

RAAP-RAPPORT 2025

**Cultuurhistorische inventarisatie
en archeologiebeleid gemeente
Zaltbommel**

**Deel 3 Cultuurhistorie in de gemeente
Zaltbommel? Een prachtige kans**

E. Goossens, F. van Hemmen, J. Breimer & C.M.A. Sanders

Archeologisch Adviesbureau

Colofon

Opdrachtgever: gemeente Zaltbommel

Titel: Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel

Status: eindversie

Datum: 16 augustus 2011

Auteurs: *E. Goossens MA, F. van Hemmen, J. Breimer & C.M.A. Sanders*

Projectcode: ZBAB

Bestandsnaam: RA2025_ZBAB

Projectleider: E. Goossens MA

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: niet van toepassing

Autorisatie: drs. S.W. Jager

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwendseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2011

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

RAAP-RAPPORT 2025

**Cultuurhistorische inventarisatie
en archeologiebeleid gemeente
Zaltbommel**

**Deel 3 Cultuurhistorie in de gemeente
Zaltbommel? Een prachtige kans**

J. Breimer & C.M.A. Sanders

Inhoud deel 3

Samenvatting	179
1 Op weg naar cultuurhistorisch beleid	181
1.1 Achtergrond	182
1.2 Visie op erfgoed en cultuurhistorie	182
1.3 Status en doel van deze nota	183
1.4 Opbouw en indeling van de beleidsnota	184
2 Aanleidingen en kansen	185
2.1 Aanleidingen	185
2.2 Kansen	187
3 Cultuurhistorie in de gemeente Zaltbommel	191
3.1 Bewoningsgeschiedenis van Zaltbommel	191
3.2 Cultuurhistorie in het buitengebied van Zaltbommel	194
3.3 Historische bebouwing in Zaltbommel	197
4 Het huidige beleid in Zaltbommel	203
4.1 Ruimtelijke ordening	203
4.2 Landschap en natuur	205
4.3 Water	206
4.4 Monumenten, archeologie en cultuurhistorie	207
4.5 Cultuur, toerisme en publieksbereik	208
5 Nieuw archeologiebeleid in Zaltbommel	213
5.1 Inleiding	213
5.2 Archeologie & ruimtelijke ordening	215
5.3 Regie van het archeologisch onderzoek	218
5.4 Organisatie	227
5.5 Financiën	229
5.6 Selectiebeleid	233
5.7 Verbreding van het draagvlak voor archeologie	234
5.8 Overige beleidsonderwerpen	236
Bronnen	239
Gebruikte afkortingen	243
Overzicht van figuren, tabellen en (kaart)bijlagen	244

Bijlage 1. Wettelijk kader	247
Bijlage 2. Beleid	261
Bijlage 3. Kwaliteitsborging cultuurhistorie	281
Bijlage 4. AMZ-cyclus	285
Bijlage 5. Voorbeeld planregels Zaltbommel	289
Bijlage 6. Onderzoeksprotocollen	307

Samenvatting

Voor u ligt de beleidsnota 'Cultuurhistorie in de gemeente Zaltbommel? een prachtige kans!'. De nota kent een aantal beleidsdoelen. Het eerste doel is de cultuurhistorische waarden in de gemeente Zaltbommel te inventariseren. De weerslag van die inventarisatie is te lezen op de archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart (kaartbijlage 1) en de cultuurhistorische inventarisatiekaart (kaartbijlage 2). Naast een inventarisatie beoogt de gemeente Zaltbommel met deze nota ook optimaal te kunnen voldoen aan de eisen rondom het bodemarchief zoals die zijn vastgelegd in de huidige Monumentenwet. Sinds 2007 zijn gemeenten verantwoordelijk voor een zorgvuldige omgang met de in hun bodem aanwezige archeologische waarden. De archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart van de gemeente Zaltbommel is daarvoor de basis. Op grond van de archeologische en cultuurhistorische inventarisatie (deel 1 en 2 van dit rapport) zijn in deze nota nadere regels vastgesteld omtrent vrijstellingen en verplichtingen voor archeologisch onderzoek. De voorgestelde archeologische beleidszones en bijhorende vrijstellingen zijn weergegeven op de beleidskaart (kaartbijlage 3).

De essentie van gemeentelijk beleid om te kunnen voldoen aan de huidige wetgeving op het terrein van de archeologische monumentenzorg betreft het opnemen van de 'conditie' archeologie in het ruimtelijke ordeningsproces. Bij het opstellen van nieuwe bestemmingsplannen dient de gemeente Zaltbommel aan te geven welke archeologische waarden en verwachtingen in het desbetreffende plan aanwezig zijn en op welke wijze daar rekening mee wordt gehouden. De archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart zal gebruikt worden om de archeologische waarden- en verwachtingen te visualiseren op de verbeelding (plankaart) van het bestemmingsplan. De wijze waarop de gemeente Zaltbommel wil omgaan met die waarden en verwachtingen is verwoord in de planregels die in dit document zijn opgenomen. Deze worden opgenomen in nieuw vast te stellen bestemmingsplannen. De afdeling Realisatie en Beheer gaat gebruik maken van de archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart en de cultuurhistorische inventarisatiekaart evenals mogelijk andere betrokkenen in het gemeentelijk apparaat. Het gaat erom de kennis over cultuurhistorie zo vroeg mogelijk in de planvorming van de gemeente te betrekken, zodat reactief beleid overbodig wordt.

Om goed uitvoering te kunnen geven aan de intensivering van beleid op het terrein van de archeologische monumentenzorg, zou de gemeente Zaltbommel hier meer capaciteit voor moeten vrijmaken. Voor missende expertise binnen het gemeentelijke apparaat om de bevoegd gezagrol van de gemeente naar behoren te kunnen vervullen, kan het archeologisch bedrijfsleven worden ingeschakeld. Bij planvorming zal de gemeente Zaltbommel middelen (moeten) reserveren voor mogelijk archeologisch onderzoek. Mogelijk andere consequenties van het nieuwe beleid op het terrein van de archeologische monumentenzorg zijn te lezen in hoofdstuk 6.

De gemeente Zaltbommel stelt met deze beleidsnota:

1. De archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart gemeente Zaltbommel vast (kaartbijlage 1);
2. De cultuurhistorische inventarisatiekaart vast (kaartbijlage 2);
3. De beleidskaart vast (kaartbijlage 3);
4. De archeologische beleidsnota *Cultuurhistorie in de gemeente Zaltbommel? Een prachtige kans* vast;
5. De vrijstellingsgrenzen zoals door RAAP geadviseerd die aangeven of een initiatiefnemer dan wel vergunningaanvrager verplicht is archeologisch vooronderzoek te laten verrichten (uitgedrukt in vierkante meters voor de oppervlakte en centimeters voor de verstoringsdiepte) vast.

Het beleid treedt in werking op 1 september 2011.

Op welke wijze de gemeente Zaltbommel dit vorm wil geven is te lezen in de beleidsnota. Daarnaast bevat de nota ook ideeën en stimulansen om de in de gemeente Zaltbommel aanwezige cultuurhistorische waarden zoveel als mogelijk te beschermen dan wel te gebruiken ten behoeve van andere beleidsdoelen zoals het versterken van de recreatieve functie, het versterken van het toeristische beleid, het verbreden van de publieksparticipatie en de versterking van de lokale economie.

Een planologische verankering van de gebouwde monumentenzorg en de cultuurlandschappelijke waarden kan een volgende stap zijn in het cultuurhistorische beleid van de gemeente Zaltbommel. Naar verwachting zal deze verplichting van rijkswege januari 2012 van kracht worden.

1 Op weg naar cultuurhistorisch beleid

De gemeente Zaltbommel is een gemeente met een rijk verleden. Dat verleden is bijzonder herkenbaar: de toren van de Sint Maartenskerk is een waar 'landmark' in de Bommelerwaard, het kasteel van Nederhemert (figuur 1) is niet minder imposant evenals de delen van de Hollandse Waterlinie op het grondgebied van de gemeente Zaltbommel zoals bijvoorbeeld de batterijen bij Brakel en Poederoijen (figuur 2).

Figuur 1. Kasteel Nederhemert in 1918. Foto: RCE.

Figuur 2. Batterij bij Poederoijen, onderdeel van de NHW. Foto: M. Verhoeks.

Ook archeologisch is Zaltbommel van betekenis: de bodem kent voor een substantieel deel een middelhoge tot hoge archeologische verwachting. Hier gaat het om het nog onontdekte verleden van de gemeente: dat gaat via de Middeleeuwen en de Romeinse tijd terug tot in de prehistorie. En ook de landschappelijke omgeving in de gemeente is van bijzondere waarde.

Aan de andere kant kent de gemeente een aanzienlijke stedelijke en ruimtelijke ontwikkeling. De cultuurhistorische identiteit van Zaltbommel staat daarmee onder druk. Dit hoeft niet, want economische ontwikkeling *en* behoud van cultuurhistorische waarden kunnen goed samen gaan. Sterker nog: *cultuurhistorie is een economische drager*. De gemeente Zaltbommel wil ook de kansen die cultuurhistorie biedt op het economische vlak - toerisme en recreatie, werkgelegenheid - benutten en stimuleren.

De gemeente Zaltbommel is zich van deze kans en verantwoordelijkheid bewust en heeft daarom besloten tot een cultuurhistorie (brede) inventarisatie. Op welke wijze de gemeente Zaltbommel met die waarden wil omgaan is verwoord in deze beleidsnota.

1.1 Achtergrond

De meest directe aanleiding voor het opstellen van deze nota is de invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving. Met het van kracht worden van de Wet op de archeologische monumentenzorg (1 september 2007) ligt de zorg voor het bodemarchief nu bij gemeenten. Daarmee heeft de gemeente Zaltbommel er een nieuwe taak bij gekregen: archeologische monumentenzorg. Deze nota maakt duidelijk op welke wijze de gemeente Zaltbommel aan deze wettelijke verplichting gaat voldoen en welke activiteiten zij op het terrein van de gemeentelijke archeologische monumentenzorg nog meer kan ontplooien.

Een cultuurhistorische inventarisatie is ook vanuit een ander standpunt wenselijk en noodzakelijk. Het Rijk bereidt op dit moment een herziening voor van haar monumentenbeleid. De zogenaamde Modernisering van de Monumentenzorg (MoMo). In deze herziening wordt geregeld dat gemeenten bij de vaststelling van nieuwe bestemmingsplannen dienen aan te geven welke cultuurhistorische waarden er in het plangebied aanwezig zijn en op welke wijze die waarden een rol spelen in het plan. Met de nu uitgevoerde inventarisatie anticipeert de gemeente Zaltbommel op dit rijksbeleid en kan het straks op een effectieve en efficiënte wijze invulling geven aan dit aspect van haar ruimtelijke ordeningsbeleid.

Cultuurhistorisch beleid voor de gemeente Zaltbommel is ook van belang als gevolg van de invoering van de (nieuwe) Wet ruimtelijke ordening (Wro) en de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen Onroerende Zaken (Wkpb).

1.2 Visie op erfgoed en cultuurhistorie

Cultuurhistorie is een lust en geen last. Het erfgoed heeft een maatschappelijke betekenis. Het biedt kennis over het verleden en zorgt ervoor dat mensen weten wie ze zijn en waar ze vandaan

komen. Daarnaast levert het een belangrijke bijdrage aan de lokale, regionale en nationale economie. Onze cultuurhistorie trekt binnen- en buitenlandse toeristen, het is een vestigingsfactor voor bedrijven en organisaties en beïnvloedt de vastgoedwaarde en levert werkgelegenheid op. Cultuurhistorie versterkt de ruimtelijke kwaliteit en biedt inspiratie voor de inrichting van de ruimte. Er is dus alle reden om goed te zorgen voor ons erfgoed zodat het optimaal bijdraagt aan de kwaliteit van de ruimte en daarmee aan de kwaliteit van leven.¹

Vanuit deze visie op cultuurhistorie is deze beleidsnota tot stand gekomen. De gemeente wil de meerwaarde die cultuurhistorie biedt, bijvoorbeeld in haar toekomstige ruimtelijke ontwikkeling benutten. Op basis van die meerwaarde is in deze nota voor een tweetal gebieden de cultuurhistorie, als onderdeel van de ruimtelijke ordening nader belicht. Het gaat dan om 1. Een parel binnen en buiten de vesting: het zuidelijk deel van Zaltbommel en het open schootsveld en 2. De Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Onder cultuurhistorie wordt in deze nota verstaan de sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van de historische situatie of ontwikkelingen in Zaltbommel. Betrokken wetenschappelijke disciplines zijn de archeologie voor wat betreft het bodemarchief (1), de bouw- en kunsthistorie en architectuur als het gaat om de gebouwde monumenten (2) en de historische geografie voor wat betreft de sporen van menselijk handelen in het landschap (3).

In deze beleidsnota staat de cultuurhistorie van Zaltbommel en de daarmee samenhangende landschapsbiografie² van de Bommelerwaard centraal. Waar relevant zal ook de verbinding met het overige culturele erfgoed van Zaltbommel worden gelegd, zoals het immaterieel erfgoed.

1.3 Status en doel van deze nota

Cultuurhistorie vormt de basis van de identiteit van Zaltbommel. Deze nota en het daarin beschreven beleid beoogt voorwaarden te creëren om die identiteit uit te bouwen en te versterken. Daarmee wordt cultuurhistorie een nog belangrijkere pijler van de ruimtelijke ontwikkeling en wordt duidelijk dat de verschillende onderdelen van de cultuurhistorie niet langer op zichzelf staan, maar onderdeel zijn van een groter geheel: de woon-, werk- en recreatieomgeving in Zaltbommel. De gemeente wil cultuurhistorie een volwaardige plaats geven binnen haar beleid en uitvoering. Het is daarbij de bedoeling de beleidsmatige aandacht voor archeologische monumentenzorg te verankeren en te verbreden naar cultuurhistorisch beleid en omgevingsbeleid.

---

¹ Citaat uit: Ministerie OCenW 2008b, p. 11.

² Het begrip 'biografie' is een aantal jaar geleden gelanceerd als metafoor om de historische ontwikkeling van een landschap als een soort 'levensverhaal' met al zijn dimensies neer te zetten. Complexiteit, gelaagdheid en dynamiek in het landschap zijn sleutelwoorden binnen de biografische benadering van het landschap. In een landschapsbiografie staat niet alleen de lange-termijnontwikkeling van het landschap als wisselwerking tussen cultuur en natuur centraal. Ook de beleving van en omgang met deze overblijfselen op een zeker moment in de geschiedenis - de mentale dimensie - is een belangrijk onderdeel. Hoe keek men in de Middeleeuwen in het riviereengebied tegen resten van een Romeins stenen bouwwerk aan? Liederen, rituelen en verhalen zijn daarvan de overblijfselen.

De geïnventariseerde cultuurhistorische kenmerken zijn met elkaar geïntegreerd en vertaald naar landschapsbiografische ensembles. Deze ensembles vormen de cultuurhistorische kansen - en mede de basis - voor de stedenbouwkundige opgaven, de wateropgaven en de natuuropgaven in de gemeente Zaltbommel.

De cultuurhistorische inventarisatie en waardering is uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, Bureau Van Hemmen, Bureau Lantschap en het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA). De beleidsnota is opgesteld door RAAP Archeologisch Adviesbureau en in verschillende stadia besproken met de gemeente Zaltbommel.

Deze nota zal ter vaststelling aan de gemeenteraad worden voorgelegd. Hiermee worden de uitgangspunten en concreet te ondernemen activiteiten van het gemeentelijk cultuurhistorisch beleid voor de komende periode (2011-2016) in beeld gebracht.

1.4 Opbouw en indeling van de beleidsnota

Deze beleidsnota omvat hoofdstukken waarin wordt ingegaan op de kansen voor cultuurhistorisch beleid, de cultuurhistorische waarden zelf en de concrete beleidsvoornemens en -uitvoering. Voor de leesbaarheid van deze nota is het wettelijk kader, het beleid ter zake van het rijk en provincie, en de kwaliteitsborging in de cultuurhistorie opgenomen in respectievelijk bijlage 1, 2 en 3.

Hoofdstuk 2 gaat nader in op de (nationale) aanleidingen voor en kansen van cultuurhistorisch beleid; de 'sense of urgency' van cultuurhistorisch beleid wordt daarmee duidelijk evenals de kansen die dit beleid Zaltbommel biedt. Hoofdstuk 3 gaat in op de aanwezige cultuurhistorische waarden in de gemeente Zaltbommel; hierbij is uiteraard gebruikt gemaakt van de opgestelde rapportages voor de cultuurhistorische beleidskaart. Hoofdstuk 4 zoomt in op enkele bijzondere cultuurhistorische gebieden in Zaltbommel. Hoofdstuk 5 beschrijft, aan de hand van een thematische insteek, de stand van zaken van het beleid in Zaltbommel. Hoofdstuk 6 'Nieuw beleid in Zaltbommel' geeft aan welke stappen de gemeente gaat zetten om in eerste instantie nieuw archeologiebeleid vorm te geven. Daarnaast bevat het hoofdstuk enkele voorstellen voor nieuw beleid die weliswaar niet rechtstreeks voortvloeien uit wettelijke verplichtingen, maar waarmee de gemeente Zaltbommel de komende jaren wel mee aan de slag kan.

Bij deze nota wordt een beleidskaart geleverd (kaartbijlage 3). De beleidskaart kan worden gebruikt als basis en uitgangspunt voor de omgang met cultuurhistorie. Als losse bijlage wordt ten slotte het bestuurlijk beslisdocument meegeleverd (bijlage 7). Dit is een samenvatting van deze beleidsnota en wordt mede ter besluitvorming voorgelegd aan de raad van de gemeente Zaltbommel.

2 Aanleidingen en kansen

Beleidsmatig bestaan er meerdere aanleidingen om juist nu de rijke cultuurhistorie van de gemeente Zaltbommel door middel van deze nota extra aandacht te geven. Dit nieuwe beleid biedt bovendien een aantal belangrijke kansen voor de gemeente, de burgers en het bedrijfsleven.

2.1 Aanleidingen

Aanleiding 1: Ruimtelijke dynamiek van Zaltbommel en noodzaak tot behoud van identiteit en schoonheid van het landschap van de Bommelerwaard

Bijna 70% van de Nederlanders maakt zich zorgen over de toekomst van het Nederlandse landschap, zo blijkt uit de enquête uitgevoerd door het Ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). Men vindt dat het landschap verrommelt. Aanleg van steden, wegen en bedrijfsterreinen en aanwezigheid van grote landbouwterreinen zorgen voor versnippering van het landschap. Ook in de gemeente Zaltbommel spelen deze ruimtelijke ontwikkelingen, die vaak haaks op de rijke, historisch gegroeide landschappen staan. De zeer waardevolle structuur van het oude cultuurlandschap, geënt op de geomorfologie van oeverwallen en kommen en op de waterhuishouding, wordt daardoor steeds minder zichtbaar. Archeologische vindplaatsen gaan daardoor soms gezien, soms ongezien verloren. Het is daarmee essentieel om zorgvuldig en bewust met dit historisch cultuurlandschap om te gaan.

Aanleiding 2: Herziening Monumentenwet 1988 en overige wetten (2007)

Met de inwerkingtreding van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg op 1 september 2007, waarmee wijzigingen zijn doorgevoerd in de Monumentenwet 1988, Ontgrondingenwet, Woningwet, Wet Milieubeheer en het Besluit Ruimtelijke Ordening is archeologie voortaan een verplicht en onlosmakelijk onderdeel van het ruimtelijke besluitvormingsproces.³

Er is sprake van decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden: gemeenten hebben nu de verplichting hun verantwoordelijkheid voor het behoud van het archeologische erfgoed te nemen. Zij krijgen een kerntaak in de uitvoering van de archeologische monumentenzorg, omdat ze bij de ruimtelijke besluitvorming het archeologische belang zullen moeten afwegen samen met andere maatschappelijke belangen. De gemeente Zaltbommel heeft enkele jaren praktijkervaring met de uitvoering van het archeologische beleid. De gemeente wil de wettelijke verplichtingen, die het gevolg zijn van de nieuwe Monumentenwet, op een pragmatische manier nakomen.

---

³ De volledige tekst van de Monumentenwet 1988 is te lezen op www.wetten.overheid.nl. Zie ook bijlage 3 voor een nadere toelichting.

Aanleiding 3: Recente wijziging Monumentenwet 1988: wijziging aanwijzing beschermde monumenten, wijzigingen adviesplicht RCE (2009)

Door wijziging van landelijke beleidsregels zijn alle gemeenten verplicht te beslissen op vergunningaanvragen. Ook moeten zij in het bezit zijn van een monumentenverordening en een monumentencommissie. Burgemeester en wethouders beslissen en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed brengt, namens de minister, advies uit op een aanvraag om vergunning.⁴

De kern van de nieuwe beleidsregels is de beperking van de wettelijke adviesplicht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Deze adviesplicht in het kader van de vergunningverlening bij gebouwde rijksmonumenten is met ingang van 1 januari 2009 beperkt door middel van een wetswijziging en een ministeriële regeling. De Rijksdienst adviseert alleen nog over aanvragen die het voortbestaan van het monument raken (bijvoorbeeld: afbraak, reconstructie en nieuwe bestemming/functie). Daarnaast kunnen op verzoek nog slechts gebouwde monumenten vanaf 1940 en archeologische monumenten door het Rijk als rijksmonument worden aangewezen.

Door de beperking van de adviesplicht ligt er nu een zwaardere verantwoordelijkheid voor de monumentencommissie omdat een vergunning wordt verleend of afgewezen alleen op basis van het advies van de monumentencommissie.

Aanleiding 4: Modernisering monumentenzorg en aanstaande wetswijziging (2009/2010)

Op 27 november 2008 heeft minister Plasterk zijn visie op een gemoderniseerde monumentenzorg bekend gemaakt.⁵ MoMo, zoals het proces van modernisering wordt genoemd, is een beleidsmatig vervolg op het Belvederebeleid uit de periode 1999-2009. Het project Modernisering Monumentenzorg (MoMo) richt zich op twee specifieke onderdelen: 1. Monumentenzorg en ruimtelijke ordening: van objectgericht naar omgevingsgericht, en 2. Monumentenzorg en maatschappij: van conserverend naar ontwikkelend.

De versterking van borging van de cultuurhistorie via het instrumentarium van de Wro is één van de pijlers in de visie op de modernisering van de monumentenzorg. Concreet betekent dit dat gemeenten straks verplicht zijn bij de vaststelling van nieuwe bestemmingsplannen aan te geven welke cultuurhistorische waarden er in het plangebied aanwezig zijn en op welke wijze die waarden een rol spelen in het plan. De minister bereid daartoe een verandering van het Besluit op de ruimtelijke ordening (Bro) voor. Het plan van minister Plasterk voorziet er ook in dat burgers straks een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het definiëren van die cultuurhistorische waarden.

Minister Plasterk beoogt met de modernisering van het monumentenbeleid ook een efficiënter beheer en financiering van de bestaande monumentenvoorraad.⁶ De bestaande rijksmonumenten moeten goed beheerd worden. De groei van het monumentenbestand wordt strikt gereguleerd, binnen de bestaande budgettaire kaders. Voorgesteld wordt het aanwijzingsbeleid van

⁴ Indien het een rijksmonument buiten de bebouwde kom betreft, brengt ook Provinciale Staten advies uit.

⁵ Ministerie OCenW, 2008b.

⁶ Ministerie OCenW, 2008b, p. 4.

beschermd stads- en dorpsgezichten stop te zetten. Voorgesteld wordt niet te kiezen voor verdere herselectie van de rijksmonumenten. Herselectie draagt namelijk niet bij aan de kern van wat het Rijk willen bereiken: een gebiedsgerichte monumentenzorg en aandacht voor herontwikkeling van gebouwen en structuren. Het monumentenbestand zal voortdurend worden beoordeeld, het wordt al werkend bewerkt.⁷

2.2 Kansen

Tal van partijen hebben baat bij aandacht voor de cultuurhistorie van Zaltbommel. Het creëert de volgende kansen:

Kans 1: Versterken van de ruimtelijke kwaliteit van Zaltbommel

Veel Nederlandse steden hebben een kern met een rijke, veelal nog zichtbare historie. Zaltbommel is daarvan een voorbeeld. Uit bebouwing, stratenpatroon, openbare ruimte en waterpartijen is de historische ontwikkeling af te leiden. De historische binnenstad van Zaltbommel is bijzonder, omdat hier bijvoorbeeld nog goed het open, groene karakter te herkennen is dat veel middeleeuwse steden ooit gekenmerkt heeft. Historische centra kennen tegelijkertijd veel economische en ruimtelijke dynamiek, waardoor de binnenstedelijke ruimte van functie kan veranderen. Dat legt een druk op de cultuurhistorische waarden in de binnenstad.

Cultuurhistorie kan heel goed een startpunt of inspiratiebron vormen voor nieuwe ontwikkelingen. Historische binnensteden lenen zich bij uitstek voor toepassing van de Belvederebenadering, waarbij historische objecten en structuren functioneel of als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen kunnen worden ingezet en tegelijkertijd behouden worden. In het kader van de belevenis-economie (beleef het verleden), de citymarketing (waarin onderscheidt mijn stad zich van andere) en het aantrekken van creatieve activiteiten kunnen cultuurhistorische objecten en structuren een functie vervullen. Op deze wijze bouwen ontwikkelingen voort op de geschiedenis van een stad, waarmee verleden, heden en toekomst in elkaar overlopen en logisch met elkaar verbonden worden.

Het denken over een kwalitatief hoogwaardig gebruik van de openbare ruimte staat inmiddels hoog op de agenda van veel beleidsterreinen, disciplines en sectoren die te maken hebben met de ruimtelijke ordening van het land. Zo zijn cultuurhistorische en archeologische kwaliteiten al op meerdere plaatsen leidend geweest bij nieuwbouwplannen.

Een succesfactor om dit in de praktijk ook daadwerkelijk te laten slagen is het beter onderling op elkaar afstemmen van gangbare ruimtelijke planprocessen, de bouw- of constructiefasen en de gangbare proces- en onderzoeksfasen binnen de archeologische en gebouwde monumentenzorg en de cultuurhistorie.

---

⁷ Ministerie OCenW, 2008b, p.16 en 20.

Kans 2: Duurzaam ruimtegebruik, duurzaam bouwen en duurzaam behoud

Behoud van cultuurhistorische waarden is het uitgangspunt in het beleid van Zaltbommel, waarbij zoveel mogelijk naar een gebiedsgerichte benadering wordt gezocht om de identiteit van Zaltbommel te benutten en te versterken, mede vanuit cultuurhistorisch perspectief. Bescherming en duurzaam behoud van cultuurhistorie in brede zin bij duurzaam ruimtegebruik loont in economisch opzicht (zie kans 4). Er ligt daarom een grote kans in het gemeentelijk beleid om de ontwikkeling van duurzaam ruimtegebruik en duurzaam bouwen te combineren met het duurzaam behoud van het cultuurhistorisch erfgoed, zowel onder- als bovengronds.

Om het fysieke behoud van dit erfgoed te bevorderen ligt een kans deze vroegtijdig in te passen in ruimtelijke processen. Het stimuleren van inpassing in het stedenbouwkundig en landschappelijk ontwerp (met aandacht voor informatie- en belevingswaarde en zichtbaarheid) en het (daar waar mogelijk) toepassen van andere bouw- en funderingstechnieken zijn instrumenten die de gemeente Zaltbommel kan gaan inzetten voor het fysieke behoud.

Het vroegtijdig betrekken van archeologie in het ruimtelijke planproces is inmiddels een belangrijk uitgangspunt en wettelijk vereiste volgens de Monumentenwet. In de voorgestelde modernisering van de monumentenzorg (MoMo) zal het bredere cultuurhistorische belang bij ruimtelijke afweging mogelijk als wettelijke verplichting opgenomen gaan worden (zie aanleiding 4).

Kans 3: Economische baten

Het inzetten op behoud in situ, herbestemming en renovatie loont in economisch opzicht, zo blijkt uit diverse recente studies naar het economische belang van cultuurhistorie. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat intacte (historische) kernen c.q./landelijk gebied positief worden ervaren (voor wonen, werken, welzijn), wat gunstige economische effecten oplevert.⁸

Behoud van het cultuurhistorisch erfgoed in samenhang met kwalitatief hoogwaardige nieuwe ontwikkelingen is een belangrijke aanjager van de lokale economie. Nu binnensteden steeds meer de hete adem van grote winkelcentra aan de uitvalswegen gaan voelen, is het zaak de extra dimensie van historische binnensteden te benutten. Als de overheid en ondernemers in historische binnensteden geen extra dimensie aan het winkelen toevoegen, dan zullen zij de concurrentie met de grote winkelcentra verliezen. Deze winkelcentra kunnen de klanten onder meer uitgebreide parkeermogelijkheden en een groot winkeloppervlak bieden. Historische binnensteden hebben met het cultuurhistorisch erfgoed echter goud in handen om de concurrentie met hun eigen kwaliteiten aan te gaan.

Niet alleen in historische binnensteden kan gebruik worden gemaakt van de kansen die erfgoed biedt. Een monumentaal park met een villa is een gewilde vestigingslocatie voor dienstverleners, net zo goed als industrieel erfgoed dat is voor creatieve bedrijven. Recent onderzoek naar dit cultuurhistorische 'startkapitaal' laat zien dat erfgoed veel geldstromen (direct en indirect) genereert. Kosten voor onderhoud, restauratie, toegankelijkheid en informatievoorziening zijn investeringen

---

⁸ <http://www.belvedere.nu>; de meest recente studie is Bade & Smid, 2008.

die zichzelf terugverdienen en worden dus niet 'om niets' gedaan. Aan de positieve uitkomsten van het onderzoek verbinden de onderzoekers Bade en Smid daarom de conclusie dat de monumentenzorg vaker deel moet uitmaken van strategische overwegingen en geldstromen op andere beleidsterreinen, zoals economische zaken, recreatie en toerisme en stedelijke vernieuwing.

Het economische voordeel van cultuurhistorie

Investerings in cultuurhistorie hebben op zijn minst twee effecten: macro-economische effecten en maatschappelijke effecten. Bij de macro-economische effecten gelden het multiplier-effect en terugverdieneffect. Een investering in cultuurhistorie door bijvoorbeeld de overheid leidt tot een aanvullende investering van o.a. particulieren, instellingen en organisaties. Zo heeft de provincie Gelderland berekend dat één miljoen investering heeft geleid tot 5 miljoen extra investeringen 'los' uit de markt (Belvoir Jaarprogramma 2000-2008). Het terugverdieneffect per geïnvesteerde euro houdt in dat de investeringen in monumenten voordelen oplevert, zoals belastingopbrengsten en groei in werkgelegenheid. De provincie Gelderland heeft hiervoor berekend dat iedere miljoen euro geïnvesteerd door de provincie in de duurzame instandhouding, ontwikkeling, herbestemming en functieverandering van bijvoorbeeld monumenten mede door investering van de provincie vaak ook meer dan 100 mensjaren werk oplevert. De effecten op de secundaire werkgelegenheid als bijvoorbeeld recreatie en toerisme zijn in deze berekening overigens nog niet meegenomen.

Lokaal voorbeeld: consolidatie Stadsmuur Zaltbommel

Bij de consolidatie van de stadsmuur in Zaltbommel, een van overheidswege geïnitieerd project, bleek de resultante dat veel achtertuinen, schuurtjes en afscheidingen, eveneens heringericht konden en mochten worden. Het overheidsinitiatief groeide uit tot een project met een follow-up van private partijen.

Bij de maatschappelijke effecten gaat het om begrippen als identiteit, ankerpunt, waardering en kwaliteit van leefomgeving. De volgende effecten kunnen we daarbij noemen:

- cultuurhistorie geeft mede vorm en inhoud aan de (sociale) identiteit, de karakteristiek van een gebied of plek;
- cultuurhistorie draagt in sterke mate bij aan de sociale samenhang en identiteitsvorming;
- cultuurhistorie geeft een gemeenschappelijk gevoel van verbondenheid met een plek of gebied. Het geeft ook een gevoel van rust, van thuis zijn.

Kans 4: Meerwaarde van een integrale benadering en programmatische afstemming

Gemeente, rijk, provincie en waterschap hebben ieder hun opgaven en ambities op het vlak van water, natuur, cultuurhistorie, landschap en stedenbouw. In dit overheidsbeleid zit soms nog teveel een sectorale insteek terwijl er nu juist grote kansen liggen voor het *verweven* van de stedenbouwkundige opgaven (rood), de wateropgaven (blauw), de natuuropgaven (groen) en niet in de laatste plaats de cultuurhistorische opgaven (goud) zelf. In plaats van een sectorale benadering ligt er een kans én stimulans voor integrale pilotprojecten/opgaven. Door programmatische afstemming met verweving van de beleidsopgaven kunnen de woningbouw, het cultuurhistorisch beleid, het natuur- en waterbeleid elkaar versterken en verrijken.

Een voorbeeld van het verweven van beleidsopgaven op het gebied van water en cultuurhistorie is de recente publicatie *Aan de wieg van het Waterschap*.⁹

---

⁹ Provincie Gelderland en Waterschap Rivierenland, 2009d.

3 Cultuurhistorie in de gemeente Zaltbommel

De Bommelerwaard, waarin de gemeente Zaltbommel gelegen is, wordt omsloten door de rivieren de Waal en de Maas. 'Waard' of 'Weerd' is dan ook aanduiding voor een gebied dat door water wordt ingesloten. Aan deze omsluiting heeft het gebied haar naam te danken. Eeuwenlang hebben er mensen in de Bommelerwaard gewoond, zo ook in de gemeente Zaltbommel. Hieronder staat een korte weergave van de bewoningsgeschiedenis van de gemeente, een beschrijving van de sfeerbepalende cultuurhistorische waarden in het buitengebied en een korte beschrijving van de hoogtepunten van historische bouwkunde in Zaltbommel.

3.1 Bewoningsgeschiedenis van Zaltbommel

3.1.1 Pioniers in Zaltbommel, bewoning op de donken

Neolithicum: de eerste bewoners

De fossiele rivierlopen in de gemeente Zaltbommel waren aantrekkelijke nederzittingslocaties voor de toenmalige bewoners. De oudste holocene rivieren in de gemeente dateren uit het Midden Neolithicum. Er heeft waarschijnlijk ook al bewoning plaatsgevonden in de perioden daarvoor. Ter hoogte van de donken tussen Delwijnen en Gameren zijn namelijk aanwijzingen van menselijk activiteiten uit het Mesolithicum. Daarnaast zijn hier vondsten gedaan van de zogeheten Klokbe-kercultuur (Laat Neolithicum). Het betreffen onder meer een vuurstenen spits, een bijl en enkele aardewerkfragmenten. Ook tussen Kerkwijk en Bruchem zijn enkele klokbekerscherven gevonden. Deze zijn aangetroffen op de overgangszone van de bedding- naar de oeverwalafzettingen van de Gamerense stroomgordel. De begindatering van deze gordel ligt in de Late Bronstijd, hetgeen niet overeenkomt met de datering van de klokbekerscherven (Laat Neolithicum en Vroege Bronstijd). Mogelijk bevindt zich ter plekke een rivierduin in de ondergrond of betreft het door de rivier ver-spoeld materiaal.

Bronstijd: een kennislacune

Uit de Bronstijd zijn in Zaltbommel weinig vindplaatsen bekend. Verspreid in de gemeente komen enkele vindplaatsen voor waarvan de begin datering vóór de Bronstijd ligt en de einddatering ná de Bronstijd. Dit is vaak het geval bij niet dateerbare vondsten zoals houtskool en kleine scherf-fragmenten. De nederzettingen van de bronstijdboeren kunnen worden verwacht op de rivierdui-nen en de verschillende meandergordels uit het Midden- en Laat Neolithicum.

Deze riviersystemen zullen in de Bronstijd relatief hoog in het landschap gelegen hebben. Het feit dat er weinig vindplaatsen uit deze periode ter hoogte van deze riviersystemen bekend zijn, hangt samen met de afdekking door latere afzettingen (komklei) en dat bovengenoemde meandergordels

gelegen zijn buiten de huidige bewoningskernen. Omdat in het buitengebied relatief weinig archeologisch onderzoek wordt verricht en de vindplaatsen door afdekking nauwelijks geraakt worden door bodemverstoringen is de kans op ontdekking van een dergelijke vindplaats dus veel geringer dan vindplaatsen die gelegen zijn in kernen en relatief ondiep onder het maaiveld. Mogelijk waren in de Late Bronstijd actieve riviersystemen, zoals de meandergordel van Velddriel, ook al geschikt voor bewoning. Hiervoor zijn echter geen concrete aanwijzingen.

3.1.2 Definitieve vestiging, van donk naar meandergordel

IJzertijd: bewoningstoename

Vindplaatsen uit de IJzertijd komen veelvuldig voor in Zaltbommel. Ze zijn voornamelijk gelegen op de meandergordel van Gameren en het meandergordelcomplex van Bruchem die in deze periode floreerden. De vondsten uit de IJzertijd op de donken bewijzen echter dat ook deze destijds nog geschikt waren voor bewoning. De woonplaatsen op de riviersystemen die in het Neolithicum actief waren, werden vermoedelijk verlaten. Er zijn van deze systemen namelijk nagenoeg geen vondsten uit latere perioden afkomstig. De hoger gelegen delen van het landschap werden gebruikt voor de nederzettingen en om de gewassen te verbouwen. De lager gelegen komgebieden waren geschikt om het vee te laten weiden. Daarnaast boden de rivieren goede mogelijkheden tot transport. De bewoners hielden zich met name bezig met het gemengd boerenbedrijf, soms aangevuld met nevenactiviteiten in de handel.¹⁰ De nederzettingsarealen in deze periode waren verhoudingsgewijs groot. Een nederzetting kon wel een oppervlak van 1 hectare beslaan. Het terrein werd continu gebruikt. Er stonden waarschijnlijk niet meer dan vijf boerderijen, die regelmatig werden vervangen op een andere plaats binnen het erf.¹¹

Late IJzertijd en Romeinse tijd: een periode van stabiliteit en voorspoed

Pas in de Late IJzertijd groeide het aantal inwoners in de gemeente Zaltbommel. Uit deze periode zijn verschillende vindplaatsen van het grondgebied van Zaltbommel bekend. Het ziet er echter naar uit dat de bevolkingstoename in de Romeinse tijd pas echt op gang kwam. Uit deze periode zijn namelijk tientallen vindplaatsen bekend. Deze liggen nagenoeg alle op de eerder genoemde stroomgordels, terwijl ook de rivierduinen in deze periode nog in beperkte mate in gebruik waren. De bevolkingstoename had waarschijnlijk te maken met de bedrijvigheid die de Romeinen meebrachten, terwijl van de politieke stabiliteit die zij boden, ook een positief effect zal zijn uitgegaan.¹² De huidige Oude Rijn vormde destijds de grens van het Romeinse rijk, (de limes). Zaltbommel lag hier circa 40 km vandaan. De Romeinse tijd laat zich in archeologisch opzicht duidelijk onderscheiden van de voorgaande tijdvakken. In deze periode werd door de Romeinen andere typen nederzettingen ingevoerd. Door de rijkere inwoners werden villa's (geheel of gedeeltelijk van steen) gebouwd, voor de soldaten werden legerplaatsen en andere fortificaties aangelegd en er werd Romeins aardewerk uit Zuid Europa ingevoerd. In Zaltbommel zijn resten van dergelijke gebouwen echter nog niet aangetroffen. Daarnaast werden door de Romeinen ook tempels en andere heiligdommen gesticht. Dergelijke bijzondere vindplaatsen ontbreken eveneens in de gemeente Zaltbommel. Wel zijn er twee Romeinse grafvelden bekend. Één grafveld ligt ten noorden van Delwij-

¹⁰ Reuselaars, 2001.

¹¹ Reuselaars, 2001.

¹² Reuselaars, 2001.

nen, ter hoogte van de Delwijnsse Akkers. Het andere grafveld ligt ten zuidwesten van Zaltbommel, op de meandergordel van Oensel.

Vroege Middeleeuwen: bevolkingsafname

Gedurende het begin van de Vroege Middeleeuwen nam het bevolkingsaantal in het rivierengebied af, zo ook in de gemeente Zaltbommel. Er is slechts een handvol nederzettingsterreinen bekend. Deze woonplaatsen zijn onder meer gelegen nabij Delwijnen, Kerkwijk, Bruchem en Zaltbommel. Dit wil overigens niet zeggen dat alle in de Romeinse tijd bewoonde gebieden nadien onbewoond zijn gebleven. Het ziet ernaar uit dat bijna alle in de gemeente gelegen kernen weliswaar ooit zijn verlaten, maar vanaf de Karolingische tijd (Volle Middeleeuwen (900-1250 na Chr.) weer bewoond raakten.

3.1.3 Stichting van de dorpskernen

Volle Middeleeuwen: richting de rivieren

Vanaf de Middeleeuwen hadden de stroomgordels van Gameren en het stroomgordelcomplex van Bruchem de voorkeur boven de rivierduinen. Behalve Nieuwaal en Nederhemert (Noord en Zuid), bevinden alle kernen zich op bovengenoemde stroomgordels. Zaltbommel, Gameren, Zuilichem en Brakel zijn ontstaan op de meandergordel van Gameren. Opvallend is dat de nederzettingen gesticht zijn nabij plaatsen waar de Waal de meandergordel van Gameren doorsnijdt. Waarschijnlijk vormden deze plekken de hoogstgelegen delen van de omgeving en overstroomden ze niet bij hoog water. De kernen van Bruchem, Kerkwijk, Delwijnen, Aalst en Poederroijen zijn gelegen op het meandergordelcomplex van Bruchem. Waarschijnlijk waren ook deze plaatsen veilig bij overstromingen. Aalst en Poederroijen zijn gelegen nabij de plaatsen waar de Maas het meandergordelcomplex van Bruchem doorsnijdt.

De enige uitzonderingen betreffen dus Nieuwaal en Nederhemert. Nieuwaal is gelegen op de oeverwal van de Waal en Nederhemert op de oeverwal van de Maas. De vier riviersystemen Waal, Maas, Gameren en Bruchem hebben dus een bepalende rol gespeeld in de nederzettingsgeschiedenis van de huidige kernen. Deze kernen hun ontstaan alle aan het einde van de Vroege Middeleeuwen. De namen Aalst en Bruchem dateren uit de Karolingische tijd en ter hoogte van de Sint Maartenskerk in Zaltbommel zijn enkele graven aangetroffen uit de Merovingische tijd (650 na Chr.).

Late Middeleeuwen: opkomst van de adel en geestelijkheid

In de Middeleeuwen ontwikkelde zich een steeds complexere samenleving. De lokale en regionale adel speelde een steeds belangrijkere rol. Ze woonden in kastelen en versterkte huizen, waarvan er een aantal in Zaltbommel heeft gestaan. Genoemd worden hier Loevestein, Huize Brakel, het Huis te Poederroijen en de Stenenkamer te Zuilichem. De meeste van deze adellijke huizen zijn vervallen of er zijn alleen fundamenten over. De kasteelheuvel in Delwijnen is door een particulier geëgaliseerd, waardoor waarschijnlijk ook de fundamenten verloren zijn gegaan.¹³ Naast de bouw van versterkte huizen en kastelen, die toebehoorden aan de plaatselijke adel, werden er door de

---

¹³ Reuselaars, 2001.

opkomende geestelijkheid kloosters gesticht. Zo gaan er in Bern en ten westen van Zaltbommel, fundamenten van laat-middeleeuwse kloosters schuil onder het maaiveld.

3.2 Cultuurhistorie in het buitengebied van Zaltbommel

3.2.1 Nieuwe Hollandse Waterlinie

De indrukwekkende relictten van cultuurhistorie van het buitengebied, liggen in de westelijke en zuidwestelijk delen van de gemeente. Dit gebied is uniek door de fijnzinnige vervlechting van elementen van de strijd *tegen* met die van de strijd *met* het water en door zijn relaties met twee nationale verdedigingslinies, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Brabantse Waterlinie. Binnen dit gebied vallen de volgende ruimtelijke sferen op door hun clustering van cultuurhistorische elementen.

Evident is dat de Bommelse waterlinie behoort tot de natste delen van de NHW. Door de nabijheid van de rivieren Waal en Maas en de nog zo prominent aanwezige polderstructuur besef je meer dan waar ook dat het water en niet het stelsel van forten/batterijen de hoofdrol speelde in de verdediging, een waterlinie pur sang dus. De Bommelse Nieuwe Hollandse Waterliniestructuur vormt dan ook een van de gaafste en meest sprekende delen van de waterlinie, van een rijksmonument dat binnenkort wellicht ook UNESCO-erfgoed is. Heel bijzonder is ook dat in de Bommelerwaard de waterliniestructuur zo vervlochten is met de fascinerende middeleeuwse structuur van waterbeheersing, van de strijd tegen het water, en met het nog zo wonderlijk gave landschap van de ruilverkavelingen (figuur 3).

Figuur 3. Overzicht van de Nieuwe Hollandse waterlinie.

Het Nieuwe Hollandse Waterliniegebied vormt daarmee een landschappelijke en cultuurhistorische parel van de gemeente. Daarmee dienen zich buitenkansen aan om juist hier een landschappelijk, toeristisch-recreatief en promotioneel visitekaartje te ontwikkelen voor Zaltbommel. Het erfgoed- en ecotoerisme kan daarbij worden bevorderd en daarmee ook een drager worden van nieuwe economische impulsen. Belangrijk is dat kansen worden benut om het karakter van de NHW te vergroten, het NHW-landschap optimaal te ontsluiten, educatief en recreatief, en hierbij in het algemeen het verschijnsel Zaltbommelse gastvrijheid en Bommels gastheerschap te prikkelen. Hierbij zouden ook kansen op behoud door ontwikkeling kunnen worden opgepakt. Vooral het waterbeheer biedt perspectief. In het kader van de behoefte aan waterberging zou het voorland van de Nieuwendijk - het wijde komgebied tussen Brakel en Poederoijen - kunnen worden vernat. In deze ontwikkeling zouden ook de binnen- en buitenboezem van Brakel, een ecologisch hoogst waardevol gebied, kunnen worden betrokken. Er ontstaan hierbij ook kansen om inundatiesluizen en -kanalen te herstellen en ze zelfs weer te laten functioneren. Verder zouden de kansen van de dijkverlegging Munnikenland kunnen worden aangegrepen om de contrescarpgrachten van Loevestein te herstellen en de Bloemkamperpolder te laten ogen als inundatiepolder.

3.2.2 Meandergordel sprekend als woerd en als springplank naar de kommen

De Meandergordel van Bruchem, waarvan de dorpskernen nog duidelijk herkenbare eenheden vormen, waar het patroon van nederzetting verband houdt met het sierlijke beloop van de stroomgordel, waar toponiemen en archeologische vondsten verwijzen naar verdwenen godshuizen en kastelen, waar wegen/kaden en verkaveling nog vertellen over ontginningen en waterbeheersing voor de bedijking, waar de complexen woerden en dellen nog een onderlinge relatie vertonen en samen nog nadrukkelijk herinneren aan de overstromingsmisère in de eeuwen na de bedijking en waar het cultuurlandschap nog goed uitkomt tegen het uitgestrekte, grotendeels open groenland van de kommen aan weerszijden van de meandergordel, kommen waarvan de watergangen, wegen/kaden en resten van bemaling nog een herkenbare relatie hebben met de dorpen op de meandergordel. Onder de kassen is het historische landschap nog intact.

3.2.3 Dijklandschap vertellend over riviergeweld, waterstagnatie en twee waterlinies

De oeverzone met bedijking van de Maas vanaf Nederhemert tot Loevestein, die zich onderscheidt door de herkenbare samenhang van de oeverzone met de aangelegen binnendijkse verkaveling, door het gave karakter van het dijklandschap, waarin stille getuigen van doorbraken liggen - wielen, landwaarts knikkende dijken, oudhoevig land en overslag -, waar Maasmeanders nog een beeld geven van het geweld waarmee de Bommelerwaard werd losgescheurd van het Land van Heusden en Altena, waar zomen van relictten van overlatten, sluisen, weteringen, boezems, bemaling en dijkbebouwing herinneren aan waterstagnatie en -opstuwing; een zone waarin de dijk oude dorpskernen en buurten en twee waterlinies met relictten van verdediging die teruggaan tot de Middeleeuwen, aaneenrijgt.

3.2.4 Landschap van strijd tegen en strijd met het water beneden de Meidijk

Gebied beneden de Meidijk dat opvalt door het sprekende karakter van het ensemble van relictten van ontginningen en de strijd tegen *en* met het water, waarin de oeverzones van Maas en Waal

nog herkenbare ontginningsbases vormen en de weidse kommen nog leesbaar zijn als sluitstukken in de cultivering. Waar de fasegewijze ontginning vanaf de dorpskernen Brakel en Poederoijen naar de kommen nog af te lezen is van verkaveling en oude wegen/kaden. Waar Loevestein de strategische en economische betekenis van het kruispunt van Maas en Waal/Merwede markeert en waar de werking van de Nieuwendijk als dwarsdijk nog herkenbaar is aan de dijk- en terpenbebouwing in Brakel en Poederoijen en de overlaten in de Maasdijk. Waar wielen - langs Maasdijk, Meidijk en Nieuwendijk - littekens vormen van riviergeweld, waar boezems voor waterberging herinneren aan stagnatie in de waterafvoer beoosten de Nieuwendijk, waar de sporen van wateroverlast een herkenbare relatie hebben met die van de waterlinie. Waar batterijen en groepsschuilplaatsen vertellen dat de Nieuwendijk ook fungeerde als inundatiedijk, de sluizen in die dijk ook inundatiesluizen vormden, de boezems en weteringen ook dienst deden als inundatiekanalen, de middeleeuwse kompolders ook inundatiepolders vormden en de rivierdijken moesten worden beheerst als potentiële opmarswegen of accessen; een gebied waar het landschap van de ruilverkavelingen nog tal van relictten van het oude cultuurlandschap bewaart en waar een relatie voorstelbaar is tussen de verspreide moderne boerderijen in de kommen en de afgedankte, tot gerieflijke woningen omgetoverde, boerderijen in de oude dorpskernen.

3.2.5 Landschap van de dwarsdijk langs en boven de Meidijk

Het gebied rond de Meidijk en de haaks hierop liggende rivierdijken, de Waal- en de Maasdijk, een gebied waarin de kortste afstand tussen Maas- en Waaldijk een voor de hand liggende plek lijkt voor de bouw van de belangrijkste dwarsdijk van de Bommelerwaard, waarin wielen vertellen over doorbraken van de Meidijk, moerassige weiden met rabatten over afgraving van aarde voor dijkherstel, kwelkaden over de intensieve kwel, kassen over de oorspronkelijk grondgebonden tuinbouw op de overslag, boezems met hoge bekading en windbemaling in Zuilichem en Aalst over stagnatie in de waterafvoer en de onwil om sluizen aan te brengen in een dwarsdijk, de linten van bebouwing langs de Waaldijk tussen Zuilichem en Gameren en langs de Maasdijk bij Aalst over de wateroverlast door de opstuwende werking van de Meidijk en waar de relatieve eenzaamheid van de kommen alles zegt over de onherbergzaamheid van het voorland van een getergde dwarsdijk.

3.2.6 Weteringenlandschap rond de Capreton

Landschap van de afwatering van het grootste konomiegebied van de Bommelerwaard, lopend van de Waalmeander bij Oensel tot de Maasmeander bij Aalst; een gebied rond de Bommelsche Weteringen waar de structuur van de dorpspolders en de gemeenschappelijke afwatering samenkomt, met relictten van weteringen, achterkaden, zijkaden, windbemaling, sluizen en boezems met bekading aan de uitmonding in de Esmeer; een weteringengebied omzoomd door groenland, waarin verspreide grienden en eendenkooien, patronen van aarden ruggen en greppels en haaks op de wetering staande verkaveling herinneren aan het oude waterrijke cultuurland van de kommen en waar moderne boerderijen oprijzend te midden van grazig groenland symbolisch zijn voor de omwenteling in het grondgebruik door de ruilverkavelingen en de verbetering van de detailontwatering.

In de verhalen achter al dat erfgoed loopt de rode draad van slimme waterbeheersing, vermogen tot aanpassing, noeste arbeid en godvrucht in een eeuwenlang leven bij grillige rivieren. De Maas en de Waal openbaarden zich daarbij als een vloek en een zegen. De mens vond in het bewogen

leven bij de rivieren oplossingen die een rijke bron van inspiratie kunnen vormen voor een waaier van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

3.3 Historische bebouwing in Zaltbommel

3.3.1 Stadssilhouet

Het waardevolle stadssilhouet van Zaltbommel neemt een bijzondere plaats in binnen de kleinere Nederlandse riviersteden. Het karakteristieke stadssilhouet bestaat uit een gedifferentieerd 16e-eeuwse dakenlandschap met grotendeels vrij steile zadeldaken met als 'landmarks' de Maartenskerk, de toren van de Gasthuiskapel en het Maarten van Rossumhuis (figuur 4). Bovendien heeft de stad, met een klein aantal andere vestingsteden zoals 's-Hertogenbosch, aan de zuidzijde een direct visueel contrast tussen de met hoge bomen omgeven stadswal en het omringende vlakke landschap behouden. Bij stadsuitbreiding in de tweede helft van de 20e eeuw heeft men bewust een groenzone ingericht als openbaar park om het stadssilhouet te sparen. Hierdoor is het bijzondere kasteelachtige karakter van het Maarten van Rossumhuis nog steeds goed ervaarbaar.

3.3.2 Verdedigingsgordel

De binnenstad van Zaltbommel is nog steeds omsloten door een gaaf verdedigingstelsel, bestaande uit een 14e-eeuwse bakstenen stadsmuur met nog een poort, de Waterpoort, aan de noordzijde. De muur met gracht werd in de vroege 16e eeuw aangevuld met een binnenwal met een grotendeels verdwenen keermuur en vervolgens met een buitenwal met buitengracht. De bijbehorende rondelen zouden rond 1600 worden veranderd in bastions, maar zijn waarschijnlijk in

Figuur 4. Maarten van Rossumhuis (achterkant).
Foto: Witold de Man.

Figuur 5. Deel van de stadsmuur van Zaltbommel.

de ondergrond nog grotendeels aanwezig. Van de verschillende fasen van de verdedigingswerken zijn dus naar verwachting belangrijke onderdelen bewaard gebleven. Zaltbommel is hiermee een van de weinige steden in ons land waar de gelaagdheid van militaire geschiedenis zo goed is af te lezen (figuur 5).

Na de opheffing van de vesting in 1834 zijn de buitenwal en de bastions getransformeerd in een licht geaccidenteerde parkaanleg in landschapsstijl. Het doel was de woonomgeving van de stad te verbeteren. De glooiende walkanten en padenstructuur zijn grotendeels bewaard gebleven. De beplanting bestond grotendeels uit iepen, die ten gevolge van de iepziekte in de jaren 30 van de 20e eeuw zijn gekapt. Het huidige bomenbestand is toen geplant en inmiddels ruim driekwart eeuw oud. Het geheel vormt nu als het ware een 'groene mantel' die de binnenstad afscheidt van de laat-20e-eeuwse stadsuitbreidingen, samen met de gevarieerde beplanting bij de Algemene begraafplaats op het voormalige bastion Ravelijn, op de buitenwal en op de bastions Hoge en Lage Singel en het aan de zuidzijde nog grotendeels bewaard gebleven schootsveld. Ook de aanwezigheid van dit schootsveld maakt de stad bijzonder. Slechts in enkele steden in ons land zijn grote delen van het schootsveld rondom de historische binnenstad bewaard gebleven. Deze wordt aan de zijde van de stad begrensd door de singel die zijn huidige vorm in de 16de en 17e eeuw kreeg. Deze met laanbomen beplante singel heeft zijn oorspronkelijke landelijke karakter behouden en is vanwege het wegprofiel en de beplanting van hoge waarde.

Het schootsveld bestond uit smalle stroken weiland met een laat-middeleeuwse percelering die deels in de huidige parkaanleg uit de tweede helft van de 20e eeuw bewaard bleef. Onderdeel van het historische schootsveld is ook een haaks op de gracht gesitueerd 18e-eeuws complex 'laan-tuinen' voor de Zaltbommelse elite, waarvan de hoofdstructuur in het stratenpatroon bewaard is gebleven. Uit een van de tuinhuizen ontwikkelde zich de buitenplaats Welgelegen, die binnen de huidige laat 20e-eeuwse bebouwing nog aanwezig is.

Er zijn bovendien weinig steden in ons land waar de verschillende fasen van de vestingbouw zo gaaf bewaard zijn gebleven als in Zaltbommel. De geograaf Steegh spreekt in 1985 van de 'gaafst bewaarde stadsrand in Nederland'. De binnen de stad gelegen stadsmuur en de keermuur van de verdwenen binnenwal hebben op zichzelf, maar vooral ook in samenhang met de overige verdedigingswerken uit de 16e en 17e eeuw, grote cultuurhistorische betekenis.

3.3.3 Historische verkaveling en bebouwing

De hierboven beschreven verdedigingsgordel zet zich aan de zijde van de binnenstad als het ware voort in een open tuinengebied, bestaande uit een ruime percelering met grote rechthoekige blokken aan de zuidzijde van de Nonnenstraat en Nieuwstraat. Deze blokindeling is mogelijk ontstaan door een herverkaveling ten gevolge van de aanleg van de stadsmuur in het begin van de 14e eeuw. De grote kavels waren in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd vanwege de directe nabijheid van de Sint Maartenskerk in trek bij de geestelijke instellingen voor hun kloosters en bij de elite voor hun representatieve stadswoonhuizen. Het betreft enkele voormalige kanunnikenhuizen, het Johan van Rossumhuis, Maarten van Rossumhuis, het Oude Mannen- en Vrouwenhuis en het voormalige Weeshuiscomplex, de beide laatste teruggaand op het 14e-eeuwse begijnhof.

Op de grote (rest)kavels in het zuidoosten en het zuidwesten werden in de 15e eeuw kloosters gebouwd. Deze kloosters zouden na de reformatie worden opgeheven en vervolgens verdwijnen. De 14e-eeuwse situatie herstelde zich als het ware. In het zuidwestelijke deel van de binnenstad, aan de Nonnenstraat, vormt het Maarten van Rossumhuis ook een element dat deze ontwikkeling illustreert, maar de ontwikkeling is hier blijven steken. Wel bleven de grote percelen gehandhaafd, zoals de percelen van de Stadskwekerij, het aangrenzende weiland met de heemtuin (nog herkenbaar perceel van het Gecombineerde Weeshuis) en het perceel ten noordwesten van de Israëlitische begraafplaats laten zien.

3.3.4 Agrarisch karakter

Het zuidelijke en oostelijke deel van de binnenstad inclusief het open, landelijke achterterrein ademt haast nog de laat-middeleeuwse agrarische sfeer, die zo kenmerkend is voor een historische kern. Tot ver in de 20e eeuw lagen boerderijen over de stad verspreid, terwijl in het begin van de jaren 80 van de 20e eeuw nog een agrarisch bedrijf in de stad aanwezig was. De agrarische bebouwing in de voormalige gemeente Zaltbommel concentreerde zich binnen de stad. De landbouwgronden direct rond de stad kenden geen agrarische bebouwing vanwege de kans op overstromingen in de winter. Deels waren deze agrarische bedrijven in de binnenstad gevestigd in vervallen representatieve woonhuizen, maar ook achter de huizen aangebouwde schuren en stallen. Bij deze boerderijen hoorden de grote erven op de binnenterreinen, waar tal van hooibergen stonden. Het is mogelijk dat de straten als Nonnenstraat, Nieuwstraat en andere hun breedte ontleenden aan de agrarische functie, waarbij de hooiwagens zonder veel moeite de draai konden maken om de erven op de binnenterreinen te benaderen. De agrarische functie is sinds een kwart eeuw uit de stad geheel verdwenen, maar aan de vroegere boerderijen en grote erven is de agrarische functie nog steeds afleesbaar en vertegenwoordigt een hoge culturele waarde. Doordat verdere verdichting en stedelijke ontwikkeling in het westelijke deel uitbleven, behield dit gebied lange tijd, tot ver in de 20e eeuw een agrarisch karakter. Hoewel na de Tweede Wereldoorlog stallen en schuren aan de zuidzijde van de stad werden afgebroken, is het agrarische karakter nog steeds te herkennen aan de voormalige boerderijen aan de Nonnenstraat. En in feite vormen ook de graslandpercelen aan weerszijden van de Oliemolen, de heemtuin en de Stadskwekerij verwijzingen naar het gebruik als boomgaard en tuinderij in het verleden. Bovendien ziet men langs de singel nog steeds de restanten van de strookvormige percelen, die vanuit de stad werden gebruikt als wei- en hooiland.

Het feit dat er binnen de binnenstedelijke context aanzienlijke ruimten onbebouwd zijn gebleven, is voor Nederland opmerkelijk. Het geeft dit deel van de stad een bijzonder karakter en is een mooie overgang van het stedelijke gebied naar de parkaanleg buiten de stadsmuur op de vroegere bolwerken. De vijf begraafplaatsen, waaronder twee 18e-eeuwse Israëlitische begraafplaatsen, vormen bijzondere en cultuurhistorisch waardevolle elementen in deze open ruimte. De Stadskwekerij en de heemtuin passen geheel in dit beeld en vormen een verwijzing naar het vroegere agrarische gebruik van het open, onbebouwde gebied. Dit geldt ook voor het onbebouwde schootsveld.

Bijzondere betekenis moet worden gehecht aan de tuinmuren op oude kavelgrenzen. Ze bevinden zich op verschillende plaatsen op de binnenterreinen in de binnenstad. De muren gaan terug

op een veel dichters patroon van muren langs de tuinen en andere percelen en vertegenwoordigen, mede door hun hoge ouderdom, een belangrijke cultuurhistorische waarde.

3.3.5 Stratenpatroon

De stad Zaltbommel heeft een goed bewaard gebleven middeleeuwse structuur met aan de noordzijde een raster van haaks op elkaar staande straten, en aan de zuid- en oostzijde een stratenpatroon dat meer de hoogtelijnen volgt. Vrij uniek is de opmerkelijke breedte van de straten, die mogelijk, wanneer we deze vergelijken met andere steden zoals Zutphen, enerzijds verklaard zou kunnen worden uit het agrarische gebruik en anderzijds uit de functie als marktplaats. Brede straten als Gamersestraat, Gasthuisstraat en Nieuwstraat zullen als marktruimten hebben gefunctioneerd. Vergelijking van het huidige stratenpatroon met het 16e-eeuwse kaartbeeld leert dat - met een enkele uitzondering - alle straten uit de Middeleeuwen dateren. Ook de interlokale wegen, de huidige Singel, Wilhelminaweg en Steenweg waren getuige de stadsplattegrond van Jacob van Deventer in 1560 al aanwezig en zijn dus ten minste laat-middeleeuws. De bebouwing is overwegend aan de rooilijnen gesitueerd, zelfs een belangrijk adellijke stadsresidentie als het Maarten van Rossumhuis.

Opmerkelijk is ook de profilering van de straten, met een rijgedeelte en aan beide zijden één en soms zelfs twee stoepen. De stoepen direct grenzend aan de huizen zijn veelal particulier eigendom en geven, door de verschillen in inrichting en materiaalgebruik, de straat een levendig uiterlijk.

3.3.6 Archeologische waarden

Een belangrijk cultuurhistorisch element van de stad vormt het vrijwel ongeschonden bodemarchief. Gezien de aanwezige ophogingslagen heeft het een hoog potentieel, die teruggaat tot in de Vroege Middeleeuwen. Van bijzonder archeologisch belang is het feit dat onder de kerk begravingen uit de 6e eeuw werden aangetroffen, die zouden kunnen wijzen op een continuïteit van begraven en waarschijnlijk ook van religieuze functie. Aan de voet van de toren ontstond aan het begin van de 14e eeuw het Begijnhof. Het Begijnhof is verdwenen, maar zal archeologische resten in de bodem hebben achtergelaten. Dat geldt ook voor de laat-middeleeuwse kloosters aan de Vogelzang en de Nonnenstraat. Van hoge cultuurhistorische waarde zijn behalve de bestaande delen van de verdedigingslinie ook de ondergronds nog bewaarde delen, die -zover men dat aan het bescheiden archeologisch onderzoek dat is uitgevoerd, kan beoordelen- een hoge wetenschappelijke waarde bezitten.

3.3.7 Waardstelling

Het gebied is van cultuurhistorisch belang vanwege de archeologische, historisch geografische, bouwhistorische, architectuurhistorische, tuinhistorische en sociaalhistorische waarden. De verschillende waarden versterken elkaar. De archeologische waarde belang betreft het waardevolle bodemarchief dat alleen aan de oostzijde is onderzocht en ter plaatse van de Sint Maartenskerk teruggaat tot zelfs in de 6e eeuw. In het gebied zijn resten van adellijke wooncultuur, religieuze cultuur alsmede de resten van de vroegere vestingwerken stadsmuren, torens, ronddelen en de van uit defensief oogpunt interessante Boschepoort. Het gebied is van historisch geografisch

belang vanwege het gave middeleeuwse stratenpatroon, de relatie van de samengestelde verdedigingslinie met nog onbebouwde deel van de stad. Van bouwhistorisch belang vanwege de diversiteit van bebouwing langs de Nonnenstraat, Nieuwstraat en Kerkplein. Van tuinhistorisch belang vanwege de aanwezige tot stadwandeling getransformeerde vestingstelsel en de begraafplaatsen. Van architectuurhistorisch belang vanwege de aanwezigheid van belangrijke topmonumenten als de Maartenskerk en het Maarten van Rossumhuis alsmede vanwege het restant van het Johan van Rossumhuis en het Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Het gebied, vooral de Nonnenstraat is van sociaalhistorische betekenis vanwege het contrast tussen adellijke bewoning en eenvoudige agrarische bewoning in dit gebied. De genoemde waarden versterken elkaar in onderlinge samenhang en zijn ter plaatse nog steeds goed afleesbaar.

RAAP-RAPPORT 2025

Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel

4 Het huidige beleid in Zaltbommel

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de huidige stand van zaken op het terrein van de cultuurhistorie in de gemeente Zaltbommel. De beschrijving is niet uitputtend maar een vervolg op het geschetste beleid van rijk en provincie (zie bijlage 2). Naar analogie met de beschrijving van het beleid van rijk en provincie wordt ook hier een overzicht geven van het beleid op het terrein van ruimtelijke ordening; landschap en natuur; water; monumenten, archeologie en cultuurhistorie; en cultuur, toerisme en publieksbereik.

4.1 Ruimtelijke ordening

De gemeentelijke (ruimtelijke en landschappelijke) visie op het buitengebied van de gemeente Zaltbommel is in belangrijke mate verwoord in het Regionaal plan Bommelerwaard (2003) Hierin staan belangrijke aanknopingspunten en uitgangspunten voor het regionale en gemeentelijke beleid ten aanzien van het te ontwikkelen cultuurhistorische beleid. Belangrijk is uiteraard ook de stand van zaken op het terrein van de bestemmingsplannen. De ruimtelijke visie van de gemeente Zaltbommel omtrent de stad Zaltbommel is verwoord in het Ontwikkelingsbeeld Zaltbommel 2020 (2005) en komt tot uitdrukking in de Structuurvisie centrum Zaltbommel (2008).

4.1.1 Regionaal Plan Bommelerwaard

Het Regionaal Plan Bommelerwaard (2003) is de regionale uitwerking van het provinciale Streekplan. In het regionale plan wordt een beschrijving gegeven van de gewenste ruimtelijke structuur in de Bommelerwaard. Het plan is opgesteld in samenwerking van de gemeente Zaltbommel met de gemeente Maasdriel, het Waterschap Rivierenland, de provincie Gelderland en een groot aantal belangenorganisaties. Het regionaal plan bestaat onder meer uit een cultuurhistorische inventarisatie. Ten aanzien van landschap en cultuurhistorie stuurt het plan aan op het behoud van de relatie met de rivieren, behoud van de karakteristieke openheid en oeverwalstructuur, geen versnippering van glastuinbouwbedrijven door de hele Bommelerwaard en behoud van cultuurhistorische elementen. De karakteristieke structuur van het landschap wordt behouden. Open gebieden zoals het Munnikenland dienen in de toekomst open te blijven. Cultuurhistorische structuren en ensembles, zoals de Nieuwe Hollandse Waterlinie, worden beschermd. Deze structuren worden landschappelijk geaccentueerd.

4.1.2 Structuurvisie centrum Zaltbommel

Op beleidsmatig gebied beschikt de gemeente voor het centrum van Zaltbommel over de Structuurvisie centrum Zaltbommel (2008) en het (daaraan voorafgaande) Ontwikkelingsbeeld Zaltbommel 2020 (15 maart 2005a). Ontwikkelingsbeeld Zaltbommel 2020 is een programma van het gemeentebestuur met betrekking tot de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen in de kern Zaltbom-

mel. Zij beoogt hiermee haar ruimtelijke opgave tot 2020 voor de kern Zaltbommel in beeld te hebben en het totaal in samenhang tot ontwikkeling te brengen.

Deze integrale definitieve visie voor het centrum van de gemeente Zaltbommel is opgesteld om sturing te geven aan toekomstige ontwikkelingen. De visie en daarin gekozen ontwikkelingsrichting dienen als basis voor onder meer het op te stellen bestemmingsplan voor het centrum. Maar er zal ook volgens deze structuurvisie flankerend beleid moeten worden ontwikkeld op allerlei beleidsterreinen, zoals op het gebied van welstand en cultuurhistorie. Deze visie stelt dat ten behoeve van behoud en versterking van de winkelfunctie van het centrum zal een aanpassing moeten plaatsvinden van het afwegingskader voor welstand en cultuurhistorie, waarbij de mogelijkheden worden onderzocht ten aanzien van de realisatie van meer m² winkelfunctie.¹⁴ De gemeente wil namelijk een goed voorzieningenniveau in de historische binnenstad handhaven, zonder daarbij de cultuurhistorische kwaliteiten geweld aan te doen. Met de structuurvisie wil de gemeente Zaltbommel het centrum vergroten, door aan de historische binnenstad een nieuwe buitenstad toe te voegen. Kern van de visie is dat met een zeer beperkte en goed geregisseerde vergroting van de binnenstad de druk van de historische binnenstad wordt gehaald. Winkels en voorzieningen kunnen doorschuiven naar grotere panden om de gewenste groei te realiseren, waardoor voor andere winkels groeipotenties ontstaan en nieuwvestiging van andere winkels mogelijk wordt.

Onder het thema cultuur, recreatie en toerisme worden de cultuurhistorische kwaliteiten van de historische binnenstad als primair uitgangspunt genomen.¹⁵ De binnenstad van Zaltbommel heeft een prachtige historische ambiance. De binnenstad telt vele rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en overige beeldbepalende panden. Ook de ligging aan de Waal draagt bij aan het unieke karakter. Op het gebied van cultuur en toerisme zijn de Sint-Maartenskerk, de Gasthuiskapel en het Maarten van Rossumhuis belangrijke trekkers. Op verschillende plekken van de historische binnenstad zijn nog diverse bezienswaardigheden, die in de context van de historie van de binnenstad als een speciaal kwaliteitselement te benoemen zijn, te vinden. Het betreft bovengenoemde Sint-Maartenskerk, Gasthuiskapel en het Maarten van Rossumhuis, maar ook de kapittelhuizen bij de kerk, het stadhuis, de woon- of geboortelocaties van diverse internationale en nationale bekendheden en de muziektent op de stadswallen.

4.1.3 Vigerende bestemmingsplannen gemeente Zaltbommel

De meeste vigerende bestemmingsplannen dateren uit 2006 en ouder. Ook wordt in het kader van de Wro gewerkt aan een actualisering van bestemmingsplannen. Er zijn recentelijk diverse bestemmingsplannen voor de bebouwde kom vastgesteld. Ook zijn er voor verschillende woningbouwlocaties en bedrijventerreinen bestemmingsplannen goedgekeurd, in procedure, in voorbereiding of nog in onderzoeksfase. In de actualisatieslag van bestemmingsplannen is een bestemmingsplan opgesteld voor de bedrijventerreinen Waluwe De Ooijk en Van Voordenpark I en II. Verder worden de bestemmingsplannen buitengebied (Buitengebied 1991 van Kerkwijk, Buiten-

¹⁴ Gemeente Zaltbommel, 2008, p. 45.

¹⁵ Gemeente Zaltbommel, 2008, p. 46 t/m 55.

gebied integrale herziening van Brakel en Buitengebied Oost en Zuid van Zaltbommel) geactualiseerd en geïntegreerd in één bestemmingsplan.

Het bestemmingsplan voor de bebouwde kom van Zaltbommel is in juni 2006 vastgesteld. De gemeente is momenteel bezig met de voorbereidingen voor het opstellen van een nieuw bestemmingsplan Buitengebied. Het nieuwe plan heeft betrekking op het binnendijkse grondgebied van de gemeente Zaltbommel, exclusief de kernen. Bern en Nederhemert-Zuid behoren wel tot het buitengebied.¹⁶

In het voorontwerp- bestemmingsplan over het Brakelse deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie staan bepalingen over bestemming en gebruik van het plangebied. Het gebied heeft, naast een aantal rode bestemmingen voor de bestaande bebouwing, voornamelijk de bestemmingen 'agrarisch gebied met landschapswaarden' en 'bos- en natuurgebied'.

Het agrarisch gebied aan weerszijden van de Boezem van Brakel is bestemd als agrarisch gebied met landschapswaarden. In principe is uitbreiding van agrarische (bouw)activiteiten toegestaan, mits deze niet strijdig zijn met de functies in de directe omgeving. In de schootsvelden van de batterijen worden extra beperkingen gesteld aan de uitbreiding van agrarische bouwpercelen. Daarnaast is het zonder vergunning niet toegestaan agrarische gronden te beplanten met houtopstanden. De Boezem van Brakel is bestemd als bos- en natuurgebied. Onder deze titel valt ook de bescherming van de aanwezige bouwkundige en waterstaatkundige (bouw)werken. In dit gebied mogen zonder vergunning geen activiteiten worden verricht die de aanwezige waarden schaden.

4.2 Landschap en natuur

De gemeentelijke ruimtelijke en landschappelijke visie krijgt behalve in het Regionaal Plan Bommelerwaard, ook in belangrijke mate vorm in het Landschapsplan. Het Landschapsplan (2003a en 2003b) is opgesteld als uitwerkingsproject vanuit het Regionaal Plan Bommelerwaard en betreft zowel de gemeente Zaltbommel als de gemeente Maasdriel.¹⁷ Het plan is mede tot stand gekomen vanuit het Projectbureau Belvedere.

Het landschapsplan beschrijft uitvoerig de ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van het landschap, de landschappelijke hoofdstructuur en de wenselijke ontwikkeling van het toekomstige landschap in de Bommelerwaard. Het plan vormt het beleidskader voor het behouden en versterken van huidige landschaps-, natuur-, cultuurhistorische en recreatieve waarden, voor een goede inpassing van ruimtelijke en functionele ontwikkelingen en voor het initiëren van initiatieven en maatregelen gericht op het versterken van de cultuurhistorische identiteit en de landschappelijke, ecologische en recreatieve kwaliteit van de Bommelerwaard. Per functie is in dit plan de wenselijke ontwikkeling beschreven. Belangrijke punten voor deze inrichtingsstudie zijn:

¹⁶ Bron: www.zaltbommel.nl.

¹⁷ Gemeente Zaltbommel en Maasdriel, 2003a en 2003b.

- vergroten herkenbaarheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en cultuurhistorie in het algemeen;
- eigenschappen van de verschillende landschapstypen (uiterwaarden, oeverwallen en kommen) vormen de randvoorwaarden voor nieuwe ontwikkelingen;
- het linieveld van de NHW is aangemerkt als zoekgebied voor vernatting;
- er moet aangesloten worden bij de plannen van de NHW;
- behoud van karakteristieke ontginnings- en bebouwingspatronen.

In het uitvoeringsprogramma moeten projecten opgestart worden die de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit versterken (de projecten moeten betrekking hebben op het landschap en/of de cultuurhistorie). De projecten moeten een herkenbare meerwaarde opleveren voor landschap en cultuurhistorie in de regio. Extra aandacht voor cultuurhistorie wordt gemotiveerd vanuit het (boven)regionale belang en vanwege het feit dat juist voor cultuurhistorie geen regulier uitvoeringsinstrumentarium beschikbaar is.

De projecten en project ideeën zijn verdeeld in drie thema's:¹⁸

- Water en dijkenstructuur;
- Landschappelijke zonering;
- Nieuwe Hollandse Waterlinie en Loevestein.

Per thema is een inventarisatiekaart gemaakt waarin de belangrijkste elementen en patronen zijn opgenomen en die een overkoepelend toetsingskader aangeeft. Deze kaarten zijn gebaseerd op eerder uitgevoerd cultuurhistorisch onderzoek dan wel cultuurhistorische quick scan. Onder het thema Water- en dijkenstructuur zijn projecten beschreven als: wandelnetwerk, robuuste waterstructuur en Capreton. Bij het wandelnetwerk is een fijnmazig en samenhangend padennetwerk over historische landschapslijnen en langs bijzondere plekken bedoeld. Als bijzonder aanknopingspunt worden de dorpspolders gezien. Bij de Robuuste waterstructuur wil men de noodzakelijke maatregelen treffen voor waterberging, het zichtbaar maken van het water in het landschap en het versterken van de historische waterstructuur van dorpspolders, boezemgebieden, weteringen en sloten. Bij Capreton is het doel een extra kwaliteitsimpuls voor landschap en cultuurhistorie te geven.

4.3 Water

De gemeenten Zaltbommel en Maasdriel hebben in 2007 met het Waterschap Rivierenland een waterplan voor de stads- en dorpskernen in de Bommelerwaard opgesteld.¹⁹ De nadruk ligt op de bebouwde omgeving. De buitendijkse gebieden als ook het buitengebied van de gemeente valt buiten het plangebied. De gehele Bommelerwaard is een drinkwaterbeschermingsgebied.

Per gemeente is een scala aan maatregelen opgenomen in het waterplan. Deze maatregelen zullen in de periode (2008 t/m 2015) worden uitgevoerd.

¹⁸ Gemeente Zaltbommel en Maasdriel, 2003b, p. 8.

¹⁹ Gemeente Zaltbommel, gemeente Maasdriel en Waterschap Rivierenland, 2007a en 2007b.

In het toekomstperspectief *Wat willen we met het water in de Bommelerwaard?* is cultuurhistorie als een van de streefbeelden vermeld. De aanwezige watergerelateerde cultuurhistorie wordt behouden en eventueel hersteld. De cultuurhistorische waarden genieten, aldus het Waterplan, planologische bescherming.²⁰ De ambities voor cultuurhistorie binnen het Waterplan zijn:

- de oorspronkelijke waarde en cultuurhistorie behouden/herstellen, bijvoorbeeld bij Zaltbommel/Ammerzoden, stadsgrachten; Brakel/Nieuwendijk/Nederhemert Zuid; Kasteelgrachten; elementen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie; herstel van kunstwerken);
- verlaging Maas/Waal bij Heerewaarden.

Bij de aandachtspunten ten aanzien van cultuurhistorie staat in het Waterplan vermeld dat voor het behouden en herstellen van de cultuurhistorische objecten in de Bommelerwaard te weinig aandacht is. Oplossingsrichtingen voor de cultuurhistorie zijn het behouden en zo nodig opknappen van de cultuurhistorisch waardevolle watergangen in de Bommelerwaard. Als voorbeeld worden de in- en uitwateringswerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Kasteel Ammerzoden genoemd.

In het Uitvoeringsplan van het Waterplan staat op de visiekaart per kern onder meer aangegeven wat de mogelijkheden zijn voor water en natuurontwikkeling, kansrijke locaties voor waterberging.²¹ Tevens staan de locaties aangegeven waar extra aandacht is voor de cultuurhistorische waarden [NB: deze waarden komen eveneens voor op de CHI en de Cultuurhistorische Beleidskaart].

4.4 Monumenten, archeologie en cultuurhistorie

De gemeente Zaltbommel voert haar monumentenbeleid met de Monumentenverordening,²² de Subsidieverordening,²³ de monumentencommissie²⁴ en de gemeentelijke monumentenlijst. De monumentenlijst van Zaltbommel bevat 246 rijksmonumenten en 290 gemeentelijke monumenten.²⁵

Zaltbommel kent verder rijksbeschermd stads- en of dorpsgezichten en gemeentelijke beschermde dorpsgezichten. In een nota van het aanverwante beleidsveld Welstand is er ook ruim aandacht voor monumenten, archeologie en historische geografie.²⁶

De binnenstad van Zaltbommel - inclusief omwalling en schootsvelden - is een cultuurhistorisch zeer waardevol gebied en beeldbepalend voor het totaalbeeld van de kern Zaltbommel. Vanwege de uitzonderlijk hoge cultuurhistorische waarde van bebouwing en stedenbouwkundige structuur is de binnenstad in 1984 benoemd tot rijksbeschermd stadsgezicht. De historische dorpskern met het kasteelpark te Nederhemert-Zuid is in 1993 als één geheel als beschermd stads- en dorpsgezicht

²⁰ Gemeente Zaltbommel, gemeente Maasdriel en Waterschap Rivierenland, 2007a, p.28.

²¹ Gemeente Zaltbommel, Maasdriel en Waterschap Rivierenland, 2007b, p.3 t/m 5.

²² Gemeente Zaltbommel, 2010.

²³ Gemeente Zaltbommel, 2005.

²⁴ Gemeente Zaltbommel, 1999.

²⁵ In een aantal gevallen is sprake van meerdere adressen in één pand met elk een eigen monumentenvermelding, of juist meerdere adressen in één rijksmonument.

²⁶ Gemeente Zaltbommel, 2007.

aangewezen. De buitenplaats Brakel is in 2003 aangewezen als rijksbeschermd stads- en dorpsgezicht.²⁷ Gameren is in 2005 een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht geworden.

In de Monumenten- en Subsidieverordening wordt onder een monument verstaan: “een zaak die of een terrein dat van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de Wetenschap of cultuurhistorische waarde.” Op basis van de monumentenverordening is er één terrein aangewezen als archeologisch monument namelijk het voormalig kasteel Zuilichem gelegen aan de zuidzijde van de Waaldijk, tussen de huidige panden Waaldijk 63 en 59. Tot heden zijn er geen terreinen aangewezen vanwege cultuurhistorische waarden. De bestaande subsidieverordening is vooral bestemd voor gebouwde monumenten, en niet voor archeologische monumenten en cultuurhistorische landschappen.²⁸

Als een pand is aangewezen als gemeentelijk monument kan bij de gemeente een verzoek worden ingediend voor een subsidie van kosten die gemaakt worden voor onderhoud en/of restauratie van het monument. Bij onderhoud gaat het over de werkzaamheden die noodzakelijk zijn voor de instandhouding van het pand. Bij restauratie wordt werkzaamheden aan het pand bedoeld, die het normale onderhoud te boven gaan en die noodzakelijk zijn voor het behoud van het pand. In beide gevallen is het niet van belang of het pand door de eigenaar zelf wordt gebruikt of dat het verhuurd wordt. Subsidie voor gemeentelijke monumenten is een geldelijke bijdrage van de gemeente Zaltbommel. Ook bouwhistorisch onderzoek - ook van rijksmonumenten - wordt van gemeentewege gesubsidieerd. Jaarlijks wordt hiervoor een budget vastgesteld en kent dus ook een plafond.

4.5 Cultuur, toerisme en publieksbereik

4.5.1 Ongekende rijkdom

In het beleidsplan *Ongekende rijkdom* (2007) liggen de plannen vast waarmee Zaltbommel zich in de periode van 2006-2016 wil ontwikkelen tot een gemeente waar de recreant en de toerist op een actieve manier kan genieten van de rust en het landschap.²⁹ Voor het Munnikenland en de Nieuwe Hollandse Waterlinie is een nota met de titel *Oude functies, nieuwe waarden: visie recreatie en toerisme* vastgesteld.³⁰

Aan *Ongekende rijkdom* is een actieplan toegevoegd waarop de prioriteiten zijn aangegeven. Met name kwaliteitsverbetering van het huidige aanbod staat centraal, waarmee de aantrekkelijkheid van Zaltbommel voor zowel bewoners als bezoekers wordt vergroot. De gemeente Zaltbommel wil zijn cultuurhistorisch erfgoed beter benutten.³¹ De belevingswaarde van het cultuurhistorisch erfgoed wordt vergroot via onderhoud, restauratie en beheer en via het ontsluiten van gebieden met wandel- en fietspaden. De aantrekkingskracht van een gemeente wordt immers grotendeels

²⁷ RACM Jaarverslag 2008/Beschermd erfgoed. Overzicht van aangewezen en in procedure zijnde stads- en dorpsgezichten. Situatie per 31-12-2008.

²⁸ Ter ondersteuning van het gemeentelijk archeologiebeleid is het raadzaam de bestaande verordening hierop aan te passen (zie § 5.1).

²⁹ Gemeente Zaltbommel, 2007.

³⁰ Gemeente Zaltbommel, 2008.

³¹ Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 9-10.

bepaald door bewaard gebleven landschappelijke en cultuurhistorische waarden, en het is zaak deze ook aan het publiek te kunnen tonen.

Bij bovenstaande ambitie staat het behoud van cultuurhistorische elementen en structuren voorop. Als hiertoe een bestemming een ander gebruik moet krijgen, zal meegezocht worden naar oplossingsmogelijkheden.

De doelen voor de omgang met het erfgoed zijn:

- meer bekendheid verwerven;
- de zichtbaarheid vergroten;
- combinaties leggen tussen cultuur en natuur;
- betere informatie verstrekken ten aanzien van het bestaande cultuurhistorisch aanbod.

De beleidsvoornemens om deze doelen te bereiken zijn de volgende:

- het ontwikkelen van arrangementen in het kader van thema's en verbindingen tussen stad en achterland;
- het promoten van Zaltbommel als vestingstad en kunstenaarsstad, waarbij ook de grachten een belangrijke plaats innemen;
- het opknappen van cultuurhistorisch erfgoed in samenwerking met private partijen;
- het faciliteren van culturele festivals en evenementen.³²

Bij de keuze van te voeren beleid voor de verschillende deelgebieden binnen de gemeente Zaltbommel moet helder zijn voor welk publiek dit bedoeld is. Niet elk deelgebied van de Bommelerwaard zal eenzelfde gebied bedienen. Zo kan de vestingstad Zaltbommel zich richten op een nationaal en in zeer bescheiden mate op een internationaal bedieningsgebied. Dit geldt tevens voor de meest bijzondere cultuurhistorische objecten en structuren in het buitengebied, zoals Slot Loevestein, kasteel Nederhemert, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de zogenaamde Vesting3hoek (Woudrichem, Gorinchem en Slot Loevestein). Voor het buitengebied met het aantrekkelijke rivierenlandschap geldt een bovenregionaal tot nationaal ambitieniveau. Voor de kernen buiten de vestingstad wordt gekozen voor een regionaal bedieningsgebied.³³

Om de beleidsvoornemens te concretiseren wordt gekozen voor de uitvoering van projecten, verdeeld over een aantal categorieën. Cultuurhistorie is er daarvan één. De andere zijn water, platte land, en profilering gecombineerd met informatievoorziening. Geformuleerde projecten rondom cultuurhistorie zijn het stimuleren van culturele evenementen (project 3a) en het benutten van de mogelijkheden van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.³⁴ De waardevolle cultuurhistorische bezienswaardigheden moeten meer naamsbekendheid krijgen. Het aantal bestaande fiets- en wandelroutes moet voorzien worden van uitgebreidere informatie.³⁵

³² Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 9-10.

³³ Gemeente Zaltbommel, 2007, p.10-11.

³⁴ Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 14-15.

³⁵ Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 20-21.

4.5.2 Vereniging Nederlandse Vestingsteden en de Stichting Vesting3hoek³⁶

Bij de ontwikkeling van recreatie en toerisme in de gemeente Zaltbommel zijn verschillende instanties betrokken, waaronder de ondernemersverenigingen, het RBT en regionale samenwerkingsverbanden. De gemeente Zaltbommel neemt deel in de Vereniging Nederlandse Vestingsteden en de Stichting Vesting3hoek (zie hieronder). Daarnaast zijn door samenwerking binnen het Stimuleringsorgaan Economie Rivierenland (StER) en met de gemeente Maasdriel bij het Regionaal Plan Bommelerwaard ook gemeentete overstijgende visies opgesteld op het gebied van toerisme en recreatie.

Zaltbommel is sinds 1994 aangesloten bij het samenwerkingsverband Nederlandse Vestingsteden met inmiddels zeventien vestingsteden.³⁷ In 2002 is het samenwerkingsverband geformaliseerd en is het een vereniging geworden. In 1995 is met de aanleg van nieuwe wandelroutes een start gemaakt met de toeristische samenwerking in de vestingdriehoek Gorinchem, Woudrichem en Slot Loevestein onder de naam Vesting3hoek.³⁸ Het betreft drie unieke locaties in een interessante omgeving, verbonden via het water. Inmiddels is ook de gemeente Vuren en het in deze gemeente gelegen Fort Vuren aangesloten bij de Stichting Vesting3hoek. Omdat Slot Loevestein in de gemeente Zaltbommel ligt, neemt ook de gemeente Zaltbommel sinds 2001 deel aan de Vesting3hoek. Sinds 6 juni 2002 is het samenwerkingsverband geformaliseerd in de Stichting Vesting3hoek.

Het lidmaatschap van de Stichting Vesting3hoek is voor de gemeente Zaltbommel van belang omdat:

- de Vesting3hoek mag worden gezien als een van de parels in het Rivierenland; niet alleen de thematische verbondenheid - het vestingverleden -, maar ook de verbondenheid via het water, maken de Vesting3hoek van nationale betekenis;
- door het vaststellen van het Regionaal Plan Bommelerwaard ook het buitengebied zal worden betrokken bij recreatie en toerisme, waarbij Slot Loevestein en de Nieuwe Hollandse Waterlinie belangrijke items zijn.
- door de ligging van het toeristisch belangrijke Slot Loevestein ook de aantrekkelijkheid van de rest van de gemeente Zaltbommel gepromoot kan worden, als achterland van de Vesting3hoek.

4.5.3 Toeristisch Recreatief Informatiepunt

In het oude stadhuis aan de Markt in Zaltbommel is tijdelijk een Toeristisch Recreatief Informatiepunt (TRIP) gevestigd. Het TRIP biedt informatie aan bezoekers en toeristen over de Bommelerwaard en moet bijdragen aan een langer verblijf en grotere besteding van de bezoekers. Op dit moment wordt beoordeeld wat de meerwaarde van een dergelijke infopost is voor de toeristen en de gemeente Zaltbommel.

³⁶ Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 24.

³⁷ Peildatum augustus 2009; zie <http://www.vestingsteden.nl>.

³⁸ Zie <http://www.vesting3hoek.nl/default.php>.

De ambitie van het TRIP rust op de volgende drie pijlers:

- toeristisch-recreatieve en culturele kapitaal meer aan elkaar knopen, met elkaar verbinden, en daarmee sterker maken;
- op een aantal onderdelen het kapitaal versterken, de kansen benutten;
- veel meer promoten van de binnenstad van Zaltbommel als een culturele en toeristisch-recreatieve bezienswaardigheid van allure.

4.5.4 Erfgoedinstanties en publieksbereik

In de gemeente Zaltbommel bevindt zich een aantal instanties dat zich reeds met erfgoed bezighoudt en waar op het vlak van publieksbereik winst te behalen valt. We zullen achtereenvolgens ingaan op het Streekarchief Bommelerwaard, de Historische verenigingen en stichtingen en de musea.

Streekarchief Bommelerwaard

Het Streekarchief Bommelerwaard is de centrale archiefdienst van de Bommelerwaard. Zij heeft *de verantwoordelijkheid voor een goed beheer, behoud en het ter beschikking stellen van de gemeentelijke, openbare archieven*.³⁹ Het archief heeft de overheidsarchieven (gemeente, waterschap) en een groot aantal particuliere archieven in beheer. Onder dat laatste horen de archieven van kerken, bedrijven en particulieren. De collecties dateren uit de 14e tot de 20e eeuw. Daarnaast zijn er collecties ter ondersteuning van het werk en ten behoeve van historisch onderzoek. Het Streekarchief Bommelerwaard kan dan ook worden gezien als een 'regionaal historisch centrum' voor het werkgebied, de Bommelerwaard. De taak of 'missiestatement' van de dienst is: *De toegang verzekeren, nu en in de toekomst, tot zoveel mogelijk relevante archivalia en documentatiemateriaal, in welke vorm dan ook, waarin de rechten van de burgers, de handelingen van de overheid en de geschiedenis van de Bommelerwaard zijn vastgelegd*.

Het Streekarchief stelt zijn archieven en collecties beschikbaar voor educatieve doeleinden, en neemt deel aan de website *Gelderland binnenstebuiten*, een initiatief van Stichting Gelders Erfgoed. De website is ontwikkeld voor het vak geschiedenis, specifiek voor het onderdeel omgevingsgeschiedenis. Belangrijkste doelgroep is de onderbouw HAVO/VWO, maar de website is tevens geschikt is voor de bovenbouw van het VMBO. De sectie geschiedenis van de scholengemeenschap Cambium in Zaltbommel heeft een eigen website ten behoeve van het geschiedenisonderwijs opgezet met de naam *Geschiedenislokaal 213*. Het Streekarchief heeft geen eigen educatieve programma's.⁴⁰

Historische Kring Bommelerwaard en andere stichtingen

Sinds 1964 is de Historische Kring Bommelerwaard actief op het gebied van de geschiedenis, de archeologie en genealogie van de Bommelerwaard en haar bewoners. Vanaf het begin verzorgt de kring een tijdschrift met bijdragen over de regionale geschiedenis: *Tussen de Voorn en Loevestein*.⁴¹ Verder zijn in de Bommelerwaard plaatselijke stichtingen actief, namelijk Stichting Langs

³⁹ Citaat van <http://www.streekarchiefbommelerwaard.nl>.

⁴⁰ <http://www.streekarchiefbommelerwaard.nl>.

⁴¹ <http://www.hkbommelerwaard.nl>.

de Mèrsloot (Ammerzoden), Stichting Werkgroep de Vier Heerlijkheden (Brakel-Zuilichem-Aalst-Poederroijen),⁴² Stichting Hedels Historie (Hedel) en Stichting Sint Maarten (Zaltbommel).

Musea

In de Bommelerwaard zijn enkele geschiedenismusea. Het Stadskasteel Zaltbommel (ofwel Maarten van Rossumhuis) in Zaltbommel is het streekmuseum.⁴³ De collectie is grotendeels toegankelijk gemaakt via een website.⁴⁴ In Hedel is het Historisch Museum Hedel gevestigd. De lokale geschiedenis van Kerkdriel, Velddriel, Hoenzadriel en Alem is te zien in het Driels Museum in Kerkdriel. In de werkkamer op Huis Brakel is een door de Werkgroep De Vier Heerlijkheden verzamelde collectie voorwerpen en foto's van en over Brakel, Zuilichem, Aalst en Poederroijen te zien. In Kasteel Ammerzoden is het verleden van het kasteel Ammersoijen is te zien aan de hand van vele vondsten uit de uitgegraven gracht. Dit kasteel is in handen van de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen. Ook is het beroemde slot Loevestein in de Bommelerwaard te bezoeken.

---

⁴² [Http://www.vierheerlijkheden.nl](http://www.vierheerlijkheden.nl).

⁴³ [Http://www.stadskasteelzaltbommel.nl](http://www.stadskasteelzaltbommel.nl).

⁴⁴ Zie <http://www.collectiegelderland.nl>.

5 Nieuw archeologiebeleid in Zaltbommel

De gemeente staat voor de taak te voldoen aan de wettelijke voorschriften voortkomend uit de Wet op de archeologische monumentenzorg. Belangrijk (hulp)middel hierbij is de opgestelde cultuurhistorische vindplaatsen- en verwachtingskaart. Uitgangspunt van de gemeente Zaltbommel is dat de daarmee gemoeid zijnde inspanningen in een goede verhouding staan tot het archeologische en maatschappelijke belang. Doelmatigheid, draagvlak en evenwichtigheid en het voorkomen van overbodige regelgeving vormen in deze benadering de sleutelbegrippen. De gemeente wil er zorg voor dragen dat het archeologische erfgoed volwaardig deel uitmaakt van de ruimtelijke ordening in het bijzonder en het gemeentelijk beleid in het algemeen. De gemeente wil deze integratie voltooiën in de periode 20011-2015. Hieronder staat beschreven welke stappen de gemeente Zaltbommel hiertoe gaat zetten en welke mogelijkheden er daarnaast ook nog zijn.

5.1 Inleiding

De herziene Monumentenwet 1988 biedt de gemeente ruimte om eigen beleid te ontwikkelen. Het is verstandig deze ruimte te nemen en dus te streven naar een gedegen, proactief en geïntegreerd gemeentelijk archeologiebeleid. Dit streven biedt het gemeentebestuur ruimte voor een autonome rol en verantwoordelijkheid in het proces van archeologische monumentenzorg binnen de gemeentelijk ruimtelijke ordening. Met eigen beleid en dus een eigen (regie)rol kan de gemeente zorgen voor kostenbesparing, maatwerk, kwaliteit, beleefbaarheid, vermeerdering van kennis en een betere kennisoverdracht. Eigen gemeentelijk beleid heeft dus grote voordelen. Om deze reden pakt de gemeente deze mogelijkheid met beide handen aan.

De gemeente Zaltbommel hecht aan een goede monitoring en evaluatie van het vastgestelde archeologiebeleid. Het ligt voor de hand de eerste jaren ervaring op te doen hoe het vastgestelde beleid in de praktijk uitwerkt. In deze jaren kan er ervaring door vergunningaanvragers worden opgedaan met de nieuwe verplichting, kan worden vastgesteld hoe de gemeentelijk capaciteit zich verhoudt tot het nieuwe werk en kan worden gezien of er bijvoorbeeld gemeentelijke archeologische expertise moet worden aangetrokken. De gemeente Zaltbommel stelt voor na vijf jaar een evaluatie van het beleid uit te voeren. Ook zal dan worden gezien of de gemeentelijke vindplaatsen- en verwachtingskaart en/of de beleidskaart een update behoeven.

In dit hoofdstuk vermelden we hoe we onze eigen (regie)rol gaan invullen en daarmee de voordelen van eigen beleid zoveel mogelijk zullen benutten.

Uitgangspunten

Het gemeentelijk archeologiebeleid dient minimaal te voldoen aan de uitgangspunten uit de Monumentenwet 1988. Voor het gemeentelijk archeologiebeleid gelden daarom de volgende uitgangspunten:

- archeologische resten zoveel mogelijk in de bodem bewaren en alleen opgraven als behoud in de bodem (in situ) niet mogelijk is;
- de relatie tussen archeologie en ruimtelijke ordening versterken zodat behoud van het bodemarchief onderdeel worden van het planologische besluitvormingsproces;
- bodemverstoorders betalen archeologisch onderzoek, mogelijke opgravingen en archeologie sparende bouwkosten;
- verbetering informatievoorziening over archeologisch erfgoed om het draagvlak voor archeologie te vergroten.

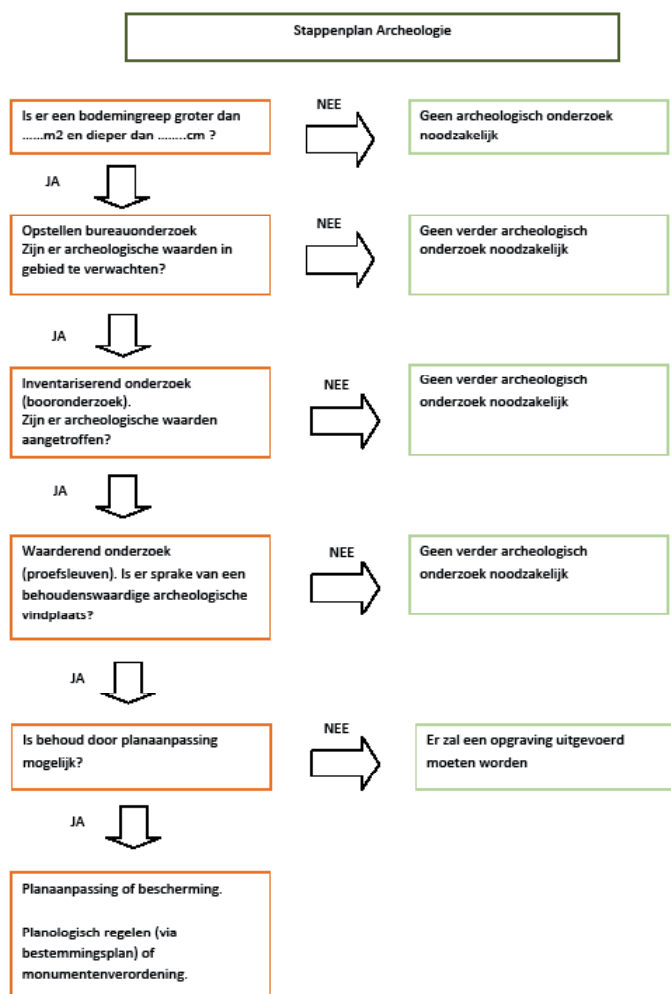
Onderdelen

Het archeologiebeleid van de gemeente Zaltbommel zal uit verschillende onderdelen bestaan. Het eerste onderdeel betreft de *inbedding in de ruimtelijke ordening*. Archeologie gaat in de gemeentelijke ruimtelijke ordening verschillende rollen spelen. De rol die het vervult is afhankelijk van het detailniveau van het ruimtelijk plan (structuurniveau, bestemmingsniveau, vergunningsniveau). Op structuurniveau wordt de archeologie als medeordenend principe gebruikt, op bestemmingsniveau als medeafwegingskader, op vergunningsniveau als toetsingskader. Op al deze niveaus is archeologisch kennis noodzakelijk. Hoe concreter het plan, hoe gedetailleerder deze kennis moet zijn. Als basiskennis dient de voor de gemeente Zaltbommel vastgestelde archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart. Als medeordenend principe volstaat de informatie die daarop te vinden is. Voor het vaststellen van nieuwe bestemmingen of voor vergunningverlening is vaak gedetailleerdere informatie nodig. Deze wordt verkregen uit onderzoek. Deze onderzoeken dienen uitgevoerd te worden door erkende bureaus. De gemeente heeft de regie en is bevoegd gezag. De *gemeentelijke regiefunctie bij archeologisch onderzoek* vormt daarom het tweede onderdeel van het gemeentelijk beleid. De *financiële aspecten* van nieuw beleid komen aan de orde in het derde onderdeel van het gemeentelijke beleid. Deze delen betreffen de te ondernemen stappen om minimaal aan de vereisten te voldoen van de Wet op de archeologische monumentenzorg.

Maar is er daarnaast nog meer mogelijk? Is *selectiebeleid* bijvoorbeeld geschikt in Zaltbommel? Deze vraag wordt beantwoord in onderdeel vier. De gemeente is van mening dat de gemeentelijk bewoningsgeschiedenis bijdraagt aan het aantrekkelijker maken van de gemeente en op positieve wijze kan bijdragen aan versterking van de gemeentelijke identiteit en herkenbaarheid. Kennis over het archeologisch erfgoed kan daarom voor bewoners, scholieren, bezoekers en plannemakers beschikbaar worden gesteld. Dit aspect komt aan de orde in het vijfde onderdeel *ontsluiting van de kennis over het archeologisch erfgoed*; ten slotte bevat deze paragraaf nog een aantal andere suggesties om archeologiebeleid verder in te richten.

5.2 Archeologie & ruimtelijke ordening

Met het bodemarchief wordt in iedere fase van planvorming rekening gehouden. Op structuurniveau in de rol van medeordenend principe, op bestemmingsniveau als mede- afwegingskader, op vergunningsniveau als toetsingskader. Hoe concreter het plan, hoe gedetailleerder de kennis over het archeologische bodemarchief moet zijn. In de volgende paragrafen wordt aangegeven welke werkwijzen de gemeente hanteert in de verschillende fasen van planvorming (figuur 6).

Figuur 6. Te doorlopen stappen in het AMZ-proces om vast te stellen of (nader) onderzoek noodzakelijk is. In Zaltbommel worden de stappen 2 en 3 (bureauonderzoek en inventariserend onderzoek) vaak gelijktijdig uitgevoerd.

5.2.1 Structuurniveau

Wanneer de gemeente haar toekomstige ruimtelijk ontwikkeling gaat vast leggen houdt zij daarbij rekening met haar bodemarchief. Dit in eerste instantie als inspiratiebron. De archeologische waarden op een bepaald plek hebben namelijk een bijzonder (lokaal) verhaal te vertellen, wat een onderdeel is van onze lokale identiteit (genius loci). Voor velen wordt de kwaliteit van de leefomgeving deels bepaald door de herkenbaarheid van deze lokale identiteit. Aansluitend op het verdrag

van Malta, het rijksbeleid (Belverdere) en het provinciaal beleid wordt daarom in deze nota gesteld dat de archeologie (als onderdeel van de genius loci) een ruimtelijke kwaliteit is en daarmee mede-orderend is. Behoud van archeologische waarden in de bodem is daarbij het uitgangspunt.

Daarnaast is het van belang om in dit vroege stadium van planvorming zicht te hebben op de financiële consequenties van bepaalde ontwikkelingen. Indien bij de planontwikkeling archeologische waarden en/of verwachtingen worden bedreigd, is inzicht in mogelijke kosten en de tijdsduur van eventueel archeologische (voor)onderzoek cruciaal.

De archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart zal dienst doen als basisdocument in deze fase van planvorming. Archeologisch (voor)onderzoek is in deze fase niet noodzakelijk en wenselijk.

5.2.2 Bestemmingsniveau

Het centrale juridische beleidsinstrument is het bestemmingsplan. De gemeenteraad dient bij de vaststelling van een bestemmingsplan, een beheersverordening, een projectbesluit of een ontheffing rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische resten.

De wijze van omgang met archeologie is afhankelijk van het type plan. Op hoofdlijnen bestaan er twee soorten plannen:

1. plannen met een concreet geplande bodemingreep;
2. plannen zonder concreet geplande bodemingrepen.

Ad. 1. Plannen met een concreet gepland bodemingreep

Wanneer in een gebied ontwikkelingen zijn gepland die niet voldoen aan het huidige bestemmingsplan, dient de bestemming van de gronden gewijzigd te worden (middels projectbesluit, ontheffing of nieuw bestemmingsplan). Het gaat dan om:

- ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen;
- partieel herzien bestemmingsplannen;
- projectbesluiten;
- ontheffingen.

Archeologie is een facet dat mede afgewogen moet worden in de besluitvorming omtrent de ontwikkeling. We bevinden ons nu nog in de vroege fase van (concrete) planvorming en alleen op dit moment is het mogelijk om het belangrijkste uitgangspunt van het verdrag van Malta en de Monumentenwet 1988 te verwezenlijken, namelijk streven naar het behoud van archeologische resten in de bodem en het zoveel mogelijk beperken van archeologische opgravingen.

Het hanteren van de archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart is in deze fase van planvorming van groot belang. Het geeft zicht op de aanwezige en te verwachten archeologische sporen in het bodemarchief van Zaltbommel en het raadplegen van de kaart geeft een hele duidelijke indicatie of er archeologische vondsten, en derhalve dus ook kosten, te verwachten zijn.

Afhankelijk van de planontwikkeling en het grondgebruik of de gronduitgifte heeft de gemeente hier twee keuzes: of men start/initieert archeologisch vooronderzoek om de waarden beter in kaart te brengen of men besluit in het plan archeologische voorschriften op te nemen die verbonden worden aan een bouw- of aanlegvergunning. In het eerste geval neemt de gemeente de archeologische (voor)onderzoekskosten op in de grondexploitatie, in het andere geval belast men de kosten van onderzoek door aan de vergunningaanvrager. Vanuit archeologisch inhoudelijke optiek heeft het de voorkeur het archeologisch (voor)onderzoek zo vroeg mogelijk en zo integraal mogelijk uit te voeren. Immers, een plangebied (hoe groot dat ook moge zijn) integraal onderzoeken heeft vaak meer waarde voor de archeologie dan een aantal kleine archeologische onderzoeken die voortvloeien uit de vergunningverlening. Postzegelarcheologie wordt dat laatste ook wel genoemd. In het gemakkelijkste geval is er noch sprake van een archeologische waarde noch van een archeologische verwachting en hoeft er dus niks meer te gebeuren met de archeologie.

Indien uit het uitgevoerde archeologische vooronderzoek blijkt dat de resten behoudenswaardig zijn en bedreigd worden door de geplande ontwikkeling, worden ze meegewogen in de besluitvorming rondom de bestemmingwijziging. Uitkomst daarvan zal zijn behoud van de archeologische resten op de locatie (planaanpassing) of behoud van de archeologische resten *ex situ* (archeologische opgraving). Bij de eerste uitkomst dient er wel een beschermingsregime in het bestemmingsplan opgenomen te worden. Dit betekent concreet dat de vindplaats aangeduid moet worden op de plankaart (dubbelbestemming). Aan deze dubbelbestemming dienen vervolgens planregels gekoppeld te worden waarin het een en ander ten aanzien van bouwvergunningen en aanlegvergunningen geregeld dient te worden. Planregels zoals die kunnen worden opgenomen zijn verwoord in bijlage 5.

Ad. 2. Plannen zonder concreet geplande bodemingrepen

Hier gaat het om het vaststellen van nieuwe bestemmingsplannen waarbij enkel de reeds bestaande situatie (zoveel) mogelijk wordt gehandhaafd. Het betreft dan een:

- actualisatie van een vigerend bestemmingsplan, of:
- het vaststellen van een beheersverordening.

Ook bij deze plannen dient rekening gehouden te worden met de eventueel aanwezige archeologische resten. Echter, archeologisch vooronderzoek is voorafgaand aan de vaststelling niet noodzakelijk aangezien er geen concrete bodemingrepen gepland zijn. In deze fase volstaat het opnemen van een beschermingsregime in het bestemmingsplan. Dit betekent concreet dat de gebieden waar archeologische resten verwacht worden of zijn vastgesteld een plek krijgen op de plankaart (dubbelbestemming). Aan deze dubbelbestemming worden vervolgens planregels gekoppeld waarin het een en ander ten aanzien van bouwvergunningen en aanlegvergunningen geregeld wordt. De gebieden waar archeologische resten worden verwacht of zijn vastgesteld, zijn weergegeven op de archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart.

5.2.3 Vergunningsniveau

Indien werkzaamheden gepland worden binnen een gebied met 'waarde: archeologie', dan dient bepaald te worden of deze een bedreiging vormen voor eventuele archeologische resten. Op

basis van de diepte van de bodemingreep *en* de oppervlakte van de ingreep dient het vervolg traject bepaald te worden. Kleine 'verstoringen' worden getolereerd, maar bij grote verstoringen zal onderzoek noodzakelijk zijn (zie § 5.3). Archeologisch vooronderzoek moet uitwijzen of er zich archeologische resten in het gebied bevinden, waar deze zich bevinden en of deze resten behoudenswaardig zijn.

Indien de resten behoudenswaardig blijken te zijn, worden aan de vergunning één van de volgende voorschriften verbonden:

- de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor monumenten in de bodem kunnen worden behouden;
- de verplichting tot het doen van opgravingen; of
- de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

5.3 Regie van het archeologisch onderzoek

Regelmatig zal het nodig zijn dat in het kader van ruimtelijke plannen archeologisch vooronderzoek moet worden verricht. Deze onderzoeken dienen uitgevoerd te worden door bureaus die in het bezit zijn van een door het Ministerie van OCW verstrekte opgravingsvergunning. De gemeente heeft echter de regie en is bevoegd gezag. Dit betekent dat de gemeente bepaalt in welke gevallen onderzoek nodig is (vrijstellingsgrenzen), zelf een beslissing neemt over de resultaten van de onderzoeken (selectiebesluit) en aanvullende eisen kan stellen aan de uit te voeren onderzoeken. In deze paragraaf komen nut en noodzaak van archeologisch onderzoek, de vrijstellingsgrenzen (voor onderzoek) en het selectiebesluit aan bod. Bij de vrijstellingsgrenzen zijn proportionele grenzen gesteld voor de omvang en voor de diepte van een bodemingreep.

5.3.1 Nut en noodzaak archeologisch onderzoek

Het doel van deze beleidsnota en een goed onderbouwde en gedetailleerde vindplaatsen- en verwachtingskaart (vertaald naar een beleidskaart) is om het nut en de noodzaak van archeologisch onderzoek te kunnen bepalen. Het vaststellen van het nut en de noodzaak van archeologisch onderzoek is gebaseerd op een aantal factoren:

- de aard, omvang en diepte van de ingreep;
- de status van bekende vindplaats;
- de archeologische verwachting;
- de archeologische kenmerken van een gebied.

Bepalen welke ingrepen wel en welke ingrepen niet onderzoeksplichtig zijn, is een belangrijk punt van discussie binnen de archeologische wereld. Uitgangspunt is dat alleen archeologisch onderzoek hoeft te worden uitgevoerd in de gebieden waar verstoring van mogelijke archeologische resten plaatsvindt (bijvoorbeeld door saneringen, ontgravingen, waterpeilverlagingen etc.). Om te bepalen of een ingreep daadwerkelijk een bedreiging vormt, is het echter van belang dat men (bij voorkeur zo nauwkeurig mogelijk) weet wat de diepteligging is van de archeologische vondstlagen.

Als een archeologische vondstlaag op 2 m -Mv verwacht wordt, zullen ingrepen tot 1,5 m -Mv in veel gevallen geen bedreiging vormen. In de gemeente Zaltbommel is het zo dat de meeste archeologische resten zich relatief dicht onder het maaiveld bevinden. Alleen ter hoogte van diepgelegen meandergordels bevindt de archeologische laag zich dieper onder het maaiveld. Ook inzicht in de intactheid van het bodemprofiel is van belang om de bedreiging van een geplande ingreep te kunnen inschatten. Archeologische waarden die aan of dicht onder het maaiveld verwacht worden, vormen weliswaar een zeer groot struikelblok voor geplande ingrepen, maar door hun ondiepe ligging zijn deze waarden ook zeer kwetsbaar voor natuurlijke en antropogene verstoringsprocessen (verspoeling, regulier grondgebruik etc.); er is dus een kans dat de archeologische waarden al sterk zijn aangetast door vroegere verstoringen, waardoor ze niet langer behoudenswaardig zijn.

De diepte van de vrijstelling is grotendeels gebaseerd op de gemiddelde diepte van een bouwvoor, 30 cm. Hoewel in de bouwvoor archeologische resten kunnen voorkomen bevinden deze zich niet meer in hun oorspronkelijk context. De waarde van deze resten is hiermee relatief gering. De enige afwijking hiervan geldt voor de eerder genoemde diepgelegen meandergordels.

Om te kunnen bepalen of een bodemingreep schadelijk is, dient men dus altijd nauwkeurige informatie te hebben over de aard en diepte van de ingreep, de aard en diepte van de archeologische lagen/vindplaatsen en de mate van verstoring van de bodem.

In de Monumentenwet 1988 (artikel 41a) is gesteld dat projecten kleiner dan 100 m² in principe niet belast kunnen worden met onderzoek, maar ook dat de gemeenteraad hiervan een afwijkend oppervlak kan vaststellen. Artikel 41a biedt de gemeenteraad dus de mogelijkheid om de onderzoeksgrens in zowel opwaartse als in neerwaartse zin bij te stellen, zodat er maatwerk mogelijk is. Dit kan bijvoorbeeld van toepassing zijn in de historische kernen van de gemeente of op bekende AMK-terreinen. De gemeente kan in de toelichting en in de voorschriften van een bestemmingsplan aangeven dat een meer beperkte of juist een ruimere vrijstelling geldt. De gemeente zal de beslissing om de vrijstelling naar boven of beneden bij te stellen moeten nemen op basis van een zorgvuldige (archeologisch inhoudelijke) afweging. Het stellen van ondergrenzen levert het risico op dat belangrijke, nog niet bekende archeologische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen worden aangetroffen zonder dat archeologisch vooronderzoek heeft plaatsgevonden (toevalsvondsten). Vondsten gedaan tijdens planuitvoering vallen onder de wettelijke meldingsplicht (artikel 53 Monumentenwet). De gemeente stelt in zo'n geval de behoudenswaardigheid vast. De initiatiefnemer kan niet worden gedwongen om aan mogelijke opgravingskosten mee te betalen. Hij heeft immers voldaan aan de door de gemeente gestelde archeologische voorschriften. In de praktijk wordt vaak in goed overleg met de ontwikkelaar een plan opgesteld om deze zo goed mogelijk te documenteren en bergen.

Men moet zich er overigens van bewust zijn dat een voor de archeologie verstorende bodemingreep niet altijd grondverzet met zich meebrengt. Het verlagen van het grondwaterpeil of het storten van grond zijn voorbeelden van ingrepen waarbij niet direct wordt gegraven maar die indirect zeer schadelijk kunnen zijn voor archeologische waarden namelijk respectievelijk verdroging en verdrinking van archeologische lagen.

5.3.2 Vrijstellingsgrenzen

Diepte ingreep

Archeologische resten bevinden zich in de bodem en pas zodra deze geroerd of afgegraven wordt, kunnen archeologisch resten vernietigd worden. Wordt de bodem dus niet of nauwelijks geroerd of afgegraven, vindt er dus geen bedreiging plaats en is behoud gegarandeerd. Onderzoek is in dit geval niet noodzakelijk. Naast vergraving kunnen archeologische resten overigens ook bedreigd worden door grondwaterpeilverlaging (uitdroging, verrotting). Voor het grondgebied van de gemeente Zaltbommel wordt gesteld dat archeologische resten zich voor bijna het gehele grondgebied bevinden vanaf 30 cm -Mv. Bij geplande bodemingrepen tot 30 cm -Mv is het dus niet van belang om rekening te houden met archeologische resten.

Omvang plangebied of ingreep

Een andere belangrijke factor is de omvang van de bodemingreep. In de Monumentenwet 1988 is vastgelegd dat 'projecten' tot 100 m² zijn vrijgesteld van archeologisch onderzoek. De gemeenteraad kan echter een hiervan afwijkende andere oppervlakte vaststellen (artikel 41a). De gemeente Zaltbommel maakt gebruik van deze mogelijkheid en stelt in deze beleidsnota haar eigen 'oppervlakte vrijstellingsgrenzen' vast. Dit om onnodig vooronderzoek uit te sluiten en op de 'juiste' gebieden wel te besluiten tot nader onderzoek. Met de opgesteld archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart, waarmee de archeologische waarden- en verwachtingen tot op het best denkbare detailniveau in kaart zijn gebracht, is dat nu ook heel goed mogelijk. Hierbij is rekening gehouden met de trefkans: hoe hoger de trefkans, hoe meer archeologische resten per oppervlaktemaat verwacht worden (zie archeologische advieskaarten). De trefkans is afhankelijk van de te verwachte dichtheid aan vindplaatsen (hoog, middelhoog of laag) en het type vindplaats (steentijdkampement, nederzetting landbouwers of middeleeuwse bewoningsresten). Naast archeologische relevant, dienen de vrijstellingsgrenzen maatschappelijk haalbaar en praktisch uitvoerbaar te zijn. Geprobeerd is om de zogenaamde planologische 'kruimelgevallen' zoveel mogelijk binnen de vrijstellingsgrenzen, dus buiten een onderzoeksplicht, te houden. Daarnaast is het van belang om toevalsvondsten zoveel mogelijk uit te sluiten.

De vrijstellingsgrenzen die in de gemeente Zaltbommel gelden voor *plangebieden* (bestemmingswijzigingen) en *bodemingrepen* (bouw- en aanlegvergunningen) zijn weergegeven in tabel 1. In de volgende subparagrafen is een duiding en verantwoording van deze (vrijstellings)grenzen te lezen.

Bekende vindplaatsen

Een aantal van de - op de archeologische monumentenkaart - bekende vindplaatsen binnen de gemeente Zaltbommel heeft een status. Het betreft terreinen van archeologische waarde; van hoge archeologische waarde; en van zeer hoge archeologische waarde. De toekenning van een status wordt bepaald op grond van door de RCE gehanteerde criteria zoals kwaliteit, zeldzaamheid en contextwaarde. Tot de bekende vindplaatsen worden naast AMK-terreinen ook historische kernen, archeologische vindplaatsen zonder status en oude woongronden gerekend.

Legenda-eenheid archeologische beleidskaart	Vrijstellingsgrens 'diepte'	Vrijstellingsgrens 'oppervlakte'
Lage archeologische verwachting	Geen voorschriften	Geen voorschriften
Waarde-archeologie 5: Middelhoge verwachting voor watergerelateerde objecten	150 cm	5.000 m ²
Waarde-archeologie 4: Middelhoge archeologische verwachting voor diepe archeologische laag	150 cm	2.500 m ²
Waarde-archeologie 3: Hoge en middelmatige archeologische verwachting	30 cm	2.500 m ²
Waarde archeologie 2: Zeer hoge archeologische verwachting	30 cm	100 m ²
Waarde-archeologie 1: AMK-terreinen, historische kernen en terreinen zonder status (archeologische en cultuurhistorische vindplaatsen met bufferzone en oude woongronden)	30 cm	30 m ²
Waarde-archeologie 0: Gemeentelijke terreinen van zeer hoge archeologische waarde	0 cm	0 m ²

Tabel 1. Vrijstellingsgrenzen in de gemeente Zaltbommel.

Archeologische verwachting

Zoals al eerder is aangegeven, wordt de archeologische verwachting gedefinieerd als de te verwachten dichtheid aan archeologische waarden. In gebieden met een zeer hoge archeologische verwachting bevinden zich naar verwachting meer vindplaatsen dan in gebieden met een (middel) hoge en een lage archeologische verwachting. In gebieden met een zeer hoge archeologische verwachting dan ook dat ook bij relatief kleine ingrepen vindplaatsen kunnen worden verstoord.

Of vindplaatsen ook daadwerkelijk worden aangetroffen en verstoord, wordt sterk bepaald door bijvoorbeeld de aard, omvang en diepteligging van de vindplaatsen en de aard, omvang en diepte van de geplande bodemingrepen. Over het algemeen geldt dat hoe lager de archeologische verwachting is, hoe ruimer de regels zijn.

Archeologische kenmerken van een gebied

De keuze om ergens archeologisch onderzoek te laten uitvoeren wordt soms ook bepaald door wat men aan archeologie binnen een gebied heeft, om eventueel te willen selecteren op thema's of perioden. Hiervoor is het noodzakelijk om een gemeentelijke AMZ-agenda te ontwikkelen. Men kan zich bijvoorbeeld richten op de voor de gemeente belangrijkste perioden of voor periode waarover juist veel of weinig informatie bekend is. Een andere mogelijkheid is om te streven naar behoud van een representatief of typerend deel van de geschiedenis van de gemeente Zaltbommel.

Hoewel een gemeente een grote vrijheid heeft in het kiezen voor specifieke perioden als onderdeel van het archeologisch beleid is het in veel gevallen zeer lastig om de keuzes goed te onderbouwen. Men moet immers een goed beeld hebben van wat men aan archeologische vindplaatsen heeft en wat men aan archeologische vindplaatsen kan verwachten. De waarde- en verwachtingskaart is hierbij een belangrijk hulpmiddel, hierop staan ruim 200 vindplaatsen geregistreerd. In

principe is er dus globaal bekend wat de gemeente archeologisch gezien bekend is en verwacht kan worden. Alhoewel Zaltbommel dus periodiek gezien enkele speerpunten zou kunnen kiezen heeft ze ervoor gekozen alle archeologische perioden en type vindplaatsen als even belangrijk te beschouwen. De keuze om al dan niet archeologisch onderzoek uit te laten voeren is dus niet afhankelijk van de periode en typering van de vindplaats.

Uitgangspunten

Van de archeologische waardevolle gebieden (Waarde-archeologie 0 en 1) is vastgesteld dat er archeologische resten aanwezig zijn; in het geval van de archeologische verwachtingsgebieden (Waarde-archeologie 2 t/m 5) is het mogelijk dat er archeologische resten verscholen gaan. Daarnaast zullen binnen de verwachtingsgebieden, zelfs binnen die met een hoge archeologische verwachting, grote gebieden voorkomen waarin archeologische resten grotendeels of zelfs geheel ontbreken. In de advisering ten aanzien van het archeologiebeleid van de gemeente Zaltbommel is met deze onzekerheden rekening gehouden. Hierbij zijn twee aspecten van belang. Ten eerste de kans dat er bij een bodemingreep van een bepaalde omvang in zone met een (zeer) hoge, middelmatige of lage archeologische verwachting werkelijk sprake is van versterking van waardevolle archeologische resten en ten tweede de mogelijkheden die de huidige archeologische onderzoeksmethoden bieden om de aanwezigheid van deze waardevolle resten, en daarmee de versterking daarvan, werkelijk aan te tonen. In gebieden met een globale archeologische verwachting, waarvoor slechts op hoofdlijnen aangegeven kan worden welke archeologische resten aanwezig kunnen zijn, is het doorgaans niet mogelijk om een onderzoeksmethode te kiezen die naadloos aansluit bij het karakter van de aanwezige archeologische resten. Wanneer de archeologische verwachting niet voldoende gespecificeerd kan worden om een onderzoeksmethode en intensiteit op maat te kunnen bepalen, zal gekozen moeten worden voor een methode met een acceptabele opsporingskans voor een breed scala aan vindplaatstypen. Om archeologische resten te kunnen opsporen wordt daarom gebruik gemaakt van relatief goedkope standaardonderzoeksmethoden (bureau- en/of booronderzoek, proefsleuven) die gericht zijn op het steekproefsgewijs verzamelen van (globale) informatie met betrekking tot de aan- of afwezigheid van archeologische resten en hun landschappelijke context. Bij dergelijke onderzoeken is het een voorwaarde dat het aantal waarnemingen voldoende groot is en een dusdanige spreiding kent dat het mogelijk is om (via ruimtelijke analyse) tot een interpretatie van de onderzoeksresultaten en tot een waardestelling van de aangetroffen archeologische resten te komen.

Waarde archeologie 0: Gemeentelijke terreinen van zeer hoge archeologische waarde

De gemeente Zaltbommel hecht bijzondere waarde aan de op haar grondgebied gelegen (voormalige) kasteelterreinen en kloostercomplexen. Deze terreinen zijn voorgedragen door de gemeentelijke Monumentencommissie. Tot deze categorie behoren Slot Loevestein, het kasteel te Nederhemert-Zuid, kasteelterrein Poederrijen, kasteelterrein Zuilichem, het kloostercomplex Berne, kasteelterrein Munnikenland, kasteelterrein De Poort te Delwijnen en het terrein Kasteelsland te Delwijnen. Vanwege de bijzondere waarde die de gemeente Zaltbommel hecht aan deze terreinen stelt de gemeente voor om hier een ondergrens van 0 m² te hanteren. Dat wil zeggen dat elke bodemverstoring op deze terreinen onderzoeksplichtig zal zijn. Gegeven de oppervlakte-ondergrens (0 m²) geldt hier geen dieptemaat. immers elke diepteverstoring is onderzoeksplichtig.

Waarde-archeologie 1: AMK-terreinen, historische kernen en archeologische vindplaatsen zonder status.

Voor de terreinen die tot deze categorie gerekend worden gaat het om gewaardeerde archeologische vindplaatsen waarin de aanwezigheid, de aard, datering en de omvang van de archeologische resten (tot op zekere hoogte) bekend zijn. Onder archeologische vindplaatsen zonder status vallen een deel van de archeologische en cultuurhistorische vindplaatsen (met bufferzone) en oude woongronden.

Aanbevolen wordt om deze terreinen in het bestemmingsplan en/of beheersverordening op te nemen als archeologisch waardevol terrein, zowel op de plankaart, in de voorschriften en de toelichting. Ingrepen die kunnen leiden tot versterking of vernietiging van de archeologische resten binnen deze terreinen dienen te worden voorkomen. De gemeente Zaltbommel hanteert voor deze terreinen als uitgangspunt dat bij ingrepen dieper dan 30 cm -Mv en groter dan 30 m² een archeologisch onderzoek verplicht is.

Waarde-archeologie 2: Gebieden met zeer hoge archeologische verwachting

In gebieden met een zeer hoge archeologische verwachting wordt de hoogste dichtheid aan archeologische vindplaatsen verwacht. Het grootste gedeelte van de bekende vindplaatsen is dan ook in deze zone gelegen. Op basis hiervan hanteert de gemeente Zaltbommel dat bij ingrepen dieper dan 30 cm -Mv en groter dan 100 m² een archeologisch onderzoek verplicht is.

Waarde-archeologie 3: Gebieden met hoge en middelmatige archeologische verwachting

In gebieden met een hoge en middelmatige archeologische verwachting zijn in de gemeente Zaltbommel veel minder bekende vindplaatsen gelegen in vergelijking met gebieden met een zeer hoge archeologische verwachting. Daarom geldt hiervoor een soepeler vrijstellingsbeleid. Pas bij ingrepen dieper dan 30 cm -Mv en groter dan 2.500 m² stelt de gemeente Zaltbommel een archeologisch onderzoek verplicht.

Waarde-archeologie 4: Gebieden met middelmatige archeologische verwachting en een diepe ligging van de archeologische laag

Voor deze categorie geldt dat de archeologische laag niet eerder dan 150 cm -Mv wordt verwacht. Daarom geldt voor deze categorie wat betreft de diepte van de ingreep een soepeler beleid ten opzichte van AVG 2. De gemeente Zaltbommel hanteert dat bij ingrepen dieper dan 150 cm -Mv en groter dan 2.500 m² een archeologisch onderzoek verplicht is.

Waarde-archeologie 5: Gebieden met middelmatige archeologische verwachting voor watergerelateerde objecten

Binnen de middelmatige verwachtingsgebieden wordt nog één andere categorie onderscheiden: de verwachting voor watergerelateerde objecten. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan schepen, kade- en havenwerken en vissersgerei. Het opsporen van deze archeologica is echter nagenoeg onmogelijk met behulp van doorgaans gehanteerde methoden zoals booronderzoek (de AVG 4 gebieden betreffen onder andere nog watervoerende gebieden in de uiterwaarden). Een archeologische begeleiding of inspectie tijdens de uitvoering van de bouwkundige en werkzaamheden is

daarom vaak een gebruikte methode voor het opsporen van mogelijke archeologische resten. Vanwege de relatief hoge opstartkosten van deze methode geldt qua vrijstellingsbeleid en soepelere oppervlakte grens ten opzichte van Waarde-archeologie 3. De gemeente Zaltbommel hanteert dat bij ingrepen dieper dan 150 cm -Mv en groter dan 5.000 m² een archeologisch onderzoek verplicht is.

Geen waarde: Gebieden met lage archeologische verwachting

Voor deze gebieden geldt de laagste archeologische verwachting binnen de gemeente Zaltbommel. Omdat er (nagenoeg) geen archeologische vindplaatsen binnen deze zone gelegen zijn en verwacht worden en om niet op het grondgebied van de gehele gemeente heeft de Zaltbommel ervoor gekozen om voor Waarde-archeologie 5 in principe geen archeologische onderzoeksverplichting te stellen. Wel houdt de gemeente zich voor hiervan (met onderbouwde redenen) van af te wijken.

Gebieden zonder archeologische verwachting: geen waarde

Onder deze categorie vallen diep vergraven zones zoals zandwinningsputten en waterpartijen. De archeologische resten zullen hier naar alle waarschijnlijkheid compleet verstoord zijn en geen enkele wetenschappelijke waarde bezitten. Voor deze zones geldt dan ook geen archeologische onderzoeksverplichting.

De protocollen die het beste gehanteerd kunnen worden bij archeologisch onderzoek zijn opgenomen in bijlage 6.

Toelichting op het vaststellen van ondergrenzen

Het vaststellen van een vrijstellinggrens met betrekking tot een archeologische onderzoeksverplichting is een gemeentelijke aangelegenheid en verantwoordelijkheid. Elke gemeente maakt - op basis van eigen archeologische inzichten en bestuurlijk/politieke overwegingen - een keuze. De gemeente Zaltbommel kan die keuze nu maken omdat er een nauwkeurig beeld is van de te verwachten en aangetroffen archeologische waarden op haar grondgebied (zie kaartbijlage 1).

Uitgangspunt bij de in dit document voorgestelde vrijstellinggrenzen is een evenwicht te vinden tussen aan de ene kant een verantwoorde omgang met het bodemarchief en aan de andere kant het zoveel mogelijk onbelemmerd doorgang laten vinden van economische ontwikkelingen. Bij het vaststellen van de vrijstellinggrenzen is gekozen voor *proportioneel* beleid. Bij het vaststellen van de vrijstellinggrenzen is uiteraard ook rekening gehouden met het tot nu toe vastgestelde beleid in andere gemeenten. Op basis van deze uitgangspunten heeft RAAP archeologisch adviesbureau de gemeente Zaltbommel de vrijstellinggrenzen van Waarde-archeologie 1 tot en met Waarde-archeologie 5 geadviseerd; zie de vierde kolom van tabel 2.

De vrijstellinggrenzen zijn uitgedrukt in een oppervlakte- (m²) en een dieptemaat (cm -Mv). De vrijstellinggrens moet zo begrepen worden dat een verstoring, bijvoorbeeld bij Waarde-archeologie 4 (cnf. het RAAP advies) dieper moet gaan dan 150 cm *en* een oppervlakte moet bestrijken

Legenda-eenheid archeologische beleidskaart	Vrijstellingsgrens 'diepte'	Vrijstellingsgrens 'oppervlakte' Alternatief 1	Vrijstellingsgrens 'oppervlakte' RAAP advies	Vrijstellingsgrens 'oppervlakte' Alternatief 2
Lage archeologische verwachting	Geen voorschriften	10.000 m ²	Geen voorschriften	Geen voorschriften
Waarde-archeologie 5: Middelhoge verwachting voor watergerelateerde objecten	150 cm	2.500 m ²	5.000 m ²	10.000 m ²
Waarde-archeologie 4: Middelhoge archeologische verwachting voor diepe archeologische laag	150 cm	1.000 m ²	2.500 m ²	5.000 m ²
Waarde-archeologie 3: Hoge en middelhoge archeologische verwachting	30 cm	1.000 m ²	2.500 m ²	5.000 m ²
Waarde archeologie 2: Zeer hoge archeologische verwachting	30 cm	50m ²	100 m ²	250 m ²
Waarde-archeologie 1: AMK-terreinen, historische kernen en terreinen zonder status (archeologische en cultuurhistorische vindplaatsen met bufferzone en oude woongronden)	30 cm	0 m ²	30 m ²	100 m ²
Waarde-archeologie 0: Gemeentelijke terreinen van zeer hoge archeologische waarde	0 cm	0 m ²	0 cm	0 m ²

Tabel 2. Voorstel vrijstellingsgrenzen.

van minstens 2.500 m² vooraleer een archeologische onderzoeksplicht geldt. In dit geval kan de bodem tot een diepte van 150 cm, ongeacht het oppervlak, vrij verstoord worden. Verstoringen die dieper reiken dan 150 cm maar niet groter zijn dan 2.500 m² zijn eveneens vrij van een onderzoeksplicht. Een onderzoeksplicht geldt dus wanneer zowel de diepte- als de oppervlaktemaat wordt overschreden.

Uiteraard behoort het tot de mogelijkheden hiervan af te wijken en andere vrijstellingsgrenzen in Zaltbommel toe te passen. In de derde kolom in het bovenstaande schema (alternatief 1) zijn oppervlakte grenzen opgenomen die strenger zijn, dus waarmee de kans op het verloren gaan van archeologische sporen geringer is maar waarmee ook meer archeologisch onderzoek verplicht wordt gesteld bij af te geven bouw- en aanlegvergunningen. In kolom 5 (alternatief 2) zijn vrijstellingsgrenzen opgenomen die ruimer zijn dan de geadviseerde vrijstellingsgrenzen. Hiermee wordt de kans op het verliezen van archeologische sporen groter maar zullen daarentegen weer minder vergunningaanvragers worden geconfronteerd met verplicht archeologisch onderzoek.

RAAP adviseert de gemeente Zaltbommel om bij bodemverstoringen in gebieden met een lage archeologische verwachtingen geen onderzoeksplicht in te stellen. De kans op het aantreffen van

vondsten is hier laag. Het is evenwel ook niet uit te sluiten dat in deze gebieden wel archeologische vondsten worden aangetroffen. Vanwege die laatste mogelijkheid zijn er ook gemeenten die voor deze gebieden wel een onderzoeksplicht in stellen, bijvoorbeeld voor versterking groter dan één hectare. Er zijn evenwel ook gemeenten die voor deze verwachtingsgebieden geen onderzoeksplicht hanteren.

Voor gebieden met een middelhoge archeologische verwachting, waar de kans op het aantreffen van archeologische sporen gemiddeld is, adviseert RAAP de gemeente Zaltbommel een vrijstellingsgrens te hanteren van 5.000 m². Deze vrijstellingsgrens wordt in Nederland door nog enkele andere gemeenten gehanteerd zoals Boxmeer en Schouwen-Duiveland. Een vaker door gemeenten vastgestelde ondergrens met gebieden met deze archeologische verwachtingswaarde is die van 2.500, 1.000 of 250 m².

Voor gebieden met een hoge archeologische verwachting adviseert RAAP de gemeente Zaltbommel een vrijstellingsgrens te hanteren van 2.500 m². Ook deze grens wordt voor dit type gebied niet vaak vastgesteld. Lagere vrijstellingsgrenzen (1.000, 500 of 250 m²) komen vaker voor.

Voor gebieden met een zeer hoge archeologische verwachting (a) en een vastgestelde archeologische waarde, zoals de historische kernen en de zogenaamde AMK-terreinen (b) adviseert RAAP de gemeente Zaltbommel de vrijstellingsgrens vast te stellen op 100 m² respectievelijk op 30 m² vast te stellen. Het betreft hier vrijstellingsgrenzen die 'gemiddeld' ook door andere gemeenten worden gehanteerd.

Daarnaast zijn er ook gemeenten die nog een regime in het bestemmingsplan opnemen dat archeologisch vooronderzoek verplicht stelt als de bodemverstoring - ongeacht de grootte - plaatsvindt in een cirkel van 50 m vanaf een vindplaats. Dit extra regime - dat voorkomt in de provincie Limburg - wordt door RAAP niet geadviseerd.

Mochten er evenwel archeologische sporen worden aangetroffen in de gebieden waarvoor geen archeologisch onderzoek is vereist of terreinen die na archeologisch (voor)onderzoek zijn vrijgegeven, dan kunnen mogelijke opgravingskosten daarvan op basis van de Wamz niet ten laste worden gelegd van de verstoorder. In dergelijke gevallen zal op ad hoc basis bezien moeten worden welke maatregelen dienen te worden getroffen, de kosten komen dan voor rekening van de gemeente Zaltbommel.

De vrijstellingsgrenzen die RAAP adviseert voor de gemeente Zaltbommel zijn dusdanig opgesteld dat daarmee zo veel mogelijk onnodig onderzoek wordt voorkomen, de economische ontwikkelingen zo min mogelijk worden belast met archeologische voorschriften en daar waar er archeologische waarden dan wel hoge verwachtingen aanleiding geven onderzoek verplicht te stellen, dat ook door de gemeente wordt opgelegd.

5.3.3 Selectiebesluit

Welk soort archeologisch onderzoek moet nu wanneer worden ingezet en wanneer is er voldoende onderzoek uitgevoerd? Het proces van archeologisch onderzoek is opgebouwd uit verschillende stappen en wordt aangeduid als de AMZ-cyclus. In bijlage 4 is deze fasering schematisch weergegeven zodat hier kan worden volstaan met een korte toelichting. De AMZ-cyclus is opgebouwd uit verschillende onderzoeksmodules die qua zwaarte en intensiteit van onderzoek van licht naar zwaar verloopt. Deze opzet is gekozen om na het uitvoeren van elke onderzoeksmodule te kunnen beslissen of aanvullend (zwaarder, intensiever) onderzoek noodzakelijk is of dat er genoeg gegevens zijn verzameld. Vaststellen wanneer er voldoende onderzoek heeft plaatsgevonden is afhankelijk van de resultaten van het onderzoek en van de aard en omvang van de geplande ingrepen. Soms kan een globale indruk van de aan- of afwezigheid van archeologische waarden door het uitvoeren van een bureauonderzoek al voldoende zijn voor het in- of aanpassen van de geplande ingrepen. Archeologisch onderzoek is er dus niet in alle gevallen op gericht om het naadje van de kous te weten. In andere gevallen echter, zal wel heel nauwkeurig (bijvoorbeeld d.m.v. proefsleuvenonderzoek) de aard, omvang, datering en diepteligging van archeologische waarden moeten worden vastgesteld alvorens men kan besluiten of aanpassing van de plannen haalbaar is of dat moet worden overgegaan tot een opgraving. Dit is een kwestie van belangenafweging. Uitgangspunt van het archeologisch beleid is behoud in situ, dus planaanpassing. Gegeven evenwel de ruimtedruk in Nederland en de geringe mogelijkheden om geplande bebouwing op een andere locatie te realiseren is planaanpassing lang niet altijd mogelijk.

Het archeologisch onderzoek dient uitgevoerd te worden door een erkend onderzoeksbureau. Iedere fase van onderzoek wordt afgerond met een archeologisch rapport met een selectieadvies (suggestie voor vervolgtraject). De gemeente is bevoegd gezag en zal op basis van dit selectieadvies een selectiebesluit nemen. Dit betreft geen besluit in de zin van de Algemene Wet Bestuursrecht (AWB) en kent dan ook geen procedure van bezwaar of beroep volgens deze wet. Het nemen van deze besluiten wordt daarom genomen door de ambtenaar, bevoegd voor de archeologie.

Het selectiebesluit kan de volgende vier uitkomsten hebben:

- de werkzaamheden kunnen zonder voorwaarden plaatsvinden;
- de werkzaamheden kunnen plaatsvinden, met inachtneming van de voorwaarden voor aanvullende maatregelen (bijvoorbeeld aanpassing van de plannen);
- de werkzaamheden kunnen plaatsvinden onder de voorwaarde dat archeologisch vervolgonderzoek (archeologische opgraving of archeologische begeleiding) plaatsvindt;
- de werkzaamheden worden niet geaccepteerd, hetgeen meestal tot bescherming leidt.

5.4 Organisatie

Het taakveld archeologie is momenteel ondergebracht bij de afdeling Bestuur, Vergunning en Handhaving. In deze afdeling is één beleidsmedewerkster belast met de taken op het gebied van de archeologische monumentenzorg. In formatieplaatsen uitgedrukt gaat het om 0,05 fte.

Als gevolg van de uitvoering van het nieuwe beleid zullen de gemeentelijke acties op het gebied van archeologische monumentenzorg behoorlijk worden uitgebreid. Het nieuwe takenpakket omvat op de korte termijn in ieder geval:

- intern uitzetten van onderhavig beleid;
- zorg dragen voor de implementatie van onderhavig beleid;
- adviseren over het archeologisch erfgoed bij plannen op structuurniveau (structuurplan, landschapsbeleidsplan);
- beoordelen van ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen, partieel herziene bestemmingsplannen, projectbesluiten en ontheffingen op de archeologische consequenties en het uitzetten en coördineren van eventueel noodzakelijk archeologisch onderzoek;
- bepalen welke gebieden bij actualisatie van een vigerend bestemmingsplan en het vaststellen van een beheersverordening op de plankaart als 'waarde archeologie' opgenomen dienen te worden en het aanleveren van de bijbehorende planregels;
- toetsen van vergunningsaanvragen (reguliere bouw-, en aanlegvergunning);
- adviseren bij gemeentelijke projecten;
- begeleiding van het archeologisch onderzoekstraject (toezicht houden op en [laten] beoordelen van het resultaat);
- (laten) toetsen van Programma's van Eisen (PvE's) voor de uitvoering van het archeologische onderzoek;

Afhankelijk van de ambities van Zaltbommel zal dit takenpakket ook nog (aanmerkelijk) kunnen worden uitgebreid met taken op het terrein van draagvlakverbreding.

De gemeente Zaltbommel ziet nut en noodzaak van uitbreiding van de ambtelijke capaciteit voor archeologie. Op dit moment heeft Zaltbommel 1,2 fte beschikbaar voor monumentenzorg/archeologie. Ongeveer 8% hiervan (150 uur) is beschikbaar voor archeologische (beleids)taken. De omvang van deze uren dienen te worden uitgebreid indien de gemeente Zaltbommel de basistaken voor archeologie adequaat wil uitvoeren. Daarnaast vind het ambtelijke werk ten aanzien van 'de portefeuille' nu versnipperd plaats. Dat werk zal centraler worden georganiseerd, bij voorkeur bij een medewerker die voor de gehele gemeente aanspreekpunt is voor archeologische aangelegenheden. Zaltbommel ziet niet heel veel nut in een (met andere gemeenten gedeelde) regio-archeoloog. De voorkeur van de gemeente gaat daarom uit naar een eigen archeoloog.

Zolang er onvoldoende archeologisch inhoudelijke expertise bij de gemeente aanwezig is, zullen bepaalde taken lastig blijven om uit te voeren. Met name voor het beoordelen van inhoudelijke documenten (PvE's, onderzoeksrapporten) is externe deskundigheid noodzakelijk. Deze zal op ad hoc basis worden betrokken bij het archeologische bedrijfsleven.

Handhaving

De inzet van ambtelijke capaciteit ten aanzien van handhaving zal worden opgenomen in het Handhavingsbeleidsplan.

Uitvoeringsparagraaf

Naar aanleiding van deze uitvoerige opgestelde inventarisatie en beleidsnotitie is een aantal punten naar voren gekomen die nader uitgewerkt dienen te worden. Afhankelijk van de ambtelijke capaciteit en beschikbare financiële middelen wordt voorgesteld om ieder jaar één aspect nader uit te werken namelijk:

- 2012: digitaliseren van de bestanden en koppeling aan het GIS systeem;
- 2013: opstellen richtlijnen voor archeologiesparend bouwen;
- 2014: opstellen van integrale werkafspraken (met taakveld bodem van de gemeente Zaltbommel, het Waterschap etc.).

Ten aanzien van de evaluatie en het actualiseren van de inventarisatie wordt voorgesteld om dit iedere vijf jaar te doen. Ten aanzien van de invoering van het Cultuurhistorische beleid wordt voorgesteld om dit gelijktijdig te laten plaatsvinden met de invoering van de verplichting welke voortvloeit vanuit de aanpassing van het Besluit ruimtelijke ordening. (Bro).

5.5 Financiën

Bij de bekostiging van de uitvoering van het archeologisch beleid is het van belang onderscheid te maken tussen de algemene uitvoeringskosten (bestuurslasten) en de projectgebonden uitvoeringskosten.

5.5.1 Algemene uitvoeringskosten

Onder de algemene uitvoeringskosten vallen de apparaatskosten (bestuurslasten), noodzakelijk voor het nakomen van de generieke gemeentelijke taakstelling. De bestuurslasten worden voornamelijk gevormd door de hoeveelheid tijd (fte's) die wordt besteed aan handhaving en toepassing van de in deze nota voorgestelde omgang met de archeologische monumentenzorg. Deze uitvoerende taken zijn: het ambtelijk sturen en controleren van het archeologische onderzoeksproces bij gemeentelijke en provinciale vergunningverlening; de inhoudelijke beoordeling van de onderzoeksrapporten; het nemen van selectiebesluiten als bevoegd gezag (i.e. over de behoudenswaardigheid van archeologische vindplaatsen); het toetsen en in voorkomende gevallen opstellen van Programma's van Eisen (PvE's) voor de uitvoering van het archeologische onderzoek alsmede bijvoorbeeld ook het eens in de drie of vier jaar laten updaten van de archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart.

NB: de bestuurslasten archeologie zijn de afgelopen jaren voor een deel gecompenseerd door het Rijk, conform de gemeentewet artikel 108 en artikel 105 van de Provinciewet.⁴⁵ Deze jaarlijkse

---

⁴⁵ De Gemeentewet (artikel 108) en de Provinciewet (artikel 105) bepalen dat de regering gehouden is de bestuurslasten als gevolg van het wetsvoorstel te compenseren. Daarom heeft de toenmalige staatssecretaris OCW, mevr. Van der Laan, in 2005 een onderzoek laten uitvoeren door onderzoeksbureau ESO Managementpartners B.V. waarin de uitvoeringslasten van gemeenten (en provincies) op het gebied van de bescherming van het archeologisch erfgoed in kaart zijn gebracht. Op basis daarvan heeft de Staatssecretaris met bestuurders van VNG (en IPO) overeenstemming bereikt over de hoogte van het bedrag dat zij jaarlijks ter beschikking zal stellen ter vergoeding van de uitvoeringslasten. Met inwerkingtreding van de wet zal jaarlijks een bedrag van € 2,65 miljoen gestort worden storten in het provinciefonds, en € 6,35 miljoen in het gemeentefonds. Het onderzoek inventariseerde naast structurele ook incidentele lasten als gevolg van de aanstaande inwerkingtreding van het wetsvoorstel. Met betrekking tot deze kosten zal ik aan gemeenten éénmalig een bedrag beschikbaar stellen van € 4,5 miljoen en aan provincies éénmalig een bedrag van € 3,5 miljoen. Ook deze bedragen zullen worden toegevoegd aan het gemeentefonds en het provinciefonds.

compensatie is gebaseerd op het aantal woonheden per gemeente, en wordt jaarlijks uitgekeerd aan elke gemeenten in Nederland. Uitgaande van 10.089 wooneenheden in Zaltbommel (vastgesteld aantal wooneenheden door het ministerie van BZK in 2009) bedraagt de bestuurslastenvergoeding voor Zaltbommel (circa) € 9.315,- per jaar.

5.5.2 Projectgebonden uitvoeringskosten

Projectgebonden uitvoeringskosten: betreffen de kosten die gemaakt worden voor het doorlopen van het archeologische proces om het behoud van informatie te garanderen en/of te komen tot een verantwoorde afweging van belangen. Deze kosten zijn voor rekening van de 'verstoorder' (veroorzakersprincipe). In tegenstelling tot de algemene uitvoeringskosten zijn deze direct te relateren aan individuele ontwikkelingsprojecten. Binnen deze projecten kan weer onderscheid gemaakt worden tussen gemeentelijke projecten, projecten van andere overheden, private initiatieven en alle gradaties en combinaties daartussen.

5.5.3 Nadeelcompensatie bij excessieve opgravingskosten

Artikel 34a van de Monumentenwet bevat de mogelijkheid dat het Rijk, gemeenten of provincies financieel compenseert wanneer er sprake is van excessieve opgravingskosten. De tekst van deze regeling is te vinden in hoofdstuk 2 van het Besluit op de archeologische monumentenzorg (Bamz). Het betreft hier een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB), opgesteld ter uitwerking van enkele onderwerpen uit de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz).

De bedoeling van de wetgever is gemeenten en provincies te compenseren voor excessief hoge opgravingskosten die noch door de veroorzaker noch door het bevoegd gezag (gemeente of provincie) in redelijkheid kunnen worden gefinancierd. De achterliggende gedachte achter deze regeling is simpel. In eerste instantie dienen de kosten voor archeologisch onderzoek gedragen te worden door de veroorzaker. Als blijkt dat hij de kosten in redelijkheid niet kan dragen - en dat is ter bepaling aan de overheid die de veroorzaker deze plicht oplegt - springt diezelfde, deze plicht opleggende overheid, financieel bij. In welke mate een gemeente dan wel een provincie dient bij te dragen is bepaald in het Bamz. Voor provincies en gemeenten worden in het Bamz drempelbijdragen genoemd. Alsdan blijkt dat de kosten voor archeologisch onderzoek nog niet gedekt zijn, dan kan de verplichtende overheid (provincie of gemeente) een verzoek om een tegemoetkoming in deze kosten indienen bij de minister van OCW, i.c. de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Van belang is dan wel ook goed te bezien of aan andere voorwaarden voor een dergelijk verzoek is voldaan.

De *drempelbijdrage* is het minimale bedrag dat de gemeente voor eigen rekening dient te nemen, indien zij besluit de opgravingskosten van de verstoorder te compenseren (artikel 2 Bamz). Op dit moment is voor een gemeente de drempelbijdrage vastgesteld op € 2,50 vermenigvuldigd met het inwoneraantal van de gemeente. Dat betekent dat de drempelbijdrage van de gemeente Zaltbommel uitkomt op € 65.547,50.⁴⁶ Wanneer de opgravingskosten minus het verstoordersdeel niet boven de berekende drempelbijdrage uitkomen, bestaat er voor het Rijk geen aanleiding om de compen-

⁴⁶ Het inwoneraantal van de gemeente Zaltbommel bedraagt volgens de gemeentelijke website 26.219 (peildatum januari 2009).

satiekosten mee te financieren. De gemeente wordt dan in staat geacht zelf de kosten te compenseren. Indien de minister van oordeel is dat het verstoorderdeel te laag is vastgesteld, en vermoed wordt dat daardoor opgravingskosten op het Rijk worden afgewenteld, dan kan de minister zelfstandig het bedrag vaststellen dat naar zijn mening voor rekening en risico van de verstoorder komt (artikel 6, Bamz).⁴⁷

5.5.4 Planschade

Wanneer een aanlegvergunning, bouwvergunning, ontheffing van het bestemmingsplan of projectbesluit wordt geweigerd in het belang van de archeologische monumentenzorg kan de aanvrager van de beschikking schade leiden. De aanvrager kan ook schade leiden wanneer aan een zodanige beschikking voorschriften in het belang van de archeologische monumentenzorg worden verbonden (bijvoorbeeld de verplichting om archeologische waarden op te graven). Artikel 42 van de Monumentenwet 1988 bepaalt dat schade die redelijkerwijs niet of niet geheel te lasten behoort te blijven van de aanvrager door burgemeester en wethouder naar billijkheid wordt vergoed.

Planschade als gevolg van het wijzigen van de bestemming

Citaat afkomstig van de website van VNG (april 2009):

‘Archeologie bedreigt bestemmingsplannen’

Gemeenten krijgen te maken met hoge planschades, als grond minder waard wordt door noodzakelijk archeologisch onderzoek. De VNG zal zich inspannen om deze kwestie met VROM uit te werken. Daarbij zien we VROM wel als eerste aanspreekpunt. Voorbeelden uit de praktijk:

- Gemeente Steenwijkerland signaleert dat het benoemen van archeologische waarden in nieuwe bestemmingsplannen kan leiden tot claim van € 13 miljoen als planschade. Een claim die bij de gemeente neergelegd wordt.
- Gemeente Littenseradiel wijst op hetzelfde probleem waarbij het beleggen van 27 woonterpen met de dubbelbestemming hoge archeologische waarde een claim van € 2 miljoen kan betekenen.

Eind 2009 heeft er ambtelijk overleg plaatsgevonden tussen de ministeries van VROM en OCW. Het ministerie van VROM zal waarschijnlijk nog dit jaar met nadere beperkende regelgeving komen die de door de VNG gesignaleerde problematiek uitsluit. Het is immers nooit de bedoeling van de wetgever geweest om planschade te laten ontstaan als gevolg van het aanwijzen van gronden met als dubbelbestemming ‘archeologie’. Tot op heden heeft evenwel geen enkele mogelijk ‘gedupeerde’ als gevolg van het aanwijzen van zijn grond(en) met als dubbelbestemming ‘archeologie’ een planschadeverzoek gehonoreerd gekregen. Derhalve heeft er ook nog nooit een toekenning van schade plaatsgevonden.

De mogelijkheid om planschade te verminderen kan worden gerealiseerd door de tot nu toe veel gebruikte planregels anders op te stellen. Het niet opnemen van een weigeringsgrond in de plan-

⁴⁷ Bamz, artikel 6.

regels vermindert de kans op planschade. De kans op een planschadeclaim, hoe klein dan ook, blijft evenwel bestaan.

Er zijn vier mogelijkheden om met dit vraagstuk om te gaan:

1. de gemeente Zaltbommel neemt pas archeologisch planregels op in nieuwe bestemmingsplannen als nationale wetgeving deze planschade helemaal uitsluit
2. de gemeente Zaltbommel gebruikt niet het bestemmingsplan maar een verordening om de omgang met het bodemarchief te regelen (sluit planschade eveneens uit)
3. de gemeente Zaltbommel neemt planregels op in haar bestemmingsplannen die planschade zoveel mogelijk uitsluit (geen weigeringsgrond opnemen in de planregels)
4. de gemeente Zaltbommel neemt planregels op in haar nieuwe bestemmingsplannen zoals die gebruikelijk zijn met de (theoretische) kans op een planschadeverzoek.

Ad. 1

Formeel-juridisch laat artikel 38a van de Monumentenwet de mogelijkheid open om nieuwe bestemmingsplannen op te stellen zonder archeologische planregels. Het behoort immers tot de gemeentelijke verantwoordelijkheid een afweging te maken tussen het archeologische belang en mogelijk andere belangen. In dit geval zou de gemeente Zaltbommel kunnen aangeven dat zij het belang van het voorkomen van planschadeverzoeken zwaarder laat wegen dan het opstellen van archeologische planregels in haar nieuwe bestemmingsplannen waarmee de omgang met het bodemarchief wordt geborgd. De kans is evenwel zeer groot dat de nieuw vast te stellen bestemmingsplannen zonder archeologische planregels kunnen rekenen op een zienswijze van de provincie en waarschijnlijk ook een aanwijzing. Daarmee kan het desbetreffende bestemmingsplan vertraging oplopen in de vaststellingsprocedure.

Ad.2

Formeel-juridisch behoort het tot de mogelijkheid het gehele beschermingsregime voor de archeologie op te nemen in een gemeentelijke archeologie of erfgoedverordening. Voordeel hiervan is dat planschadeverzoeken hiermee worden voorkomen. De vraag rijst evenwel of deze oplossing, zo blijkt uit onderzoek van planschade-experts, niet strijdig is met de Monumentenwet 1988.⁴⁸ Die stimuleert immers uitdrukkelijk dat bescherming in het bestemmingsplan geregeld moet worden. Uitwijken naar een verordening in verband met planschaderisico zou als een 'oneigenlijk gebruik' van dat instrument kunnen worden gezien. Als enige gemeente in Nederland heeft de gemeente Utrecht haar beschermingsregime voor de archeologie niet opgenomen in haar nieuwe bestemmingsplannen maar in een verordening.

Ad.3

De Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) heeft enkele seminars gehouden waar het vraagstuk van planschade in relatie tot archeologische planregels uitgebreid aan de orde is gekomen. Het SAOZ heeft in die seminars aangegeven dat de kans op planschade aanzienlijk kan worden teruggebracht wanneer de archeologische planregels geen weigeringsgrond

⁴⁸ SOAZ, Kees van der Lee, tijdens een informatiebijeenkomst bij de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB), d.d. 09-11-2009, zie ook: <http://www.sikb.nl/upload/documents/archeo/Presentatie%20Planschade%209%20november%202009.pdf>.

bevatten als er niet voldaan wordt aan de in de planregels gestelde eis van het overleggen van een rapport waaruit de archeologische waarde van de te verstoren grond blijkt. Dergelijke planregels borgen evenwel een zorgvuldige omgang met het bodemarchief niet uitputtend. Het overleggen van een ondeugdelijk rapport of het inschakelen van een ondeugdelijk archeologisch bedrijf kan uiteindelijk niet leiden tot het weigeren van de bouwvergunning.

Ad. 4

Gemeenten die archeologiebeleid ontwikkeld hebben en een beschermingsregime ten aanzien van de archeologie in hun nieuwe bestemmingsplannen hebben opgenomen, hebben voor zover valt na te gaan, zonder uitzondering planregels opgenomen met daarin een weigeringsgrond mocht de aanvrager van een vergunning niet voldoen aan de eisen die het bestemmingsplan stelt ten aanzien van de omgang met mogelijk in het geding zijnde archeologische waarden. De enige gemeente in Nederland die hier actief op heeft geanticipeerd is de gemeente Utrecht. Deze heeft voor de mogelijkheid gekozen het beschermingsregime op te nemen in een verordening in plaats van in nieuw op te stellen bestemmingsplannen. Uiteraard dient bij deze optie ook in overweging te worden genomen dat als een schadeverzoek wordt ingediend, het dan ook nog maar de vraag is of het verzoek aan alle vier de toetsingscriteria voldoet.

De gemeente Zaltbommel hecht aan het zoveel mogelijk uitsluiten van planschadeverzoeken maar ook aan een goede en zorgvuldige omgang met haar bodemarchief. Optie 3, waarmee de kans op planschadeverzoeken zo veel als mogelijk wordt geminimaliseerd, en waarmee ook een zorgvuldige omgang met het bodemarchief wordt bewerkstelligd, ligt dan het meeste voor de hand. Bijkomend voordeel kan zijn dat in de loop der tijd, als nationale wetgeving tot stand is gekomen, planregels voor andere bestemmingsplannen weer strikter kunnen worden geformuleerd.

Kostenbesparing

Een kostenbesparing kan worden gerealiseerd als vanaf de eerste fase van de planvorming de ruimtelijke invulling zoveel als mogelijk wordt afgestemd op (mogelijke) aanwezige archeologische waarden. Door archeologische resten in de bodem te behouden kunnen dure opgravingskosten vermeden worden. Indien toch gekozen wordt om archeologische vindplaatsen op te graven, kunnen tijdig budgetten voor verder onderzoek worden vrijgemaakt.

5.6 Selectiebeleid

Vaak wordt geopperd om binnen het gemeentelijk archeologisch beleid, ook gemeentelijk selectiebeleid uit te werken. Maar wat houdt gemeentelijk selectiebeleid nu eigenlijk in?

De grond in Nederland is dermate schaars, dat het problematisch is om alle waardevolle archeologische vindplaatsen duurzaam in de bodem te behouden (behoud *in situ*). Ook de financiële middelen om alles op te graven (behoud *ex situ*) ontbreken. Behoud (*in of ex situ*) van *alle* archeologische resten is niet alleen onmogelijk, maar getuigt ook van onbegrip en weinig realiteitszin. Met andere woorden: de realiteit is dat er, zowel in het geval van behoud *in situ* als van opgraven, geselecteerd moet worden.

Elke gemeente heeft de mogelijkheid om eigen selectiebeleid te voeren. Het is aan de gemeente om een keuze te maken om een vindplaats wel of niet te behouden of op te graven. Hieraan kan zowel een maatschappelijke als een inhoudelijke motivatie ten grondslag liggen.

Het gebruik van de beleidskaart en de in deze beleidsnota vastgestelde vrijstellingsgrenzen, vormen al een belangrijke vorm van selectie. Bepaalde gebieden zijn reeds afgeschreven, andere gebieden krijgen prioriteit. Selectie kan echter verder gaan. Daarbij kan gedacht worden aan:

- Streven naar behoud van een representatief deel van de geschiedenis van de gemeente; Aan zowel de bekende als ook de minder bekende perioden wordt serieus aandacht besteed.
- Kennisleemtes; kennis - en vooral de gaten in die kennis - vormen het kader voor de selectie van wat beschermd of opgegraven moet worden. Archeologische terreinen die het gat van een kennislacune kunnen dichten, krijgen een hogere prioriteit dan terreinen die weinig of geen nieuwe kennis zullen toevoegen.
- Een integrale gebiedsbenadering door te streven naar een behoud van een heel gebied; hiervoor komen gebieden in aanmerking waar landschappelijke waarden samen komen, zoals intacte landschappelijke elementen, cultuurhistorische relictten, archeologische vindplaatsen, etc. (zogenaamde beschermde landschapsgezichten). Voor deze gebieden zou vervolgens een apart beleid ontwikkeld kunnen worden.
- Prioriteit voor een bepaalde periode; Door een bepaalde periode bewust als speerpunt in het archeologisch beleid neer te zetten, bouwt men na verloop van tijd vooral informatie op over deze periode. De bewoningsgeschiedenis wordt dan voor die periode gecompleteerd en verrijkt. De overige perioden worden dan als minder waardevol gezien.

Op dit moment ligt het voor de gemeente Zaltbommel niet voor de hand verder selectiebeleid te ontwikkelen. Alvorens dat te laten opstellen is het nu meer opportuun de gewenste koppeling tussen archeologie en ruimtelijke ontwikkeling tot stand te brengen en daarmee ervaring op te doen. Op termijn zou het ontwikkelen van selectiebeleid, bijvoorbeeld het opstellen van een gemeentelijke archeologische agenda, tot de mogelijkheden kunnen behoren.

5.7 Verbreding van het draagvlak voor archeologie

Niet alleen het behoud van het bodemarchief, het onderzoeken ervan of het geven van advies erover bij planontwikkeling is van belang. Het verstrekken van informatie over het archeologisch erfgoed van de gemeente aan bewoners en toeristen is een aandachtspunt. De gemeente Zaltbommel heeft een interessante en eigen bewoningsgeschiedenis die zich bijzonder leent om (nog) breder gekend te worden. De gemeente is van mening dat deze bewoningsgeschiedenis kan bijdragen aan het aantrekkelijker maken van de gemeente en op positieve wijze kan bijdragen aan versterking van de gemeentelijke identiteit en herkenbaarheid. Daarom is het van belang dat deze informatie voor bewoners, scholieren, bezoekers en plannenmakers beschikbaar wordt gesteld. Het is derhalve ons nadrukkelijk streven het Bommelse erfgoed uit te dragen en bekend te maken bij iedereen die met Zaltbommel te maken heeft.

5.7.1 Hoe kan meer publiek bereikt worden?

Behoud van cultuurhistorische objecten en elementen is van belang voor het grote publiek. Zonder de draagkracht en interesse van dat publiek zal de archeologische monumentenzorg en de zorg voor cultuurhistorie in brede zin, de zorg van slechts enkele zijn en blijven. Het is dan ook van belang dat een breed draagvlak voor archeologie wordt verkregen. Het is daarbij zinnig ons niet alleen op plannersmakers te richten maar ook op bewoners, scholieren en bezoekers (figuur 7).

Figuur 7. Uitleg aan schoolkinderen tijdens opgravingen in het plangebied De Wildeman. Foto: Witold de Man.

Publieksaandacht valt te stimuleren door een directe confrontatie met de archeologie. Dat kan op verschillende wijzen:

- Door duidelijke verwijzingen naar de lokale archeologische waarden in de openbare ruimte. Zo kan er middels borden verteld worden wat er zich op een bepaalde plek onder de grond bevindt; in dit kader speelt al het initiatief van de gemeente Zaltbommel om de bestaande fiets- en wandelroutes te voorzien van uitgebreidere informatie.⁴⁹
- Ook is het mogelijk om bepaalde resten in openbare ruimte zichtbaar te maken (bijvoorbeeld in de bestrating). Het is daarom van belang bij nieuwe ontwikkelingen te zoeken naar mogelijkheden om archeologische resten te verbeelden of te ontsluiten;
- Interactief, via diverse media, kan de bevolking in aanraking worden gebracht met archeologie. De gemeente Zaltbommel kan gebruik maken van internet en intranet om haar burgers en klanten op elk gewenst moment, onafhankelijk van plaats te voorzien van informatie. Door publicatie in de lokale media zal ook een groot publiek bereikt worden. Door het publiek op diverse manieren in aanraking te laten komen met de gemeentelijke archeologie zal de kennis en herkenbaarheid worden vergroot. Hierdoor zal het draagvlak voor de archeologie toenemen.
- De gemeente kan verplicht stellen dat bij opgravingen opendagen worden georganiseerd; bijvoorbeeld voor lokale scholen en overige geïnteresseerden.

⁴⁹ Gemeente Zaltbommel, 2007, p. 20-21.

- Publicatie in weekmedia; de gemeente kan (zichzelf) verplichten dat van ieder archeologisch onderzoek, waarbij archeologisch relevante resultaten zijn behaald, een beknopte publicatie verschijnt in de weekmedia.
- De gemeente kan overwegen om een publieksboek archeologie van de gemeente Zaltbommel op te stellen, bijvoorbeeld in samenwerking met en of afgestemd met lokale amateurs en of heemkundeverenigingen.
- Met museale presentaties: De gemeente kan bij toekomstige opgravingen in nauwe samenwerking met de plaatselijke musea exposities over de ontdekte archeologische resten opzetten.
- Via archeologische en cultuurhistorische routes: Dit betreft het integreren van archeologie met recreatie. Het TRIP onderneemt al het nodige op dit terrein. In aanvulling daarop kan gedacht worden aan het uitzetten van bijvoorbeeld een archeologische route. Ook kan gedacht worden aan speciale kunst- en cultuurroutes waarin uitingen van kunst (literatuur, beeldend) en archeologische visualisaties worden gecombineerd. De gemeente kan daarbij samenwerking zoeken met beheerders van natuurterreinen, heemkunde verenigingen en bijvoorbeeld het VVV.
- Educatieprogramma voor scholen: De gemeente kan hiertoe het initiatief nemen en desgewenst faciliteren bij het opstellen van een educatiepakket voor lagere scholen over het lokale archeologisch erfgoed.

5.7.2 Versterk de economie; gebruik het potentieel van de archeologie!

Aandacht voor archeologie anno nu is niet alleen een kwestie van cultuurbehoud, maar ook van economie. Door cultuurhistorie bij grootschalige ruimtelijke ingrepen nog beter te integreren en zichtbaar en beleefbaar te maken (accentueren, verbeelden) wordt een economische meerwaarde verkregen. Een dergelijk streven is in de lijn met de 'Belvederegedachte', zoals door het Rijk wordt gestimuleerd. Bewezen is dat 'zichtbare en beleefbare' cultuurhistorie recreatie en toerisme stimuleert, een waardeverhogende werking heeft op de omgeving en het imago van een gemeente versterkt.

Toerisme

Cultuurhistorie vormt een belangrijk gegeven in de toeristisch-recreatieve sector. Er is een toenemende belangstelling voor cultuurhistorie, authenticiteit, rust, ruimte en natuur. Cultuurhistorie is namelijk een belangrijke kwaliteits- en identiteitsdrager van een landschap. Door uitvoering te geven aan onderhavig beleid zal de kennis over het Bommelse bodemarchief breder ontsloten worden en meer beleefbaar worden gemaakt. Dit zal bijdragen aan een aantrekkelijke regio, wat positief werkt op het cultuurtoerisme en het vestigingsklimaat.

5.8 Overige beleidsonderwerpen

5.8.1 Bodemsaneringen

Archeologisch onderzoek en bodemsaneringsonderzoek vertonen veel overeenkomsten. Het doel van beide onderzoeken is evenwel anders en dat zorgt voor belangrijke verschillen in methoden en procedures. Om de condities archeologie en bodemsanering - voordat er tot uitvoering wordt overgegaan - op gemeentelijk niveau goed op elkaar af te stemmen zijn afspraken nodig tussen de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor het bodembeleid en het archeologiebeleid. Belangrijke

momenten zoals bijvoorbeeld het bouwplanoverleg kunnen door beide afdelingen worden benut om relevante informatie uit te wisselen. Het betrekken van de bouwinspectie kan daar ook voor zorgen. Daarnaast zullen de contacten met de provincie Gelderland benut moeten worden om ook op de hoogte te blijven van de provinciale activiteiten op dit terrein.

Als het gaat om het gezamenlijk optrekken in de uitvoering van archeologisch onderzoek en bodemsaneringsonderzoek heeft de SIKB in september 2009 een bijzonder nuttige brochure opgesteld: Archeologie en bodemsaneringen, samen op pad, samenloopaspecten archeologie en aanpak bodemverontreiniging. De brochure is op te vragen via de website van de SIKB: www.sikb.nl.

5.8.2 Kassenproblematiek

Bekend is dat bij de aanleg van nieuwe kassen of bij de vernieuwing van bestaande kassen lang niet altijd de volledige bodem wordt verstoord. Aanleg of vernieuwing van kassen bestaat over het algemeen uit het aanbrengen van betonnen staanders, het uit de grond trekken van eerder ingebrachte palen, de aanleg van één of meerdere bassins en het aanbrengen van leidingen. In de tegenwoordige kasbouw wordt soms gebruik gemaakt van slimme bouw- en constructietechnieken waarmee overspanningen tot 9 m of meer kunnen worden bereikt. De daadwerkelijke bodemverstoring bij kassenbouw of bij de herbouw van kassen is daarom niet gelijk aan het totale oppervlakte waarvoor een vergunning wordt afgegeven.

Bij de aanleg van kassenbouw hanteert de gemeente Zaltbommel dan ook de regel dat niet gekeken wordt naar de bruto grondoppervlakte van de kassenbouw maar dat archeologisch onderzoek verplicht wordt gesteld voor het netto grondoppervlakte dat wordt verstoord.

Voorbeeld 1

Bedrijf X heeft het voornemen om naast bestaande kassen enkele kassen aan te bouwen. Hier voor wordt een vergunning aangevraagd. Het totale grondoppervlak voor de kassenbouw waarvoor een vergunning wordt aangevraagd bedraagt 60.000 m² (200 m x 300 m). De locatie waar de uitbreiding zal plaatsvinden heeft op de archeologische beleidskaart van Zaltbommel een middelhoge verwachting (Waarde-archeologie 5). Hiervoor hanteert de gemeente een vrijstellingsgrens van 5.000 m². Op basis hiervan dient de initiatiefnemer archeologisch vooronderzoek te verrichten om aan te tonen welke archeologische sporen de bodem bevat. De daadwerkelijk bodemverstoring (aanleggen van drainage, verwijderen oude fundering, inbrengen van nieuwe funderingspalen en een waterbassin) ligt evenwel lager, namelijk op 2.600 m². Voor deze aanleg is derhalve geen archeologisch vooronderzoek noodzakelijk.

Voorbeeld 2

Bedrijf Y heeft het voornemen om naast bestaande kassen enkele kassen aan te bouwen. Hiervoor wordt een vergunning aangevraagd. Het totale grondoppervlak voor de kassenbouw waarvoor een vergunning wordt aangevraagd bedraagt 60.000 m² (200 m x 300 m). De locatie waar de uitbreiding zal plaatsvinden heeft op de archeologische beleidskaart van Zaltbommel een middelhoge tot hoge verwachting (Waarde-archeologie 3). Hiervoor hanteert de gemeente een vrijstellingsgrens van 2.500 m². Op basis hiervan dient de initiatiefnemer archeologisch vooronderzoek te verrichten

om aan te tonen welke archeologische sporen de bodem bevat. De daadwerkelijk bodemverstoring (aanleggen van drainage, verwijderen oude fundering, inbrengen van nieuwe funderingspalen en een waterbassin) ligt evenwel lager, namelijk op 2.600 m². Deze verstoring ligt nog boven de vrijstellingsgrens van 2.500 m²: de initiatiefnemer is derhalve verplicht archeologisch vooronderzoek te laten uitvoeren.

Om de archeologische sporen in de bodem te behouden - wat primair het doel is van de Monumentenwet 1988 - zal de gemeente Zaltbommel - aansluitend op de huidige praktijk - zich evenwel eerst inzetten om de kassenbouw met archeologiesparende methoden te laten realiseren. In plaats van gebruik te maken van grondverdringende funderingspalen, waarbij een aanzienlijk deel van de omringende grond opzij geschoven wordt en de bodemlagen inclusief de aanwezige archeologie door elkaar raken, bevordert de gemeente het gebruik van grondvervangende palen. In het laatste geval wordt de totale verstoring van de ondergrond sterk verminderd (alleen de grond direct rond de paal wordt verstoord) en slechts een zeer klein percentage van de vindplaats wordt verstoord. De grond die voor de aanleg van de grondvervangende palen uit de bodem opgeboord wordt, kan daarnaast onderzocht worden op de aanwezigheid van archeologische indicatoren.

5.8.3 Grondwaterpeilverlagingen

Water is voor een aantal materialen een goede conservator. Verandering van de waterstand kan tot gevolg hebben dat de conserverende werking van de bodem negatief beïnvloedt wordt. Daarbij moet ook gedacht worden aan het inklinken van de bodem. Het is derhalve zaak om bij grondwaterpeilverlagingen ook rekening te houden met de gevolgen voor het bodemarchief in Zaltbommel. Het vaststellen van de grondwaterstanden is evenwel geen bevoegdheid van de gemeente maar die van het waterschap. Daar waar aan de orde zal de gemeente Zaltbommel hiervoor de aandacht vragen van het waterschap Rivierenland

5.8.4 Archeologiesparend bouwen

Archeologiesparend bouwen komt tegemoet aan het belangrijkste uitgangspunt van zowel het Verdrag van Malta als van de Wet op de archeologische monumentenzorg, te weten 'behoud in situ' (in de bodem). De gemeente Zaltbommel is dan ook een voorstander van het zoveel mogelijk realiseren van archeologiesparende bouwmaatregelen. Zeker daar waar deze maatregelen kunnen voorkomen dat er moet worden opgegraven. Om initiatiefnemers duidelijkheid te verschaffen welke archeologiesparende maatregelen zijn toegestaan (mate van verstoring etc.) zal de gemeente hiertoe nadere richtlijnen ontwikkelen. Deze richtlijnen zullen dan ook aangeven tot op welke hoogte ophogingen (bijvoorbeeld met zand ten behoeve van het bouwrijp maken van gronden) zijn toegestaan. Waar mogelijk zullen deze richtlijnen ook verwerkt worden in de straks te hanteren planregels.

Bronnen

- Anema, K.** 1997. *Archeologisch erfgoed goed beheerd: behoud, inrichting en beheer* in het landelijk gebied. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) & Dienst Landelijk Gebied. Sdu uitgevers, Den Haag.
- Bleumink, H. & J. Neefjes,** 2007. Instrumenten voor het cultuurlandschap: een beknopt overzicht van de beleidsinstrumenten voor natuur, cultuur en landschap. Bureau Overland, Wageningen.
- Bonte, A. de, e.a.** 2008. *Nieuwe Hollandse Waterlinie en Munnikkenland. Bouwstenen voor de toekomst.* Aequator Groen & Ruimte bv, Dronten (in opdracht van de gemeente Zaltbommel en Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie).
- Centraal College van Deskundigen Archeologie,** 2005. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.1.* Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, Gouda.
- Deeben, J.H.C. (red),** 2008. De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, derde generatie. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 155. RACM, Amersfoort.
- Dekker, S.M.,** 2003. *Ruimtelijke ordening als het afwegen van belangen.* Ruimtelijk Planbureau (interne notitie in opdracht van ministerie van VROM). Den Haag.
- Eerste Kamer der Staten-Generaal,** 2006. Memorie van antwoord, vergaderjaar 2005-2006, 29 259 nr. D: Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta (Wet op de archeologische monumentenzorg).
- Erfgoed Nederland, RACM & VOiA,** 2007. *In kort bestek: de Wet op de archeologische monumentenzorg.* Erfgoed Nederland/RACM/VOiA, Amsterdam.
- Gelders Genootschap & ETC Adviesgroep,** 2009. *De Gelderse Identiteitsfabriek.* In opdracht van de provincie Gelderland. Uitgave van: Overburen.
- Gemeente Zaltbommel,** 2010a. *Monumentenverordening gemeente Zaltbommel.* Gemeenteblad 2010, 3.7, Gemeente Zaltbommel,
- Gemeente Zaltbommel,** 1999b. *Verordening Monumentencommissie Zaltbommel.* Gemeenteblad 2004, 8.1, Zaltbommel.
- Gemeente Zaltbommel,** 2005a. *Het ontwikkelingsbeeld Zaltbommel 2020.* Gemeente Zaltbommel, Zaltbommel.
- Gemeente Zaltbommel,** 2005b. *Subsidieverordening gemeente Zaltbommel.* Gemeenteblad 1999, 8.3. Gemeente Zaltbommel
- Gemeente Zaltbommel,** 2008. *Oude functies, nieuwe waarden: visie recreatie en toerisme voor het Munnikenland en de Nieuwe Hollandse Waterlinie.* Gemeente Zaltbommel.
- Gemeente Zaltbommel & Gemeente Maasdriel, Provincie Gelderland** 2003a. *Landschapsplan Bommelerwaard. Deel 1 Landschapsvisie;* rapport opgesteld door Vista Landschap and urban design, Amsterdam en Novioconsult, Nijmegen.
- Gemeente Zaltbommel & Gemeente Maasdriel, Provincie Gelderland** 2003b. *Landschapsplan Bommelerwaard. Deel 2 Uitvoeringsprogramma,* rapport opgesteld door Vista Landschap and urban design, Amsterdam en Novioconsult, Nijmegen.

- Gemeente Zaltbommel, & gemeente Maasdriel, Waterschap Rivierenland, 2007a.** *Waterplan Bommelerwaard. Ruimte voor water, water voor ruimtelijke kwaliteit.* Gemeente Zaltbommel, gemeente Maasdriel, Waterschap Rivierenland. Zaltbommel. (Rapportage opgesteld door het bureau DHV, Auteur Evert de Lange), 5 maart 2007).
- Gemeente Zaltbommel, & Waterschap Rivierenland, 2007b.** *Waterplan Bommelerwaard. Uitvoeringsplan en kaarten, bijlagenrapport Zaltbommel.* Gemeente Zaltbommel & Waterschap Rivierenland, Zaltbommel.
- Gemeente Zaltbommel & Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie, 2008a.** *Nieuwe Hollandse Waterlinie en Munnikenland. Bouwstenen voor de toekomst.* Aequator Groen & Ruimte bv, Dronten.
- Gemeente Zaltbommel, 2008b.** *Structuurvisie centrum Zaltbommel.* Rapportnummer 205x00134.036194_3, H & S adviseurs en BRO
- Gerrits, A. e.a., 2008.** Het verhaal verbeeld: zes schetsontwerpen voor archeologische vindplaatsen in Zuid-Holland. Provincie Zuid-Holland/Parklaan landschapsarchitecten, Den Haag.
- Hendriks, L. en J. van der Hoeve, 2009.** *Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.* Den Haag.
- Hidding, M., J. Kolen en Th. Spek, 2001.** De biografie van het landschap. Ontwerp voor een inter- en multidisciplinaire benadering van de landschapsgeschiedenis en het cultuurhistorisch erfgoed. In: Bloemers, J.H.F. en M.-H. Wijnen, 2001. Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling. De conceptuele grondslagen. NWO, Den Haag.
- Leisure Result, 2006.** *Kansen tussen de dijken. Toeristisch-recreatieve visie en actieplan rivierenland.* In opdracht van het Rivierenland, StER, en het RBT, Gouda.
- Marrewijk, D. van, e.a. (red.), 1998.** *Ruimtelijk ontwerpen en archeologie.* Uitgeverij SdU, Alphen a/d Rijn.
- Ministerie van LNV, 2009,** *Particuliere Historische Buitenplaatsen.* Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ministerie LNV, 22 juni 2009
- Ministerie van OCenW, 1988.** *Monumentenwet 1988.* Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2000.** *Cultuur als Confrontatie: cultuurnota 2001-2004.* Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2004.** *Meer dan de som: cultuurnota 2005-2008.* Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2006.** Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta. Ministerie OCenW, Eerste Kamer, vergaderjaar 2005-2006. Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2007.** *Kunst van Leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid.* Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2008a.** Wijziging regeling Archeologische monumentenzorg, ministerie OC & W; 18 december 2007 WJZ-2007/36409 (8224). Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2008b.** Visie op de modernisering van de monumentenzorg Een lust, geen last. Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2009a.** Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 5 januari 2009, nr. WJZ/82097 (8235), betreffende de bevoegdheid tot het aanwijzen van onroerende monumenten als beschermd monument, bedoeld in artikel 3 van de Monumentenwet 1988. Staatscourant 2009 nr. 169, 5 januari 2009.

- Ministerie van OCenW**, 2009b. Adviesnotitie met rapporten “Evaluatie cultuurhistorie in gemeentelijke ruimtelijke plannen” en “Bescherming bouwhistorische waarden”, gericht aan de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, 9 maart 2009, nr. DCE/107343. Ministerie van OCenW, Den Haag
- Ministerie van OCenW**, 2009c. Brief over de Ontwikkelingen van de Brim, gericht aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Reg.nr. 115625. Ministerie van OCenW, Den Haag
- Ministeries van OCenW, LNV, VROM & VenW**, 1999. *Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Ministeries van OCenW, LNV, VROM & VenW, Den Haag.
- Ministeries van VROM, LNV, VenW & EZ**, 2006. *Nota Ruimte: ruimte voor ontwikkeling*. Ministerie van VROM, LNV, VenW & EZ, Den Haag.
- Ministerie van VROM**, 2007. *De nieuwe Wro geeft ruimte*. Ministerie van VROM, Den Haag.
- Ministeries van WVC & BZ**, 1992. *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*. Europese Commissie, Valletta. Den Haag.
- Nationaal Groenfonds & Nationaal Restauratiefonds**, 2006. *Investeren in Landschap. Van beleid naar financiële instrumentatie*. Nationaal Groenfonds & Nationaal Restauratiefonds, Hoevelaken.
- Nusselder, E.J.**, 2006? *Monumentenzorg en vakdeskundigheid. Uitvoeringsdeskundigheid en toekomstige kwaliteitsborging in de monumenteninstandhouding*. Lezing op symposium te Utrecht
- Projectbureau Belvedere, provincie Gelderland en Witteveen + Bos**, 2004. *Economische waardering van cultuurhistorie. Case study Tieler- en Culemborgerwaard*. Witteveen + Bos, Rotterdam.
- Projectbureau Belvedere**, 2005a. *Landschappen met toekomstwaarde. Cultuurhistorische karakteristiek van de nationale landschappen*. Projectbureau Belvedere, Utrecht.
- Projectbureau Belvedere**, 2005b. *Belvedere revisited: bouwstenen voor uitvoerings- en handelingskracht*. Projectbureau Belvedere, Utrecht.
- Provincie Gelderland**, 2000. *Belvoir, kadernota: dynamiek als uitgangspunt voor cultuurhistorisch beleid: kadernota Provinciaal Cultuurhistorisch beleid 2001-2004*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2001. *Vanuit een inzichtelijk verleden: archeologie in Gelderland in het kader van het cultuurhistorisch beleid Belvoir, tot en met 2004: uitvoeringsnota archeologie Provincie Gelderland*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2004a. *Cultuurhistorische waardenkaart Gelderland (CHW-Gelderland)*. Provincie Gelderland, Arnhem (digitaal bestand).
- Provincie Gelderland**, 2004b. *Streekplan Gelderland 2005: kansen voor de regio's*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2005a. *Belvoir2, deel I: steeds opnieuw schitteren: het provinciaal cultuurhistorisch beleid, uitvoeringsperiode 2005-2008*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2005b. *Belvoir2, deel II: gebiedsgewijs: cultuurhistorische beleidskaart en gebiedsprogramma's: uitwerking en toelichting van het provinciaal cultuurhistorisch beleid, uitvoeringsperiode 2005-2008*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2006a. *Landschapsontwikkeling. Inspiratiebron voor denkers en doeners*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2006b. *Vitaal Gelderland. Provinciaal Meerjarenprogramma 2007-2013. Agenda voor de uitvoering (6 december 2006)*. Provincie Gelderland, Arnhem.

- Provincie Gelderland, Stadsregio Arnhem-Nijmegen, Projectbureau Belvedere**, 2006c. *Tijd-grens. Ontwerp Masterplan Limes*. Stern/Den Hartog & De Vries, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2007. *Streekplanuitwerking Nationale Landschappen*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2008a. Wro-agenda 2008-2009. Toepassing van de Wro-instrumenten voor realisering van het Gelderse provinciale beleid. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2008c. Meer Verbindingen. Cultuurbeleid Provincie Gelderland 2009-2012. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2008d. Actieplan Ruimtelijke Kwaliteit 2008-2011. Mooi Gelderland! Gedeeld bouwmeesterschap. Provincie Gelderland
- Provincie Gelderland**, 2009a. Belvoir3, deel : steeds opnieuw schitteren: het provinciaal cultuurhistorisch beleid, uitvoeringsperiode 2005-2008. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2009b. De verdieping. Achtergronddocument Provinciaal beleidskader archeologie. Interimkader 2009-2012. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland**, 2009c. *Herziening subsidieregeling Vitaal Gelderland (31 maart 2009)*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Provincie Gelderland en Waterschap Rivierenland**, 2009d. *Aan de Wieg van het Waterschap*. Inventarisatie van dijken, kaden en watergangen in het Gelderse rivierengebied. Ontwerphand-reikingen voor wateropgaven (*april 2009*). Provincie Gelderland, Arnhem. (studie is verricht door Robbert de Koning, landschapsarchitect; Ferdinand van Hemmen, landschapshistoricus); Alterra Wageningen.
- RDMZ & ROB**, 2005. *Missie, Visie en Strategie*. Uitgave RDMZ en ROB, Zeist en Amersfoort.
- ROB**, 1999. Oog in oog: spiegelen met het verleden: beleidsvoornemens ROB 2001-2004. Uitgave ROB, Amersfoort.
- Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden**, 2007. Wet van 21 december 2006 tot wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta (Wet op de archeologische monumentenzorg). *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 2007, nr. 42. De Nederlandse Regering/Staatsdrukkerij en Uitgeverij (Sdu), Den Haag.
- Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden**, 2007. Besluit archeologische monumentenzorg: besluit van 9 augustus 2007, houdende regels ter uitvoering van de Wet op de archeologische monumentenzorg en enkele technische wijzigingen van het Besluit indieningsvereisten aanvraag bouwvergunning. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 2007, nr. 292. De Nederlandse Regering/Staatsdrukkerij en Uitgeverij (Sdu), Den Haag.
- Staatsbosbeheer regio Oost**, 2006, *Projectplan: Beleef de historie in Drie*. SBB Oost, Deventer.
- Stuurgroep Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie**, 2004. *Panorama Krayenhof: linie-perspectief*. Projectbureau Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie, Utrecht.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal**, 2003-2004. Memorie van toelichting, nr. 3 vergaderjaar 2003-2004, 29 259: wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta (Wet op de archeologische monumentenzorg). Uitgave Tweede Kamer der Staten-Generaal, Den Haag.

- Willemse, N.W. & drs. H.F.A. Haarhuis**, 2008. Provinciale archeologiebalans Gelderland 1996-2006. *RAAP-rapport 1707*. RAAP archeologisch adviesbureau, Weesp.
- z.a.**, 2005. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.1.
- Zoetbrood, P.A.M, e.a. (red.)**, 2006: Uit balans: wordingsgeschiedenis en analyse van het bestand van wettelijk beschermde archeologische monumenten. Amersfoort. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 122. RACM, Amersfoort.

Extra: casestudie: Economische waardering van cultuurhistorie, onderzoek uitgevoerd door Witteveen+Bos, dr. E. Ruijgrok en de provincie Gelderland, afd. Cultuurhistorie.

Gebruikte afkortingen

AMR	Actualisering Monumenten Register
AMK	Archeologische monumentenkaart
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
AMW	Archeologische Monumentenwacht
AMZ	Archeologische monumentenzorg
ARCHIS	Archeologisch informatiesysteem
Awb	Algemene wet bestuursrecht
AWG	Archeologisch waardevolle gebied
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
AWV	Archeologisch waardevolle verwachtingsgebied
APA	Algemeen positief advies
Bamz	Besluit archeologische monumentenzorg
BOL	Besluit ontwikkeling van landschappen
Brim	Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten
Bro	Besluit Ruimtelijke Ordening
Brom	Besluit rijkssubsidiëring onderhoud monumenten
Brhb	Besluit rijkssubsidiëring historische buitenplaatsen
Brrm	Besluit rijkssubsidiëring restauratie monumenten
CCvD	Centraal College van Deskundigen
CvAK	College voor de Archeologische Kwaliteit
CHB	Cultuurhistorische beleidskaart
CHW	Cultuurhistorische waardenkaart
DURP	Digitale uitwisseling in ruimtelijke processen
EHS	Ecologische hoofdstructuur
Fte	Formatieruimte
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied

KICH	Kennis Infrastructuur CultuurHistorie
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
LNV	Landbouw Natuur Voedselkwaliteit
LOP	Landschapsontwikkelingsplan
m.e.r.	Millieueffectrapportage
-Mv	beneden maaiveld
NHW	Nieuwe Hollandse Waterlinie
NOaA	Nationale Onderzoeksagenda Archeologie
NVvA	Nederlandse Vereniging van Archeologen
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
PHB	Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen
PJMP	Provinciaal Meerjarenprogramma Vitaal Gelderland.
PPC	Provinciaal Planologische Commissie
PvE	Programma van Eisen
RACM	Rijksdienst voor Archeologie Cultuurlandschap en Monumenten (thans RCE)
RBT	Regionaal Bureau voor het Toerisme
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen RACM)
RIA	Rijksinspectie voor de archeologie
RNV	Regio Noord Veluwe
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (per 2006 opgegaan in de RACM; sinds 2009 in de RCE)
RUL	Rijksuniversiteit van Leiden
RVB	Ruimtelijke Visie Buitengebied
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
StER	Stimuleringsprogramma Economie Rivierenland
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Wamz	Wet op de archeologische monumentenzorg
WILG	Wet inrichting landelijk gebied
Wkpd	Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken
WRO	(huidige) Wet op de Ruimtelijke Ordening
Wro	(nieuwe) Wet ruimtelijke ordening

Overzicht van figuren, tabellen en (kaart-) bijlagen

Figuur 1. Kasteel Nederhemert in 1918. Foto: RCE.

Figuur 2. Batterij bij Poederoijen, onderdeel van de NHW. Foto: M. Verhoeks.

Figuur 3. Overzicht van de Nieuwe Hollandse waterlinie.

Figuur 4. Maarten van Rossumhuis (achterkant). Foto: Witold de Man.

Figuur 5. Deel van de stadsmuur van Zaltbommel.

Figuur 6. Te doorlopen stappen in het AMZ-proces om vast te stellen of (nader) onderzoek noodzakelijk is. In Zaltbommel worden de stappen 2 en 3 (bureauonderzoek en inventariserend onderzoek) vaak gelijktijdig uitgevoerd.

Figuur 7. Uitleg aan schoolkinderen tijdens opgravingen in het plangebied De Wildeman. Foto: Witold de Man.

Tabel 1. Vrijstellingsgrenzen in de gemeente Zaltbommel.

Tabel 2. Voorstel vrijstellingsgrenzen.

Bijlage 1. Wettelijk kader.

Bijlage 2. Beleid.

Bijlage 3. Kwaliteitsborging cultuurhistorie.

Bijlage 4. AMZ-cyclus.

Bijlage 5. Planregels Zaltbommel.

Bijlage 6. Onderzoeksprotocollen.

Kaartbijlage 1. Archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart gemeente Zaltbommel.

Kaartbijlage 2. Cultuurhistorische inventarisatiekaart buitengebied gemeente Zaltbommel.

Kaartbijlage 3. Beleidskaart.

RAAP-RAPPORT 2025

Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel

Bijlage 1. Wettelijk kader

In deze bijlage staat het wettelijke kader centraal op het gebied van archeologie, monumentenzorg, cultuurhistorie en ruimtelijke ordening. Allereerst komt de huidige wetgeving over archeologie en monumentenzorg aan de orde en de daaraan gepaarde rollen, taken en bevoegdheden van de verschillende overheden. Behalve het wettelijke monumentenkader zijn ook de (nieuwe) Wet ruimtelijke ordening (Wro) en de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen Onroerende Zaken (Wkpb) van belang.

Monumentenwet 1988

De Monumentenwet 1988 regelt de wettelijke bescherming van gebouwde, archeologische en cultuurhistorische monumenten.¹ De Monumentenwet 1988 heeft niet alleen betrekking op gebouwen en objecten, maar ook op stads- en dorpsgezichten en archeologische monumenten boven en onder water. In de Monumentenwet is geregeld hoe monumenten aangewezen kunnen worden als beschermd monument.

Nederland heeft ruim 52.000 gebouwde rijksmonumenten geregistreerd in het Monumentenregister. Dat aantal bestaat uit 33.000 woonhuizen, 6.500 boerderijen, bijna 4.000 kerken en kerkonderdelen, ruim 1.400 openbare gebouwen, 1.250 molens, bijna 1.000 kastelen en buitenplaatsen. De overige behoren tot de categorie verdedigingswerken, liefdadige en horeca-instellingen en losse objecten. Er zijn 1.400 archeologische rijksmonumenten en 350 van rijkswege beschermde stads- en dorpsgezichten.²

In de gemeente Zaltbommel komen 248 rijksmonumenten voor.³ In de gemeente is de stad Zaltbommel in 1984 door het rijk als beschermd stads- en dorpsgezicht aangewezen en in 1993 Nederhemert-Zuid. De buitenplaats Brakel is in 2003 aangewezen als historische buitenplaats.⁴ Gameren is in 2005 een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht geworden. De gemeente Zaltbommel heeft in totaal 290 monumenten aangewezen als gemeentelijk monument.

Gebouwde monumentenzorg

Bescherming monumenten

Aanwijzing tot beschermd rijksmonument

Namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) wijst de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed onroerende zaken aan als beschermd monument. Vóór aanwijzing vraagt de Rijksdienst advies aan burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument ligt, eventueel aan Gedeputeerde Staten van de provincie en aan de Raad voor Cultuur. Deze adviezen

¹ Onder monumenten wordt in de wet verstaan 'alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde' en 'terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken' (artikel 1b). Onder dat laatste artikel (artikel 1b) worden archeologische monumenten geschaard.

² [Http://www.cultureelerfgoed.nl](http://www.cultureelerfgoed.nl).

³ In het kader van de aanwijzing Nieuwe Hollandse Waterlinie kunnen nog enkele objecten worden aangewezen als rijksmonument.

⁴ RACM Jaarverslag 2008/Beschermd erfgoed. Overzicht van aangewezen en in procedure zijnde stads- en dorpsgezichten. Situatie per 31-12-2008.

worden betrokken bij de besluitvorming omtrent aanwijzing, waarbij ook het aanwijzingsbeleid van belang is. Na aanwijzing worden rijksmonumenten opgenomen in het Monumentenregister.

De minister kan ambtshalve roerende monumenten aanwijzen als beschermd monument (Monumentenwet 1988 artikel 3, lid 1). Voordat er een beschikking wordt afgegeven, wordt door de minister advies ingewonnen bij burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen. Indien het monument buiten de bebouwde kom is gelegen, wordt tevens aan Gedeputeerde Staten advies gevraagd (Monumentenwet 1988 artikel 3 lid 2). De minister houdt voor elke gemeente een register aan van de beschermde monumenten (Monumentenwet 1988 artikel 6, lid 1), waarvan een afschrift wordt gezonden aan Gedeputeerde Staten en aan burgemeester en wethouders (Monumentenwet 1988 artikel 6, lid 2). Het afschrift wordt ter inzage ter secretarie van de gemeente neergelegd (Monumentenwet 1988 artikel 6, lid 3) en 'opgenomen in de openbare registers, bedoeld in artikel 1, onderdeel van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Wkpb)' (Monumentenwet 1988 artikel 10).

Aanwijzing tot beschermd stads- en dorpsgezicht

De Monumentenwet 1988 geeft ook de mogelijkheid om 'groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden' te beschermen. Het gaat hierbij om gebieden met een bijzonder, historisch karakter, de zogenaamde beschermde stads- en dorpsgezichten. Deze worden door de ministers van OCW en VROM aangewezen.

De bescherming van een gezicht betreft de historische structuren. Dat betekent dat nieuwe gebouwen kunnen worden toegevoegd in een beschermd gezicht. Ook kan het gebruik van een gebouw veranderen, mits dit past in het historisch gegroeide karakter. Bescherming van gezichten en bescherming van objecten kunnen elkaar aanvullen, maar niet vervangen. De gezichtsbescherming richt zich op de stedenbouwkundige karakteristiek en wil het toekomstig functioneren daarvan veiligstellen. De objectbescherming wil het architectonisch beeld veiligstellen en de authenticiteit van het materiaal behouden. Panden die binnen een beschermd gezicht vallen hebben niet automatisch de status van beschermd monument. De Minister van OCW heeft bekend gemaakt te willen stoppen met de aanwijzing van beschermde stads- en dorpsgezichten.

Vergunningverlening

Daarnaast geeft de Monumentenwet 1988 voorschriften voor het wijzigen, verstoren, afbreken of verplaatsen van een beschermd monument (Monumentenwet 1988 artikel 11).⁵ Die voorschriften houden in dat er niets aan het monument mag worden veranderd zonder voorafgaande vergunning. Deze vergunning moet vooraf worden aangevraagd. Het is strafbaar als er zonder vergunning werkzaamheden worden uitgevoerd.

⁵ Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen (artikel 11, lid 1). Het is verboden zonder of in afwijking van een vergunning a. een beschermd monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen; b. een beschermd monument te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht (artikel 11, lid 2).

Nieuwe beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten

Aanwijzingsprogramma

1. Uit de periode van vóór 1940 gaat het om het aanwijzingsprogramma van monumenten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het aanwijzingsprogramma voor monumenten in herstructureringswijken kan zowel monumenten van vóór als van 1940 of later betreffen.

2. Voor de periode 1940 of later is er het aanwijzingsprogramma topmonumenten uit de Wederopbouwperiode 1959 t/m 1965, dit in navolging op de 'top 100' uit de periode 1940 t/m 1958.

3. Ten aanzien van de archeologische monumenten zal het aanwijzingsprogramma gericht blijven op het beschermen van monumenten die bijdragen aan een evenwichtiger monumentenbestand. Het bestand aan beschermde archeologische monumenten laat namelijk op een aantal vlakken lacunes zien (Zoetbrood e.a., 2006). Op 15 januari 2009 zijn 23 archeologische vindplaatsen voorgedragen voor wettelijke bescherming. De vindplaatsen zullen in 2009 als rijksmonument beschermd gaan worden. Ze vullen een wezenlijke lacune (op) in het huidige bestand van beschermde archeologische monumenten. De vindplaatsen laten een grote variatie in aard en datering zien, maar het leeuwendeel bestaat uit Romeinse monumenten. Ook voor de komende jaren zal er met behulp van een meerjarig aanwijzingsprogramma worden toegewerkt naar een archeologisch monumentenbestand dat representatief is voor wat globaal in of op de Nederlandse bodem te vinden is aan sporen uit het verre verleden (www.cultureelerfgoed.nl).

Ten gevolge van de nieuwe beleidsregel en ten gevolge van de beperking van de ministeriële adviesplicht bij aanvragen om een omgevingsvergunning met de activiteit monument kunnen op verzoek van belanghebbenden alleen nog gebouwde monumenten vanaf 1940 en archeologische monumenten worden aangewezen. Daarnaast blijft het mogelijk dat gebouwde en archeologische monumenten ambtshalve als beschermd monument worden aangewezen.

In de komende jaren zal op grond van dit aanwijzingsprogramma's een aantal archeologische monumenten worden beschermd uit categorieën die (typologisch en geografisch) sterk ondervertegenwoordigd zijn en die een wezenlijke lacune vullen in het huidige monumentenbestand (Zoetbrood e.a., 2006). Dit zijn de categorieën: 'zichtbare maar zeldzame archeologische landschapselementen'; 'nederzettingen uit de Steentijd', 'nederzettingen uit de (Laat) Romeinse tijd-Vroege Middeleeuwen', 'plattelandsnederzettingen uit de Vroege en Late Middeleeuwen', 'akkercomplexen uit de IJzertijd-Vroeg Romeinse tijd'; 'scheepswrakken', 'archeologische complexen uit de Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd' en 'monumenten die door hun zeer uitzonderlijke aard niet tot een van de genoemde categorieën behoren' (Ministerie van OCenW, 2009).

Een aanvraag voor een vergunning voor het uitvoeren van werkzaamheden aan een monument maakt onderdeel uit van de omgevingsvergunning moet worden ingediend bij burgemeester en wethouders of via www.omgevingsloket.nl (zie kader). Burgemeester en wethouders beslissen over de aanvragen, behalve als het gaat om een archeologisch rijksmonument, dan beslist de minister (namens deze de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Bij de aanvraag kan een rapport verlangd worden, waarin de archeologische waarde van het terrein dat volgens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van de minister in voldoende mate is vastgesteld (Monumentenwet 1988 artikel 14, lid 3). Als een eigenaar of beheerder van mening is dat hij schade lijdt doordat de aanvraag voor een omgevingsvergunning met de activiteit monument wordt afgewezen, of omdat deze onder voorwaarden wordt verleend, dan biedt de Monumentenwet 1988 de mogelijkheid om schadevergoeding aan te vragen bij de minister. De eigenaar dient de schadevergoeding zelf aan te vragen bij de Minister (Monumentenwet 1988 artikel 22).

Het is verboden om in beschermde stads- of dorpsgezichten een bouwwerk geheel of gedeeltelijk af te breken zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (Monumentenwet 1988 artikel 37, lid 1). Aan deze vergunning kunnen in het belang van de archeologische monumentenzorg voorschriften worden verbonden met betrekking tot het slopen (Monumentenwet 1988 artikel 37, lid 3).

Subsidies en specifieke uitkeringen

Subsidie kan verstrekt worden ten behoeve van de instandhouding van beschermde rijksmonumenten (Monumentenwet 1988 artikel 34). Onder instandhouding worden onderhoudswerkzaamheden aan een beschermd rijksmonument verstaan, alsmede werkzaamheden die het normale onderhoud te boven gaan en die voor het herstel van het monument noodzakelijk zijn. Op dit moment bestaat er een overgangssituatie. Hierin wordt op bovengenoemde grondslag subsidie verstrekt via vier besluiten: het (sinds 1 februari 2006 gefaseerd in werking tredende) Besluit rijks-subsidiëring instandhouding monumenten (Brim), het Besluit rijks-subsidiëring restauratie monumenten 1997 (Brrm 1997), het Besluit rijks-subsidiëring onderhoud monumenten (Brom) en het Besluit rijks-subsidiëring historische buitenplaatsen (Brhb). Het Brrm 1997 en het Brom zijn weliswaar ingetrokken, maar ze zijn op grond van de overgangsbepalingen van het Brim nog enkele jaren grotendeels van overeenkomstige toepassing. Actueel is de discussie over de stopzetting van de Brhb.⁶

Subsidie via Brim

Brim regelt de financiële ondersteuning van eigenaren ten behoeve van de instandhouding en planmatig onderhoud van beschermde monumenten.⁷ Uitzonderingen op de Brim-subsidie zijn

⁶ [Http://www.lnv.nl](http://www.lnv.nl).

⁷ De systematiek van het Brim werkt met zesjarenplannen die zijn gekoppeld aan zes maal het budget op de rijksbegroting. Eén Brim-tranche van zes jaar heeft de mogelijkheid over in totaal 6 x € 40 miljoen = € 240 miljoen te beschikken. Gelet op de beperkte subsidiemiddelen is gekozen voor een gefaseerde inwerkingtreding van het Brim op basis van groepen monumenten. In de afgelopen drie jaar hebben eigenaren van monumenten in de onderstaande categorieën een Brim-aanvraag kunnen doen: 2006: molens, kastelen, landhuizen e.d. en horeca-instellingen voor de periode 2007-2012; 2007: agrarische gebouwen, (delen van) gebouwen en woonhuizen en weg- en waterwerken voor de periode 2008-2013; 2008: openbare gebouwen, verdedigingswerken, liefdadige instellingen en losse objecten voor de periode 2009-2014. Van 2009 t/m 2011 stromen kerkelijke gebouwen en kerkonderdelen/-objecten gefaseerd de Brim-regeling in.

vooral nog archeologische rijksmonumenten en groene rijksmonumenten zoals parken en tuinen.⁸ Vanaf 2011 zullen groene elementen van particuliere historische buitenplaatsen via het Brim (Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten) gesubsidieerd worden. Op deze wijze worden drie regelingen voor historische buitenplaatsen geïntegreerd en hebben eigenaren nog maar met één loket te maken. Daarnaast past het in een meer omgevingsgerichte monumentenzorg en het geven van meer verantwoordelijkheid aan eigenaren om het erfgoed in stand te houden, omdat de Brim-subsidie rechtstreeks aan eigenaren verleend wordt. Voor het overgangsjaar 2010 onderzoekt het ministerie van OCW de mogelijkheid om met medewerking van de stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB) voorbeeldprojecten uit te voeren, waarin in lijn met het Brim een subsidie wordt verleend aan eigenaren om het tuinonderhoud te kunnen uitvoeren.⁹

Op grond van een financiële analyse van het Rijk is besloten het Brim-budget in de komende drie jaar te verhogen met in totaal € 21 miljoen, zodat het totale jaarbudget Brim van € 40 miljoen per jaar naar € 47 miljoen per jaar stijgt. De maximale subsidiabele kosten voor kerkgebouwen zijn verhoogd van € 100.000 naar € 1.000.000,- per zesjarig instandhoudingsplan. De overige € 19 miljoen zal worden besteed aan restauraties van de overige monumentencategorieën in de komende drie jaar. De provincies hebben aangegeven restauraties van rijksmonumenten mede te willen financieren, zodat een substantiële bouwstroom kan starten. Dit schept mogelijkheden om in te springen op gebiedsgerichte ontwikkelingen. Over deze gezamenlijke aanpak zal de Tweede Kamer in augustus 2009 worden geïnformeerd.¹⁰

Archeologische monumentenzorg

Het verdrag van Malta

Het Europese verdrag betreffende de bescherming van het archeologische erfgoed is in 1992 tijdens de Conventie van Valletta (Malta) ondertekend door de ministers van Cultuur van de landen aangesloten bij de Raad van Europa (1992). Dit verdrag wordt het 'Verdrag van Malta' genoemd.¹¹ Op 26 februari 1998 is het verdrag door de Staten-Generaal bij rijkswet goedgekeurd. Inmiddels is het verdrag door 27 lidstaten geratificeerd.

Het verdrag van Malta heeft als doel archeologische waarden in Europa te beschermen als onvervangbaar onderdeel van het culturele erfgoed (artikel 1). Het accent ligt op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem en op het zoveel mogelijk beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen (artikel 2).

Het verdrag bepaalt dat archeologische waarden voortaan expliciet als onvervangbaar onderdeel van het lokale, regionale en (inter)nationale cultureel erfgoed bij de besluitvorming over ruimtelijke ingrepen moeten worden meegewogen en waar mogelijk moeten worden ontzien. Wanneer vervol-

⁸ [Http://www.cultureelerfgoed.nl](http://www.cultureelerfgoed.nl).

⁹ Ministerie LNV, 2009.

¹⁰ Ministerie OCenW, brief d.d. 13 juli van minister Plasterk aan de Tweede Kamer over de afspraken met het IPO over de cofinanciering van rijksmonumenten.

¹¹ De volledige tekst van het Verdrag van Malta is te lezen op www.cultureelerfgoed.nl en www.wetten.overheid.nl.

gens bescherming en inpassing van archeologisch waardevolle terreinen niet mogelijk blijkt, zal de historische informatie door verantwoord archeologisch onderzoek moeten worden veilig gesteld (behoud ex situ, opgraven). Om deze doelstelling te bereiken, moet het archeologische belang volledig erkend worden in planologische besluitvormingsprocessen (artikel 5).

Wanneer behoud niet mogelijk is en er dus archeologische waarden verstoord moeten worden, is de veroorzaker verantwoordelijk voor het vroegtijdig (laten) uitvoeren van archeologisch (voor) onderzoek en de financiering daarvan (artikel 6). Onderzoek moet worden uitgevoerd door deskundigen en worden afgesloten met een schriftelijke wetenschappelijke verslaglegging (artikel 7).

Een informatieplicht is vastgelegd in de vorm van verplichte uitwisseling van informatie en het actueel houden van een databank met archeologische gegevens (artikel 7 en 8). Het verdrag verplicht ook tot voorlichting aan het publiek en tot publiekgerichte ontsluiting van archeologische waarden om bij het publiek meer begrip te ontwikkelen voor het belang van het archeologische erfgoed (artikel 9).

De Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)

De invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving heeft plaats gevonden door de bestaande Monumentenwet 1988 en andere wetten gedeeltelijk te wijzigen en aan te vullen door middel van de (wijzigings)wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz).¹² De wetswijziging is op 1 september 2007 in werking getreden.

De Monumentenwet behandelt de archeologische monumentenzorg in de artikelen (37) 38 t/m 60. De belangrijkste wettelijke taken en bevoegdheden van Rijk, provincie en gemeenten worden hieronder toegelicht. De Monumentenwet is (tekstueel) aangepast (begripsbepalingen) aan de nieuwe Wro.¹³

Rijk: taken en bevoegdheden

Namens de Minister van OCW is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed verantwoordelijk voor de uitvoering en handhaving van de Monumentenwet.¹⁴ Daar waar monumentale, archeologische of cultuurlandschappelijke waarden van nationaal of internationaal belang in het geding zijn, neemt de Rijksdienst het initiatief voor het behoud, (wettelijke) bescherming, onderhoud en onderzoek van het erfgoed. Het Rijk zorgt ervoor dat het archeologische belang wordt betrokken in rijksprojecten (Rijk als initiatiefnemer). Het Rijk kan (als bevoegd gezag) bij vergunningverlening, in het kader van de Ontgrondingenwet en de Wet milieubeheer, verplichten tot het uitvoeren van archeologische onderzoek en rapporten opvragen. De minister van OCenW, en namens hem de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, heeft een wettelijke adviesrol in het kader van de m.e.r.

¹² Voluit luidt de titel: 'Wet van 21 december 2006 tot wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta (Wet op de archeologische monumentenzorg/Wamz)'.

¹³ Voor de volledige en actuele wettekst, zie www.wetten.overheid.nl.

¹⁴ Voor eerdere formulering van de uitgangspunten voor het archeologische rijksbeleid, zie ook: Ministerie van OCenW, 2000; Ministerie van OCenW & ROB, 1999; en RACM, 2005.

Samengevat zijn de wettelijke rijksbevoegdheden/taken als volgt:

- Aanwijzing tot beschermd (archeologisch) rijksmonument (artikel 3, lid 1): de minister, en namens hem de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, wijst, al dan niet op verzoek van belanghebbenden, onroerende monumenten aan als beschermd monument.
- Vergunning tot wijziging, afbraak of verwijdering (artikel 11 e.v.): de minister (Rijksdienst) beslist over de aanvragen als het gaat om een archeologisch rijksmonument.
- Opgravingvergunning (artikel 45-48): de toetsing en vergunningverlening (opgravingvergunning) wordt vanaf 1 september 2007 uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Een opgravingvergunning kan worden verleend aan een aanvrager die aantoont bekwaam te zijn tot het doen van opgravingen.¹⁵ Er zijn voorschriften aan de vergunning verbonden en regels gesteld ten aanzien van de bekwaamheidseisen.
- Wetenschappelijk onderwijs (artikel 49): op verzoek van een universiteit kan de minister (Rijksdienst) beslissen dat een bepaalde opgraving door een universiteit wordt uitgevoerd.
- Depot voor scheepsarcheologische monumenten (artikel 51, lid 3): de minister (Rijksdienst) kan ten behoeve van de opslag van scheepsarcheologische monumenten die gevonden zijn bij opgravingen een of meer depots aanwijzen.
- Centraal archeologisch informatiesysteem (artikel 55): de minister (Rijksdienst) houdt een centraal archeologisch informatiesysteem in stand waarin in ieder geval worden opgenomen: de archeologische monumentenregisters zoals bedoeld in de artikelen 6 en 7 van de Monumentenwet; beslissingen over vergunningaanvragen (artikel 11, lid 2); besluiten over provinciale attentiegebieden (artikel 44 lid 1); opgravingrapporten (artikel 46, lid 4); aanvang van de opgraving (artikel 46, lid 1 en 2) en vondstmeldingen (artikel 53-54).
- Bijzondere bevoegdheden (artikel 56-57): de minister (Rijksdienst) kan werk stilleggen (artikel 56) en betreding van terreinen opleggen (gedoogplicht conform artikel 57).

Als nationaal kenniscentrum voor het archeologische, gebouwde en landschappelijke erfgoed levert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed informatie, kennis en expertise. Belangrijke instrumenten (voor de gemeente) bij de archeologische monumentenzorg zijn:

- de archeologische monumentenkaart (AMK);
- de Indicatieve kaart van archeologische waarden (IKAW);
- de nationale database Archis2, het archeologisch informatiesysteem (ARCHIS);
- de kennisinfrastructuur cultuurhistorie (KICH);
- de nationale onderzoeksagenda archeologie (NOaA).

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2009 een eerste erfgoedbalans uitgebracht, die om de vier jaar wordt geactualiseerd. De Erfgoedbalans is een monitoringsinstrument waarmee inzicht wordt gegeven in de stand van zaken van het archeologische, gebouwde, landschappelijke en stedenbouwkundige erfgoed en de erfgoedzorg.¹⁶

¹⁵ Voor een overzicht van verstrekte opgravingsvergunningen, zie www.cultureelerfgoed.nl.

¹⁶ Bron: www.cultureelerfgoed.nl.

Provincie: taken en bevoegdheden

Als gevolg van de inwerkingtreding van de Wamz is de provincie is bevoegd gezag bij provinciale vergunningverlening en moet als gevolg daarvan het archeologische belang toetsen en meewegen. De provincie kan vanuit deze bevoegdheid verplichten tot archeologisch onderzoek en rapporten opvragen.¹⁷

De provinciale taken en bevoegdheden zijn, naast de toetsing van provinciale vergunningen:

- **Attentiegebieden (artikel 44):** de provincie heeft de bevoegdheid om archeologische attentiegebieden aan te wijzen. Attentiegebieden zijn gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, maar die vanuit het oogpunt van de archeologische monumentenzorg binnen bestaande bestemmingsplannen onvoldoende worden beschermd. Provinciale Staten hebben de bevoegdheid deze archeologische attentiegebieden aan te wijzen. Op de voorbereiding van een dergelijk besluit tot aanwijzing is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) van toepassing. Provinciale Staten houden bij de vaststelling of de herziening van een structuurvisie als bedoeld in artikel 2.2 van de Wet ruimtelijke ordening rekening met aangewezen archeologische attentiegebieden. De gemeenteraad stelt binnen een door Provinciale Staten te stellen termijn in verband met een aangewezen archeologisch attentiegebied een bestemmingsplan vast.
- **Depot (artikel 51):** de provincie is verantwoordelijk voor de instandhouding van een depot (ook wel: provinciaal bodemdepot genoemd) en kan bij algemene maatregel van bestuur eisen stellen voor een verantwoorde en toegankelijke opslag. De provincie kan op verzoek van een gemeente een gemeentelijk depot aanwijzen.

Gemeente: taken en bevoegdheden

De artikelen 37 t/m 43 van de Monumentenwet 1988 geven de belangrijkste instrumenten die de gemeente in relatie tot de archeologische monumentenzorg ten dienste staan. Het centrale juridische beleidsinstrument in het nieuwe archeologiebestel is het bestemmingsplan. Op 1 juli 2008 is de Wro in werking getreden. In deze beleidsnota worden de veranderingen conform de Wro beschreven (zie § 3.5). Het belangrijkste verschil tussen de WRO en de Wro betreft de sturingsfilosofie. De Monumentenwet 1988 is geactualiseerd conform de nieuwe Wro.¹⁸

De gemeentelijke taken en bevoegdheden zijn:

- In een beschermd stads- of dorpsgezichten is het verboden een bouwwerk geheel of gedeeltelijk af te breken zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders (Monumentenwet 1988, artikel 37a). Paragraaf 3.4.2 van de Wet ruimtelijke ordening is op deze vergunning van toepassing. Burgemeester en Wethouders kunnen de aanvrager van een omgevingsvergunningvergunning met de activiteit Slopen in Rijks beschermd stads- of dorpsgezicht verplichten een rapport over te leggen waarin de archeologische waarde van de bodem onder het af te breken bouwwerk naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders in voldoende mate is vastgesteld (Monumentenwet 1988, artikel 37, lid 2); en

¹⁷ Meestal is de provincie het bevoegd gezag bij het verlenen van ontgrondingsvergunningen.

¹⁸ Voor de volledige en actuele wettekst, zie www.wetten.overheid.nl.

kunnen aan een omgevingsvergunning met de activiteit Slopen in Rijks beschermd stads- of dorpsgezicht in het belang van de archeologische monumentenzorg voorschriften verbinden met betrekking tot de wijze van slopen;

- Verordening 'gemeentelijke regie en het formuleren van vrijstellingsbeleid' (Monumentenwet 1988 artikel 38): de gemeenteraad kan in het belang van de archeologische monumentenzorg bij 'verordening' eisen stellen aan onderzoek in het kader van het doen van opgravingen.¹⁹ Let wel, op basis van de gemeentewet kan de gemeente nu al een gemeentelijke verordening ter zake archeologie opstellen. De verordening is niet gebonden aan het ruimtelijke ordenings-traject/proces, maar mag ook niet in strijd zijn met het bestemmingsplan. De gemeente kan in het belang van de archeologische monumentenzorg bij verordening ook gevallen vaststellen waarin Burgemeester en Wethouders kunnen afzien van nader archeologisch onderzoek of het opleggen van daartoe strekkende verplichtingen. De gemeente kan hiermee vrijstellingsbeleid voeren.²⁰
- Bestemmingsplan (Monumentenwet 1988 artikel 38a): de gemeenteraad dient bij de vaststelling van een bestemmingsplan of een beheersverordening als bedoeld in artikel 3.1, specifiek artikel 3.38 van de Wro, bij de bestemming van gronden altijd rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische monumenten (lees: waarden).²¹ Deze bestemmingsplanverplichting brengt met zich mee dat de gemeente het kader moet stellen voor de archeologische monumentenzorg. Een bestemmingsplan is tevens verplicht bij aanwijzing van het zogenoemde 'provinciale attentiegebied', een provinciale bevoegdheid uit de Monumentenwet (zie artikel 44).²²
- Omgevingsvergunning voor de activiteit: Uitvoeren van een werk of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit (Art. 2.1, lid 1, onder b Wabo, voorheen Aanlegvergunning, Monumentenwet 1988, artikel 39): bij een bestemmingsplan kan in het belang van de archeologische monumentenzorg een aanlegvergunning, als bedoeld in artikel 3.3 onder a van de Wro, verplicht gesteld worden. Van de aanvrager van een aanlegvergunning kan geëist worden (als dat voor een goede beoordeling van de aanvraag nodig is) dat hij een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein voldoende is vastgesteld. Vervolgens kunnen aan de aanvrager aanvullende

¹⁹ Eerste Kamer der Staten-Generaal, 2006, p. 9: met punt a wordt beoogd gemeenten een instrument te geven om regie te voeren over archeologisch onderzoek dat in opdracht van de 'verstoorder' wordt uitgevoerd. In een verordening zou bijvoorbeeld het voorschrift opgenomen kunnen worden dat elk programma van eisen vooraf moet worden goedgekeurd door burgemeester en wethouders. Artikel 38, eerste lid, onder a, biedt gemeenten dus de mogelijkheid om lokaalniveau regels vast te stellen voor het archeologisch onderzoek.

²⁰ Eerste Kamer der Staten-Generaal, 2006, p. 9: beoogd wordt bij punt b dat de gemeente in de gelegenheid wordt gesteld om archeologisch vrijstellingsbeleid te formuleren. 'Met de Wamz is al beoogd te voorkomen dat de zogenoemde kruimelgevallen onder de reikwijdte van dit wetsvoorstel vallen. De gemeentelijke vrijstelling zal wel altijd met archeologisch inhoudelijke (wetenschappelijke) redenen onderbouwd moeten worden en in het belang van de archeologische monumentenzorg moeten zijn. Gedacht kan worden aan projecten of voorkomende situaties waarin archeologische onderzoeken niet of nauwelijks zinvol zijn, waardoor het ambtelijke apparaat en de beschikbare budgetten niet zinvol kunnen worden aangewend.'

²¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2003-2004, p. 10: er is gekozen voor een "geleidelijke ingroei" voor het inbedden van archeologie in bestemmingsplannen. Het gaat namelijk om opnieuw vast te stellen bestemmingsplannen. Wel bestaat de mogelijkheid om via een facetbestemmingsplan (paraplubestemmingsplan) specifieke beleidsonderwerpen zoals de archeologische monumentenzorg op planologische wijze te regelen.

²² Provinciale Staten kunnen gebieden die (naar verwachting) archeologisch waardevol zijn, aanwijzen als archeologische attentiegebieden. Provinciale staten houden bij het vaststellen of de herziening van een streekplan rekening met de aangewezen attentiegebieden (artikel 44). Ter bescherming van een aangewezen attentiegebied stelt de gemeenteraad binnen een door Provinciale Staten te stellen termijn een bestemmingsplan vast. Voor geldende plannen moet worden bepaald in hoeverre zij ten aanzien van de attentiegebieden als beschermend kunnen worden aangemerkt.

- eisen ten aanzien van technische en bouwkundige maatregelen worden gesteld om de archeologie te behouden. De aanvrager kan verplicht worden tot het doen van opgravingen of kan verplicht worden de bodemversturende activiteiten te laten plaatsvinden onder begeleiding van een archeoloog.
- Omgevingsvergunning voor de activiteit: Bouwen van een bouwwerk (Art. 2.1, lid 1, onder a Wabo, voorheen Bouwvergunning, Monumentenwet 1988, artikel 40): bij het aanvragen van een omgevingsvergunning voor de activiteit het bouwen van een bouwwerk kan in het belang van de archeologische monumentenzorg een rapport verlangd worden²³ en kunnen eveneens aanvullende voorschriften opgelegd worden.
  - Omgevingsvergunning voor de activiteit: Afwijken van bestemmingsplan, inpassingsplan of beheersverordening (Art. 2.1, lid 1, onder c Wabo en Art. 2.12, lid 1, onder a, onder 2° Wabo, voorheen Vrijstellingsbesluit, Monumentenwet 1988, artikel 41): bij het aanvragen van een vrijstellingsbesluit van een bestemmingsplan, als bedoeld in de artikelen 3.22 of 3.23 van de Wro of van een projectbesluit als bedoeld in artikel 1.1, eerste lid, onder f, kan in het belang van de archeologische monumentenzorg een rapport worden verlangd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat volgens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders, in voldoende mate is vastgesteld. Ook kunnen er aanvullende voorschriften worden opgelegd.
  - Oppervlakte onderzoeksverplichting (Monumentenwet 1988, artikel 41a): de gemeenteraad kan initiatiefnemers van projecten die kleiner zijn dan 100 m² in principe niet belasten met een archeologische onderzoeksplicht (d.w.z. dat de artikelen 39, 40 en 41 van de Monumentenwet 1988 niet van toepassing zijn op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m²). De gemeenteraad beschikt echter over de mogelijkheid om deze onderzoeksgrens in zowel opwaartse als in neerwaartse zin bij te stellen.²⁴ Op deze wijze is maatwerk mogelijk, bijvoorbeeld in de historische kernen van de gemeente of bij terreinen met bekende archeologische waarden zoals AMK-terreinen. De gemeente kan in de toelichting en in de voorschriften van een bestemmingsplan aangeven dat een meer beperkte of juist een ruimere vrijstelling geldt. Overigens blijkt uit de toelichting op het amendement waarbij dit artikel is geïntroduceerd dat de hiervoor bedoelde afwijkingsbevoegdheid is geclausuleerd. Het moet gaan om bodemverstoringen op huis-, tuin- en keukenniveau. Grootschalige projecten mogen niet op basis van artikel 41a van de Monumentenwet 1988 worden vrijgesteld. De gemeente zal de beslissing om de vrijstelling naar boven of beneden bij te stellen moeten nemen op basis van een zorgvuldige (archeologisch inhoudelijke) afweging. De provincie kan een gemeente daarop aanspreken door een zogenoemde aanwijzing.
  - Schadevergoeding (Monumentenwet 1988, artikel 42): voor zover blijkt dat de aanvrager van een omgevingsvergunning voor de activiteit *Slopen in Rijks beschermd stads- of dorpsgezicht* (Art. 2.1, lid 1, onder h Wabo), van een omgevingsvergunning voor de activiteit *Slopen van een bouwwerk op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorberei-*

²³ De gemeente dient als bevoegd gezag bij vergunningverlening de onderzoeksrapporten inhoudelijk te beoordelen of er zorg voor te dragen dat dit gebeurt. Vervolgens dient de gemeente een zogenoemd selectiebesluit over de behoudenswaardigheid van de archeologische vindplaats te nemen. Verder kan het ten behoeve van de uitvoering van het archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn dat eerst een Programma van Eisen wordt opgesteld. De gemeente dient deze door een senior-archeoloog conform de KNA te laten beoordelen.

²⁴ Eerste Kamer der Staten-Generaal, 2006, p. 12.

dingsbesluit (Art. 2.1, lid 1, onder a, c en g Wabo), een omgevingsvergunning voor de activiteit *Uitvoeren van een werk of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit* (Art. 2.1, lid 1, onder b Wabo), een omgevingsvergunning voor de activiteit *Afwijken van bestemmingsplan of inpassingsplan* (Art. 2.1, lid 1, onder c Wabo, Art. 2.12, lid 1, onder a, onder 3° Wabo) of van een omgevingsvergunning voor de activiteit *Bouwen van een bouwwerk* (Art. 2.1, lid 1, onder 1 Wabo) ten gevolge van de weigering daarvan in het belang van de archeologische monumentenzorg of ten gevolge van voorschriften die in het belang van de archeologische monumentenzorg aan het desbetreffende besluit zijn verbonden, schade lijdt die redelijkerwijs niet of niet geheel te zijner laste behoort te blijven, kennen Burgemeester en Wethouders hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe.

- Regels bij het rapport (Monumentenwet 1988 artikel 43): bij of krachtens een AMvB kunnen regels opgesteld worden waaraan het rapport, zoals bedoeld in artikelen 39, 2e lid en artikelen 40 en 41 1e lid van de Monumentenwet 1988, dient te voldoen.
- Attentiegebieden (Monumentenwet 1988 artikel 44): indien de provincie een attentiegebied aanwijst conform artikel 44 van de Monumentenwet 1988, dan is de gemeente verplicht binnen een door Provinciale Staten vast te stellen termijn een bestemmingsplan vast te stellen. (zie ook § 3.3.2).²⁵

Veroorzakersprincipe

Met het 'veroorzakersprincipe' kunnen de kosten van archeologisch (voor)onderzoek verhaald worden op de verstoorder. In de memorie van toelichting van de Monumentenwet 1988 wordt nader ingegaan op het veroorzakersprincipe: wie de veroorzaker is, wat deze wel en niet betaalt en wat te doen in het geval van excessieve kosten.²⁶ In het geval van een toevalsvondst stelt de gemeente de behoudenswaardigheid vast. De initiatiefnemer hoeft niet de kosten te dragen die gemoeid zijn met een mogelijke exploratie van een dergelijke vondst. Van een toevalsvondst is sprake als de initiatiefnemer (lees: veroorzaker) aan al zijn wettelijke verplichtingen (onderzoeksplicht) heeft voldaan en er bij graafwerkzaamheden alsnog toevalsvondsten aan het licht komen. Dan heeft hij de wettelijke plicht de vondsten te melden bij de minister (Monumentenwet 1988 artikel 53).

²⁵ Provincie Gelderland, 2008b, p. 9. Provincie Gelderland zal het middel van attentiegebieden gaan inzetten in de zogenoemde provinciale A-gebieden. Indien blijkt dat de verankering van de archeologische belangen binnen twee jaar niet tot concrete resultaten leidt, moeten de gemeenten binnen één jaar hun bestaande en nieuwe bestemmingsplannen archeologieproof maken.

²⁶ Tweede Kamer de Staten-Generaal, 2003-2004, p. 11-14. De vraag, wie als "veroorzaker" moet worden aangemerkt, is afhankelijk van het wettelijk regime waaronder de bodemingreep valt. De initiatiefnemer die gehouden is de m.e.r. uit te voeren zal ook de cultuurhistorische component voor zijn rekening dienen te nemen. De initiatiefnemer financiert de m.e.r. zelf als ook de maatregelen die uit een oogpunt van milieubeheer noodzakelijk zijn. Daaronder dienen dus ook archeologische maatregelen te worden verstaan. In dit geval is de initiatiefnemer de veroorzaker. Niettemin kan het voorkomen, dat voor een bepaalde investering de voorafgaande kosten van archeologisch onderzoek bijzonder hoog zijn ten opzichte van de totale investeringslasten. In dergelijke gevallen kan sprake zijn van excessieve meerkosten die redelijkerwijze niet ten laste van de initiatiefnemer zouden moeten komen. Bij fors hoge meerkosten zou voorts de gemeente (als het gaat om de afgifte van een omgevingsvergunning voor bouwen en aanleggen) dan wel de provincie (als het gaat om de afgifte van een vergunning voor ontgroningen) als vergunningverlenende instantie, of gemeente of provincie of rijk als bevoegd gezag bij m.e.r.-plichtige projecten, in beeld moeten komen om deze kosten te mitigeren. Deze overheidsorganen zijn immers verantwoordelijk voor de voorgeschreven maatregelen en daarmee voor het ontstaan van deze kosten. Als ook daarna sprake blijft van extreme kosten dient de gemeente of provincie in aanmerking te komen voor een rijksbijdrage. Deze bepaling is bedoeld als een vangnet. Allereerst en zo veel mogelijk dienen kosten voor rekening te komen van de veroorzaker en daarna voor rekening van de vergunningverlenende instantie. Als derde instantie kan het rijk tenslotte in het vizier komen om bij te dragen aan uitzonderlijke kosten.

Cultuurhistorie

Onder monumenten wordt in de wet verstaan 'alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde'. Cultuurhistorie (in bredere zin), althans cultuurhistorische waarde, is daarmee een definitieonderdeel van de Monumentenwet 1988. Uit een steekproef over de periode tussen januari en december 2007 naar de doorwerking van cultuurhistorische waarden in gemeentelijke plannen, uitgevoerd in opdracht van de ministeries OCenW en VROM, blijkt weliswaar dat in de meeste gemeentelijke plannen en vrijstellingsbesluiten (artikel 19 lid 1 en 2 Wro) een cultuurhistorische paragraaf aanwezig is, echter dat vooral de archeologie als deeldiscipline hier in positieve zin opvalt door een specifieke uitwerking.²⁷ Het beeld ten aanzien van de andere twee cultuurhistorische disciplines (uitgaande van het cultuurhistorisch drieluik zijn dat de historische geografie en de historische bouwkunde) is minder positief. Voor de gebouwde monumentenzorg kan dat verklaard worden omdat de zorg hiervoor voor een belangrijk deel via sectoraal instrumentarium (Monumentenwet 1988) is vormgegeven. De versterking van borging van de cultuurhistorie via het instrumentarium van de Wro is daarom één van de pijlers van de modernisering van de monumentenzorg (MoMo).

Wet ruimtelijke ordening (Wro)

De ruimtelijke kwaliteit van Nederland staat volop in de belangstelling. Op 1 juli 2008 is de Wet ruimtelijke ordening (Wro) van kracht geworden. Ook initiatieven als Mooi Nederland en Agenda Landschap zetten in op het verbeteren en behouden van ruimtelijke kwaliteit. Binnen al deze initiatieven krijgt het belang van cultuurhistorie voor ruimtelijke ontwikkeling veel aandacht. Het betreft niet alleen welke kansen cultuurhistorie biedt, maar ook met welke instrumenten cultuurhistorie verankerd kan worden in het ruimtelijk beleid. Enerzijds gaat het daarbij om de vraag hoe cultuurhistorie kan worden beschermd en anderzijds hoe nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk worden gemaakt.

De mogelijkheid die de nieuwe Wro biedt om cultuurhistorie te verankeren in het ruimtelijke beleid is de opname van cultuurhistorie in de bovenlokale structuurvisies van Rijk en provincie, zodat deze (cultuurhistorische waarden en belangen) ook terug (moeten) komen in de gemeentelijke structuurvisie.

Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen Onroerende Zaken (Wkpb)

Op 17 juni 2004 is de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken tot stand gekomen. Deze wet is nadien gewijzigd bij de Invoeringswet Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken. De Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (hierna: Wkpb) voorziet in een betere kenbaarheid voor burgers en bedrijven van publiekrechtelijke beperkingen ten aanzien van onroerende zaken. Dat kan door de introductie van een eenduidige registratiemethodiek en aan elkaar gekoppelde registers van gemeenten en Kadaster. De (herziene) Wet Kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen (WKpb) is met juli 2007 van kracht gegaan. De invoeringswet omvat een aantal wijzigingen in wetten met bepalingen over de regi-

²⁷ Ministerie van OCenW 2009b, p.1-2.

Een overzicht van de veranderingen t.g.v. de nieuwe Wro

- Gemeenten stellen één of meerdere structuurvisies op waarin zij de hoofdpunten van hun ruimtelijk beleid neerleggen en aangeven hoe zij verwachten het beleid uit te gaan voeren.
- Gemeenten stellen voor het gehele grondgebied één of meerdere bestemmingsplannen vast.
- Bestemmingsplannen hoeven niet langer te worden goedgekeurd door de provincie.
- Voor gebieden waar geen ruimtelijke ontwikkelingen worden voorzien, kunnen gemeenten kiezen om een beheersverordening te maken in plaats van een bestemmingsplan.
- Provincie en Rijk geven zo veel mogelijk van tevoren aan welke provinciale en nationale belangen doorwerken richting de gemeente.
- Provincie en Rijk kunnen tijdens de bestemmingsplanprocedure zienswijzen indienen of een aanwijzing geven.
- Gemeenten moeten eens in de tien jaar controleren of hun bestemmingsplannen en beheersverordeningen nog actueel zijn.
- Om bepaalde projecten voortvarend aan te kunnen pakken, kan gebruik gemaakt worden van het projectbesluit.
- Het projectbesluit moet gevolgd worden door aanpassing van het bestemmingsplan c.q. de beheersverordening.

Brochure 'De nieuwe Wro geeft ruimte' (maart 2007, VROM)

stratie van publiekrechtelijke beperkingen, bijvoorbeeld de Monumentenwet 1988 voor rijksmonumenten. De Wkpb kent meerdere tranches, dat wil zeggen besluiten die er onder vallen. De eerste tranche is 1 juli 2007 in werking getreden en nadert zijn einde. In de eerste tranche van de invoering van de Wkpb dienden beschermde monumenten (conform artikel 149 van Gemeentewet) mee genomen te worden. Op dit moment is niet bekend wanneer de tweede tranche ingaat. De projectgroep van VROM die zich hierover zal buigen, gaat pas halverwege 2009 van start. Gemeenten hoeven dus voorlopig nog geen voorbereidingen voor de tweede tranche te treffen (bron: www.vng.nl). In de tweede tranche, zo wordt verwacht, vallen onder andere beperkingen die voortvloeien uit bestemmingsplannen.

Wet Inrichting landelijk Gebied (WILG)

Sinds 1 januari 2007 is de Wet inrichting landelijk gebied (WILG) van kracht. Deze wet verschaft de provincie de bevoegdheden en de middelen om de inrichting van het landelijk gebied vorm te geven. Het Provinciaal Meerjarenprogramma (PMJP) is het kader voor uitvoering van alle provinciale doelen voor het landelijk gebied en omvat de middelen die het Rijk via het investeringsbudget landelijk gebied (ILG) beschikbaar heeft gesteld. Sinds 1 januari 2007 geldt voor het gehele landelijke gebied de nieuwe financieringsstroom investeringsbudget landelijk gebied (ILG). Kern daarvan is dat oude, sectorale financieringsstromen, die het voorheen heel lastig maakten om integrale projecten te financieren, als het ware samengevoegd worden tot één groot budget (ontschotting). Projecten op het gebied van natuur, landschap en cultuurhistorie zijn steeds vaker onderdeel van gebiedsgerichte ontwikkeling- en uitvoeringsprojecten. Een landschapsfonds biedt hierbij mogelijkheden om diverse geldstromen efficiënter aan elkaar te koppelen. Een landschapsfonds

kan vooral een interessant middel zijn om draagvlak te creëren en om private partijen te betrekken bij het landelijk gebied.²⁸

---

²⁸ Bleumink & Neeffjes, 2007.

Bijlage 2. Beleid

In deze bijlage wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste beleidsdocumenten van het rijk en de provincie op het terrein van cultuurhistorie. Het geeft inzicht welke ambities, ontwikkelingen en kansen er bestaan op het terrein van cultuurhistorie. Cultuurhistorisch beleid wordt niet sectoraal vorm gegeven maar heeft heden ten dage een plek gekregen in beleid op het terrein van ruimtelijke ordening, landschap en natuur, water, monumenten, archeologie, cultuurhistorie alsmede cultuur, toerisme en publieksbereik.

Ruimtelijke ordening

Rijksbeleid

In de Nota Ruimte heeft het Rijk de uitgangspunten voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland vastgelegd.¹ In de Nota Ruimte gaat het om inrichtingsvraagstukken die spelen tussen nu en 2020, met een doorkijk naar 2030. Ook heeft het Rijk het landelijke Innovatieprogramma Mooi Nederland opgezet.

Vijfde Nota Ruimte Ruimtelijke Ordening (2000-2020)

In de nota worden de hoofdlijnen van beleid aangegeven, waarbij de ruimtelijke hoofdstructuur van Nederland een belangrijke rol zal spelen. In het geval van ruimtelijke ontwikkelingen in het landschap stelt de nota dat de kwaliteit van het landschap (landschappelijke, natuurlijke, culturele en cultuurhistorische waarden) een volwaardige plaats verdient binnen de ruimtelijke afwegingen. Het Rijk stelt dat de primaire verantwoordelijkheid voor de basiskwaliteit van het Nederlandse landschap bij de provincies ligt, met uitzondering van Nationale Landschappen en UNESCO-gebouwen en -gebieden waarvoor het Rijk een specifieke verantwoordelijkheid heeft. In de Nota Ruimte is Nederland ingedeeld in vier landsdelen. De Bommelerwaard valt onder het landsdeel Oost.

Programma Mooi Nederland

Dit programma bevat een innovatieregeling, bestaande uit voorbeeldprojecten en een kennis- en leerprogramma. Het Innovatieprogramma is gestart op 15 april 2009. Het thema 3: Identiteit van de plek biedt aanknopingspunten en kansen voor het behoud van het cultuurhistorisch landschap.

Provinciaal beleid

Een belangrijk instrument waarmee de provincie haar ruimtelijk ordeningsbeleid kan vormgeven is het streekplan. De provincie Gelderland heeft in 2005 haar Streekplan opgesteld. In 2008 is daar nog een Wro-agenda aan toegevoegd. In antwoord op het Programma Mooi Nederland heeft de provincie Gelderland het Actieplan Ruimtelijke Kwaliteit 2008-2011/Mooi Gelderland opgesteld.

---

¹ Ministeries van VROM, LNV, VenW & EZ, 2006.

Streekplan Gelderland

Het Streekplan Gelderland 2005 is ontwikkeld volgens twee relatief nieuwe filosofieën in de ruimtelijke ordening en anticipeerde hiermee bewust op de Wro.² Deze nieuwe filosofieën zijn:

- ontwikkelingsplanologie: niet tegenhouden op basis van regels, maar ontwikkelen en stimuleren op basis van gestelde doelen;
- regionale differentiatie en zeggenschap met als motto: 'decentraal wat kan, centraal wat moet', voor het streekplan vertaald in 'lokaal wat kan, provinciaal wat moet'.

Dit betekent onder meer dat gemeenten meer zeggenschap krijgen bij het ontwikkelen van projecten in een verwevingsgebied en in de stedelijke gebieden. In het zogenaamde groen-blauwe raamwerk, een structuur van provinciaal belang, mogen echter geen projecten worden ontwikkeld. De hoofddoelstelling van het Gelders ruimtelijk beleid voor de periode 2005-2015 is om de ruimtebehoefte zorgvuldig in regionaal verband te accommoderen en te bevorderen dat publieke (Rijk, provincie, gemeenten, waterschappen) en private partijen de benodigde ruimte vinden, op een wijze die meervoudig ruimtegebruik stimuleert, duurzaam is en de regionale verscheidenheid versterkt, gebruikmakend van de aanwezige identiteiten en ruimtelijke kenmerken.³

Vanuit het cultuurhistorische beleid gezien is het regionale schaalniveau niet alleen interessant, maar ook noodzakelijk. Per streekplanregio zijn dan ook ruimtelijke identiteitsdragers weergegeven, die deels zijn ontleend aan de cultuurhistorische beleidskaart (CHB, zie Belvoir). Cultuurhistorie geldt als een voorwaarde voor de ruimtelijke kwaliteit en de provinciale CHB is een belangrijk instrument om actief bij te dragen aan behoud, herstel en ontwikkeling van cultuurhistorische identiteitsdragers. In het streekplan van Gelderland (2005) is het beleid voor cultuurhistorie verder uiteengezet in beleid voor archeologie, historisch landschap en historische (steden)bouwkunde (zie ook kadernota's Belvoir).

Deze beleidsuitgangspunten vinden hun doorwerking in het overige provinciale omgevingsbeleid. Relevant en actueel inzake cultuurhistorie is de vaststelling van kadernota Belvoir 3 (2009), waarin ook het provinciaal archeologisch beleidskader nader is uitgewerkt.

Wro-agenda

In voorbereiding op de nieuwe Wro heeft de provincie Gelderland in 2008 een nadere vertaling opgesteld van bovenstaand streekplanbeleid. Die vertaling is neergelegd in de Wro-agenda 2008-2009, die de 'verwezenlijgingsparagraaf' is bij het Streekplan 2005.⁴ Het overgangsrecht van de Wro regelt namelijk dat het huidige streekplan (2005) van rechtswege een structuurvisie is. Omdat één van de uitgangspunten van de Wro-agenda het bestaande beleid is (zoals onder andere verwoord in het streekplan 2005) ziet de provincie Gelderland geen noodzaak voor een nieuwe structuurvisie. Met andere woorden: het ruimtelijk beleid zoals verwoord in het Streekplan 2005

² Provincie Gelderland, 2004b; Het ruimtelijk beleid wordt in de Wro verwoord in de structuurvisie. Het overgangsrecht van de Wro regelt dat het huidige Streekplan van rechtswege een structuurvisie wordt.

³ De subtitel van het Streekplan, 'Kansen voor de regio's', onderstreept dat ruimtelijke ontwikkelingen en kwaliteiten vooral op regionale schaal worden gezien. Om de afstemming met regionale ontwikkelingen te optimaliseren, is het streekplan mede gebaseerd op regionale structuurvisies.

⁴ Provincie Gelderland, 2008a, p. 7.

blijft onverminderd van kracht. Wel is voor alle ruimtelijk relevante provinciale doelen in de Wro-agenda omschreven op welke wijze het Wro-instrumentarium ingezet zal worden door de provincie.⁵ Provinciaal ruimtelijk doelen zijn ondermeer: Aardkunde,⁶ Cultuurhistorie,⁷ Landgoederen⁸ en Landschap.⁹

Actieplan Ruimtelijke Kwaliteit 2008-2011/Mooi Gelderland

Het Actieplan Ruimtelijke Kwaliteit is een plan met acties ten behoeve van versterking van de ruimtelijke kwaliteit van Gelderland: een offensief tegen sluipende verrommeling van stad en land. Versterking van de ruimtelijke kwaliteit vormt één van de belangrijkste uitgangspunten van het Streekplan Gelderland 2005. In het streekplan wordt het complexe begrip ruimtelijke kwaliteit uitgedrukt met de begrippen 'gebruikswaarde', 'belevingswaarde' en 'toekomstwaarde'. Geconstateerd is dat er voldoende aandacht uitgaat naar de gebruikswaarde en de toekomstwaarde, echter dat *de belevingswaarde* onderbelicht is geweest in het provinciale beleid.

Het begrip belevingswaarde (van een plek of gebied) wordt gepositioneerd tegen de achtergrond van karakteristieke landschappelijke en ruimtelijke kenmerken of identiteit, maar ook tegen de achtergrond van sociale cohesie, culturele diversiteit en afleesbaarheid van (cultuur)historie (continuïteit). Concreter gesproken: het gaat om vraagstukken van vormgeving en compositie, ontwerp en architectuur, creativiteit en vitaliteit, betekenisverlening en schoonheid. Het zijn deze aspecten die het ruimtelijke kwaliteitsdenken, durven en -doen zullen gaan kleuren, aldus de provincie. De werkingsduur van het actieplan loopt van 2008 t/m 2011. Per jaar (vanaf 2008) wordt een jaarprogramma opgesteld met verschillende kwaliteitsimpulsen.

Landschap en natuur

Rijksbeleid

In het Structuurschema Groene Ruimte (1995) heeft het Rijk de algemene grenzen van de ecologische hoofdstructuur (EHS) neergelegd. De EHS is een netwerk van natuurgebieden in Nederland. In de Nota Ruimte is deze structuur verder uitgewerkt en bekrachtigd. In de Nota Ruimte heeft het Rijk twintig Nationale Landschappen aangewezen, waarvan er zeven geheel of gedeeltelijk in de provincie Gelderland liggen.¹⁰

Ecologische hoofdstructuur (EHS) en Natura 2000

De ontwikkeling en het beheer van de EHS is een belangrijke pijler onder het Nederlandse natuurbeleid. De EHS omvat de belangrijke natuurterreinen in Nederland en de verbindingen tussen die gebieden, samen circa 750.000 ha. Een groot deel van de EHS wordt gevormd door bestaande bos- en natuurgebieden. In 2018 moet de EHS gereed zijn. Binnen het EHS-netwerk vallen ook

⁵ Voor een volledig overzicht van alle provinciale ruimtelijke doelen, zie Provincie Gelderland, 2008a, hoofdstuk 4, p. 17 t/m 54.

⁶ Provincie Gelderland, 2008a, p. 31.

⁷ Provincie Gelderland, 2008a, p. 31 t/m 33.

⁸ Provincie Gelderland, 2008a, p. 36.

⁹ Provincie Gelderland, 2008a, p. 41 t/m 44.

¹⁰ Het gaat om Arkemheen-Eemland, Gelderse Poort, Graafschap, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Rivierengebied, Veluwe en Winterswijk.

de zogenoemde Natura 2000-gebieden.¹¹ Natura 2000, een netwerk van door de lidstaten van de Europese Unie beschermde natuurgebieden, bestaat uit 162 gebieden. *De Rijntakken, de uiterwaarden van de Waal en Loevestein behoren tot de Natura 2000-gebieden.*

Het belang van cultuurhistorie bij (de ontwikkeling van) natuur wordt onderstreept. De Nota Ruimte is wat dat betreft helder: 'Indien in de natuurgebieden sprake is van in rijkskaders, provinciale of gemeentelijk kaders vastgestelde bijzonder cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten, moet de ontwikkeling van natuurlijke waarden daar op worden afgestemd. Waar sprake is van overlap tussen Vogel- en Habitatrichtlijn, Natuurbeschermingswet- en EHS-gebieden enerzijds en Nationale Landschappen anderzijds, geven provincies in hun streekplan aan hoe zij instandhouding en ontwikkeling van ecologische en culturele waarden in deze gebieden combineren.'

Nationale Landschappen

Een Nationaal Landschap is een gebied met internationaal zeldzame, unieke en (nationaal) kenmerkende landschappelijke kwaliteiten. De bijzondere (natuurlijke, cultuurhistorische en recreatieve) kwaliteiten van het landschap moeten behouden blijven en waar mogelijk versterkt worden. Sociaal-economische ontwikkeling blijft mogelijk, mits de kernkwaliteiten van het gebied worden versterkt (het zogenaamde 'ja, mits'-principe). Binnen Nationale Landschappen, stelt de Nota Ruimte, is 'behoud door ontwikkeling' het uitgangspunt voor het ruimtelijke beleid. Dit betekent dat nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, zoals woningbouw, de aanleg van bedrijventerreinen en natuurontwikkeling, in overeenstemming moeten zijn met de kernkwaliteiten van het landschap. Voor elk Nationaal Landschap is geïnventariseerd welke bijzondere kwaliteiten het gebied heeft.¹²

De aanwijzing van de Nationale Landschappen in de Nota Ruimte is een planologische kernbeslissing; dit betekent dat de provincies verplicht zijn de gebieden als Nationaal Landschap gedetailleerd te begrenzen in het streekplan (structuurvisie) en dat zij verantwoordelijk zijn voor de verdere uitwerking van het beleid voor de Nationale Landschappen. *Gemeenten dienen het provinciale beleid voor de Nationale Landschappen te verwerken in hun bestemmingsplan en beheersverordening.* Door deze getrapte beleidsvorming kan het beleid per Nationaal Landschap sterk verschillen.

Provinciaal beleid

Provinciaal beleid op het terrein van landschap en natuur krijgt vorm in de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur (PEHS), de provinciale uitwerking van de EHS. Van de twintig Nationale Landschappen die zijn aangewezen in de Nota Ruimte vallen er zeven (deels) in de provincie Gelderland. Deze heeft de provincie uitgewerkt in het Streekplan Gelderland.

Uitwerking EHS/Natura 2000

In de PEHS zijn ondermeer robuuste natuurkerngebieden en ecologische verbindingzones opgenomen. In Gelderland is de EHS, een samenhangend netwerk van kwalitatief hoogwaardige natuur-

¹¹ De Natura 2000-gebieden vallen vrijwel geheel samen met de EHS.

¹² Projectbureau Belvedere, 2005a.

gebieden en natuurrijke cultuurlandschappen, in aanleg. Door de vergroting van natuurgebieden, de ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden en de aanleg van de ecologische verbindingzones ontstaat een samenhangend netwerk. De begrenzing en ruimtelijke bescherming van de ecologische hoofdstructuur is geregeld in het Streekplan Gelderland 2005 (themakaart 17). Het is de ambitie deze in 2018 te hebben gerealiseerd. Binnen de ecologische hoofdstructuur geldt dat bestemmingswijziging niet mogelijk is als daarmee de wezenlijke kenmerken of waarden van het gebied worden aangetast. Afwijken van deze regel is alleen mogelijk als het maatschappelijk belang groot is en er geen reële alternatieven zijn ('nee, tenzij'-benadering). De provincie heeft de wezenlijke kenmerken en waarden beschreven in de streekplanuitwerking 'Kernkwaliteiten en omgevingscondities van de Gelderse ecologische hoofdstructuur'. Op 1 juli 2009 zijn de grenzen van de EHS herbezien en opnieuw vastgesteld. Op het grondgebied van de gemeente Zaltbommel komt de EHS voor, onderverdeeld in de status natuur, de verwevingsgebieden zoals de uiterwaarden, en ecologische verbindingzones (Capreton/Meidijk).

Streekplanuitwerking Nationale Landschappen

De provincie Gelderland kreeg zeven Nationale Landschappen toegewezen: Arkemheen-Eemland, De Gelderse Poort, De Graafschap, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Rivierengebied, de Veluwe en Winterswijk. De planologische bescherming van de kernkwaliteiten van de nationale landschappen valt samen met de bescherming van de provinciale waardevolle landschappen. De provincie Gelderland heeft met gemeenten en waterschappen de grenzen van de Nationale landschappen preciezer vastgelegd.¹³ Er is geen nieuw ruimtelijk beleid voor de Nationale Landschappen in opgenomen. Dat is namelijk al vastgelegd in het Streekplan Gelderland 2005. De Nationale Landschappen mogen volgens de provincie echter geen museumlandschappen worden.

De provincie richt zich dan ook op behoud, duurzaam beheer en versterking door ontwikkeling. Toerisme en recreatie worden gestimuleerd. De specifieke landschappelijke kwaliteiten bepalen op welke wijze de gebiedsontwikkeling plaatsvindt. Het is van belang dat de Nationale Landschappen zich in sociaal-economisch opzicht voldoende kunnen ontplooiën. Daarbij staat het behouden of zelfs versterken van bijzondere gebiedskwaliteiten centraal.

In aanvulling op het Streekplan heeft de provincie haar landschappelijke Waardevolle Landschappen aangewezen, zoals bijvoorbeeld het provinciaal waardevol landschap Zaltbommel.

Vitaal Gelderland: Provinciaal Meerjaren Jarenprogramma (PMJP) 2007-2013

Het PMJP is het kader voor uitvoering van alle provinciale doelen voor het landelijk gebied en omvat de middelen die het Rijk via het investeringsbudget landelijk gebied (ILG) beschikbaar heeft gesteld. In het (PMJP) staan de provinciale ambities voor het landelijk gebied. Het plan heeft een looptijd tot 2013 en voor de uitvoering is ruim 700 miljoen euro beschikbaar. De provincie Gelderland heeft tussen 2007 en 2013 de verantwoordelijkheid van het Rijk gekregen voor acht thema's:

1. natuurontwikkeling
2. een duurzame concurrerende landbouw

¹³ Provincie Gelderland, 2007.

3. een mooier landschap
4. verbetering van de recreatieve mogelijkheden
5. verbetering van de bodemkwaliteit
6. een duurzaam waterbeheer
7. reconstructie
8. verbetering van de leefbaarheid van het landelijk gebied

In het PMJP heeft de provincie Gelderland de prioriteiten bepaald, budgetten beschikbaar gesteld en stuurt ze de uitvoering aan in de jaarlijks op te stellen en vast te stellen gebiedsprogramma.¹⁴ Aan dit gebiedsprogramma is de Subsidieregeling Vitaal Gelderland gekoppeld.¹⁵ De uitwerking van de plannen voor het landelijk gebied gebeurt onder regie van de provincie met de gemeenten, waterschappen, terreinbeherende instanties, particulieren en belangenorganisaties.

Vanuit het gebiedsprogramma PMJP-Rivierengebied 2007-2013 worden binnen de Bommelerwaard en specifiek de gemeente Zaltbommel belangrijke projecten op het gebied van cultuurhistorie uitgevoerd dan wel voorbereid. Onder het deelgebied Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt het Programmaplan Nieuwe Hollandse Waterlinie uitgevoerd:

- project G-18a-b: restauratie en herstel van de batterijen onder Brakel en Poederrijen;
- project 29: landschappelijke inpassing Nieuwe Dijk;
- project G-34 Veerverbindingen Vestingdriehoek en ontsluiting Loevestein en Brakel);
- het programma Regionaal Plan Bommelerwaard (themaprojecten Nieuwe Hollandse Waterlinie en Slot Loevestein);
- het programma Nationaal Landschap Rivierenland (projecten op het gebied van pr en communicatie, beleving, toerisme en recreatie, cultuurhistorie).

Het PMJP biedt veel mogelijkheden voor de uitvoering van het cultuurhistorisch gebiedsgerichte beleid van de regio Bommelerwaard en de gemeente Zaltbommel in het bijzonder.

Water

Rijksbeleid

In de Planologische Kernbeslissing (PKB) 'Ruimte voor de Rivier' (2006) zijn door het Rijk rivierverruimende maatregelen vastgesteld. In deze PKB zijn doelstellingen geformuleerd voor de veiligheid en de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied. Het kabinet wil de bescherming tegen overstromingen uiterlijk in 2015 op het wettelijk vereiste niveau brengen en de ruimtelijke kwaliteit in het rivierengebied verbeteren door middel van een basispakket van rivierverruimende maatregelen met potenties voor behoud en/of verbetering van de ruimtelijke kwaliteit.

PKB

Inmiddels heeft het kabinet de *Beleidslijn grote rivieren* vastgesteld. Deze beleidslijn is de opvolger van de *Beleidslijn ruimte voor de rivier* en geldt voor alle grote rivieren. De Beleidslijn grote rivieren

¹⁴ Door Provinciale Staten van Gelderland is het gebiedsprogramma PMJP 2009 vastgesteld.

¹⁵ Provincie Gelderland, 2009c Herziening subsidieregeling Vitaal Gelderland op 31 maart 2009.

is bedoeld om plannen en projecten in het rivierbed te kunnen beoordelen. Onder voorwaarden worden mogelijkheden geboden voor wonen, werken en recreëren in het rivierbed. De voorwaarden hebben betrekking op de afvoercapaciteit van de rivier ter plaatse: nieuwe activiteiten mogen de afvoer niet hinderen en geen belemmering vormen voor toekomstige verruiming van het rivierbed.

Provinciaal beleid

Het gebied van de grote rivieren vormt een belangrijk onderdeel van de provinciale ruimtelijke hoofdstructuur. Het gebied van de grote rivieren is economisch, ecologisch en landschappelijk van internationaal belang. Vooral de Waal zal een grote waterafvoerende rol gaan spelen. Een onderdeel van de maatregelen heeft betrekking op de Waal. Het verlagen van kribben in de Waalbochten is één van de maatregelen. Deze maatregel kan voor de korte termijn relatief snel worden uitgevoerd, is kosteneffectief en heeft effect op de verlaging van de waterstand.

Voor de lange termijn hebben publieke en private partijen onder de naam Waalweelde het initiatief genomen voor een combinatie van rivierkundige maatregelen. Die maatregelen versterken de economie en/of de ruimtelijke kwaliteit. Onder verantwoordelijkheid van de stuurgroep Waalweelde wordt een visie ontwikkeld en een investeringsprogramma opgezet. De herinrichting van bestaand buitendijks gebied of de transformatie van huidig binnendijks gebied naar een buitendijks regime vereist een afweging van, en samenspel met, andere ruimtelijke gebruiksfuncties. In een aantal situaties zijn nieuwe functiecombinaties noodzakelijk om een goede balans te vinden tussen bestaande belangen en nieuwe mogelijkheden. De rivierverruimende maatregelen bieden daarnaast een kans om als drager te dienen om ecologische, cultuurhistorische, landschappelijke en recreatieve waarden duurzaam te behouden of te versterken.

Waalweelde

Provincie Gelderland, riviergemeenten, waterschap Rivierenland, Stadsregio Arnhem Nijmegen en Regio Rivierenland zijn de initiatiefnemers van het project Waalweelde, waarmee zij beogen de rivier naast meer ruimte ook meer ruimtelijke kwaliteit te geven. Dit zou moeten leiden tot een veiliger en mooier rivierlandschap met meer natuurwaarden, bedrijvigheid en meer recreatieve infrastructuur.

De provincie ontwikkelt nu samen met de betrokken gemeenten en andere belanghebbenden twee nieuwe Handreikingen Ruimtelijke Kwaliteit, één voor de Waal en één voor de Nederrijn/Lek. Deze handreikingen zijn als het ware een gereedschapskist met instrumenten voor gemeenten, particuliere opdrachtgevers en ontwerp bureaus. Zij kunnen (en moeten) deze gebruiken bij het ontwikkelen van plannen voor afzonderlijke projecten langs de rivieren. Projecten worden daarmee voorzien van een door alle betrokkenen gedeelde ruimtelijke kwaliteit. Naar verwachting worden de handreikingen in juni uitgereikt.

Aan de wieg van het Waterschap

Het project 'Aan de Wieg van het Waterschap' is opgezet door provincie Gelderland en het Waterschap Rivierenland (2009).¹⁶ Bij de ruimtelijke inrichting van het rivierengebied en bij het realiseren

---

¹⁶ Provincie Gelderland en Waterschap Rivierenland, 2009d.

van extra ruimte voor water willen provincie Gelderland en het Waterschap Rivierenland aansluiten bij de sporen die in het landschap nog aanwezig zijn van de waterbeheersing in het verleden. Die sporen vertellen over de veelbewogen geschiedenis van het waterschap sinds de Vroege Middeleeuwen: de strijd tegen en met het water.

De studie bestaat uit twee delen, namelijk een cultuurhistorische inventarisatiekaart¹⁷ en een reeks van hierop geïnspireerde ontwerphandreikingen.

Het waterschap wil zijn waterbeheer benutten voor opwaardering van de waterstaatshistorie van het landschap, in het bijzonder de relictten van de geschiedenis van de ontginningen en de geboorte van de dorpsolders en polderdistricten. Het waterschap sluit hiermee aan op de in Belvoir 2 en 3 genoemde thema's 'Strijd en leven met het water' en 'Grens en Front'. Zowel in Belvoir als in het Gelderse Waterhuishoudingsplan worden natuurontwikkeling en waterberging als kansen gezien om cultuurhistorie en landschap duurzaam te bewaren en het verhaal achter het landschap lees- en beleefbaar te maken.¹⁸

Monumenten, archeologie en cultuurhistorie

Rijksbeleid

De belangrijkste inspanningen van het rijk op het terrein van monumenten, archeologie en cultuurhistorie hebben (uiteeraard) vorm gekregen in de Monumentenwet 1988. Vermeldenswaardig daarnaast is het project Belvedere, de inspanningen van het rijk als het gaat om het Werelderfgoed, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de limes. In een aantal gevallen gaat het hier overigens om initiatieven van het rijk met andere overheden.

Nota Belvedere

De Nota Belvedere (1999) is een beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting.¹⁹ De nota behandelt hoe er met de cultuurhistorische kwaliteiten van het fysieke leefmilieu in de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland kan worden omgegaan en welke maatregelen daartoe moeten worden getroffen. Uitgangspunt in de nota is dat cultuurhistorische waarden in belangrijke mate bepalend zijn voor de kwaliteit van de ruimtelijke omgeving. Om de kwaliteit en identiteit van deze omgeving te behouden, dienen cultuurhistorische waarden sterker in de ruimtelijke inrichting van ons land te worden betrokken. Bij ruimtelijke ontwikkelingen kunnen zij gebruikt worden als bron van inspiratie en omgekeerd, door bijvoorbeeld nieuwe ruimtelijke functies te laten bijdragen aan het behoud van het erfgoed (door ontwikkeling of culturele planologie).

---

¹⁷ Provincie Gelderland en Waterschap Rivierenland, 2009d. De inventarisatie heeft het raamwerk van de waterstaatshistorie in kaart gebracht. Twee structuren van waterbeheersing vallen hierbij op. De ene heeft betrekking op het thema "strijd tegen het water" en de relictten hiervan: de dijken, hoofdkaden en hoofdwatergangen zoals weteringen, leigraven, zegen. De andere structuur slaat op de strijd met het water, de structuur van de waterlinies met hun liniedijken en instrumenten voor gecontroleerde inundatie zoals sluzen, kanaaltjes en kaden.

¹⁸ Zie voor de handreikingen voor het ontwerp verder hoofdstuk 4 in deze beleidsnota (blauwe opgaven: ontwerpkanalen).

¹⁹ Ministeries van OCenW, LNV, VROM & VenW, 1999. Zie ook www.Belvedere.nu.

Cultuurhistorische locaties in het uitvoeringsplan Waterplan Bommelerwaard

- Nieuwe Hollandse Waterlinie: Belvederegebied en zoekgebied voor natuur, landschap en recreatie.
  - Aalst: de Machinedijk, waar voorheen een oud gemaal stond, is een cultuurhistorisch element, met recreatieve waarde (wandel-/fietspad).
  - Aalst: de Drielsche Wetering is een cultuurhistorisch waardevolle wetering die voorheen afwaterde via het gemaal in de Machinedijk.
  - Brakel: het zoekgebied voor waterberging ligt binnen de inundatievelden van de Hollandse Waterlinie, waarmee dit ook cultuurhistorisch verantwoord is.
  - Brakel: huis Brakel, de kasteelruïne in het Brakelse Bos en het slot nabij de Markt hebben een grote waarde voor de beleving en hebben een cultuurhistorische waarde.
  - Bruchem: Bruchem is het water bij het 'ooievaarsnest', belangrijk voor de recreatie. Dit water wordt in de visie aangewezen als belevingswater. Naast deze vijver ligt een oude vluchtheuvel, een cultuurhistorisch element.
  - Delwijnen: langs de Delwijjnsestraat ligt op de grens van de bebouwde kom een oude vluchtheuvel, een cultuurhistorisch element.
  - Gameren: de 'Del' een van oudsher lage, natte plek waar regelmatig water in stond. Deze plek is cultuurhistorisch waardevol.
  - Gameren: herontwikkeling rondom 'Het Slot'. De naam 'Het Slot' verwijst naar het slot/kasteel dat hier gestaan heeft. Archeologisch onderzoek is reeds uitgevoerd, en het is logisch deze plek aan te wijzen als cultuurhistorisch waardevol. Bij het realiseren van water kan bijvoorbeeld een oude slotgracht hersteld worden.
  - Gameren: ten zuiden van de Van Heemstraweg liggen drie oude eendenkooien, dit zijn cultuurhistorische elementen. Bij het creëren van waterberging langs de Van Heemstraweg, kunnen deze eendenkooien wellicht hiermee in relatie worden gebracht en beter zichtbaar worden gemaakt.
  - Kerkwijk: een tweetal laaggelegen 'dellen' (Walderweg, Aalderwijksestraat/Molenstraat) dit zijn cultuurhistorische elementen.
  - Kerkwijk: op de hoek Aalderwijksestraat/Hoogveldweg ligt een oude vluchtheuvel, een cultuurhistorisch element.
  - Poederrijen: waterafvoer naar de inundatievelden rond fort Poederrijen.
  - Poederrijen: fort Poederrijen met gracht, de inundatievelden en het ingenieuze 'waterwerk' nabij de Nieuwendijk/Van Heemstraweg zijn belangrijke elementen uit de Nieuwe Hollandse waterlinie.
  - Poederrijen: de wielen bij Poederrijen, ontstaan na een dijkdoorbraak, zijn cultuurhistorische elementen met een hoge belevingswaarde.
  - Zaltbommel: de stadsgrachten en haven bij de oude stad zijn cultuurhistorische elementen met een hoge belevingswaarde, ook wordt hier veel gevist.
  - Zaltbommel: de Kloosterwiel (is een cultuurhistorisch element, oud klooster, weggevaagd bij dijkdoorbraak)
  - Rivieren rond de Bommelerwaard vallen onder het project Ruimte voor Rivier.
  - De omgeving van Capreton is onderdeel van de Ecologische hoofdstructuur. Dit gebied wordt beschermd en ontwikkeld vanwege de bijzondere kwaliteiten van natuur, landschap en cultuurhistorie.
  - Beschermen historische vestingstad en waterfront Zaltbommel.
  - Inpassen kassen in rivierengebied, waterneutraal bouwen en afstemmen op beleid in het rivierengebied.
- Uit: Waterplan Bommelerwaard, uitvoeringsplan, p. 3-5 (Gemeente Zaltbommel & Waterschap Rivierenland, 2007b).

De twee belangrijkste doelen van de Nota Belvedere zijn:

- het erkennen en herkenbaar houden van cultuurhistorische identiteit in zowel het stedelijk als het landelijk gebied, als kwaliteit en uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen;
- het versterken en benutten van de cultuurhistorische identiteit en de daarvoor bepalende kwaliteiten van de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden van Nederland, de zogenaamde Belvederegebieden en -steden. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is aangewezen als Belvederegebied

Eind 2009 is het tienjarige Belvedereprogramma afgesloten.

Werelderfgoed/Unesco

De rijksoverheid heeft de internationale verplichting tot en verantwoordelijkheid voor de bescherming van de werelderfgoederen in eigen land.²⁰ Sinds begin jaren 90 houdt Nederland zich actief bezig met de overeenkomst over het Werelderfgoed van 1972. In 1992 bekrachtigde de Tweede Kamer de overeenkomst. Vervolgens leverde ons land een voorlopige lijst in. De Nederlandse voorlopige lijst is gericht op vier thema's: Nederland-Waterland, de Republiek in de 17e eeuw, het Nieuwe Bouwen en Archeologie. In 1995 was de eerste aanwijzing van Werelderfgoed in Nederland. Het Koninkrijk der Nederlanden kent nu zeven sites in Nederland en één site op de Nederlandse Antillen. Daarnaast is er een voorlopige lijst van gebouwde monumenten. De Nieuwe Hollandse Waterlinie staat op deze voorlopige lijst.

Nieuwe Hollandse Waterlinie: Panorama Krayenhof

De Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) is een verdedigingslinie, die is aangelegd tussen 1815 en 1940 en die loopt van Muiden tot aan de Biesbosch. De Linie bestaat uit 46 forten en vijf vestingsteden en wordt verbonden door in totaal duizend elementen (o.a. vele kazematten, sluizen en groepsschuilplaatsen) en een bijbehorend inundatielandschap. Een deel van de NHW bevindt zich binnen de gemeente Zaltbommel.

In 1999 werd het gebied aangewezen als Nationaal Project in de Nota Belvedere. Door intensieve samenwerking tussen diverse publieke partijen is gewerkt aan de totstandkoming van een ruimtelijke visie op de toekomst, het Linieperspectief Panorama Krayenhof.²¹ Dit plan is planologisch verankerd in de Nota Ruimte. Deze ruimtelijke visie is in opdracht van de stuurgroep Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie in 2002/2003 voor het hele gebied beschreven. Het Nationaal Project stelt zich ten doel de Nieuwe Hollandse Waterlinie als onderdeel van het Nederlands cultureel en landschappelijk erfgoed tot een herkenbare ruimtelijke eenheid te maken en deze duurzaam in stand te houden.

De confrontatie tussen de kwaliteiten van de linie met andere ruimtelijke programma's is in het Linieperspectief uitgewerkt in zogenaamde Blauwe, Groene en Rode kaarten. De uitwerkingen op

²⁰ Zie <http://www.werelderfgoed.nl>.

²¹ [Http://www.gelderland.nl](http://www.gelderland.nl).

deze kaarten zijn kaderstellend voor deze inrichtingsstudie. Concreet worden voor de Bommelerwaard de volgende ontwikkelingen voorgestaan:

- verbeteren van de ecologische kwaliteit rond de batterijen in samenhang met de uiterwaarden;
- landschappelijke articulatie van de 'hoofdverdedigingslijn' Nieuwendijk met recreatieve route;
- duurzaam open houden van de polders Munnikenland, Brakel en Poederoijen;
- vernatting door waterberging en natuurontwikkeling omgeving Nieuwendijk;
- traceren en verbeteren van fiets-, wandel- en vaarroutes naar Loevestein.

Nieuwe Hollandse Waterlinie: Pact van Rijnauwen

In het Pact van Rijnauwen, ondertekend op 11 februari 2008 door de vijf waterlinieprovincies en het rijk, zijn afspraken gemaakt over het programma en prioritering, inzet van de instrumenten, bestuurlijke samenwerking en de uitvoeringsorganisatie.²² Gemeenten, waterschappen en terreineigenaren hebben onder leiding van de provincies hiervoor zo'n 150 projecten voorgedragen. Met dit programma is circa 150 miljoen euro gemoeid en de partijen denken het benodigde geld voor deze projecten bij elkaar te kunnen brengen. Onderdeel van dit uitvoeringsprogramma zijn zes gebiedsontwikkelingsprojecten die de hoogste prioriteit hebben.

Op 20 april 2006 heeft het Pact van Loevestein vervolgens het programmaplan voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie vastgesteld. In dit programma, getiteld 'Doelgericht Uitvoeren', neemt de inrichting van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en het Munnikenland (projectenveloppe Loevestein) een prominente plaats in.

Het gebied van de NHW in de Bommelerwaard valt onder de projectenveloppe Loevestein.

Deze projectenveloppe bevat de volgende streefbeelden die relevant zijn voor het deel in de Bommelerwaard:

- *Kwaliteit voor de linie, de linie voor kwaliteit:* Stedelijke ontwikkeling en aanleg van infrastructuur moeten benut worden voor versterking van de linie. Andersom moet de linie benut worden voor het toevoegen van kwaliteit aan de leefomgeving.
- *Groen voor verbinding en contrast:* de zogenaamde "robuuste ecologische verbindingzone" die door het gebied loopt moet worden ingezet om de landschappelijke relaties te versterken. Nieuwe landgoederen in het gebied moeten bijdragen aan de landschappelijke contrasten tussen openheid en verdichting om het liniebeeld te versterken.
- *Ruimte voor water in de linie:* Het is zaak aan te haken bij de dynamiek in het gebied in het kader van Ruimte voor de Rivier. Daarnaast kan waterberging bijdragen aan een duurzaam open (en nat) beeld van de inundatiegebieden.
- *De linie hersteld:* een groot deel van de linie-elementen dient gerestaureerd te worden en indien van toepassing (onder andere forten) voorzien te worden van duurzame exploitatie. De inrichtingsschets en de projecten, het uitvoeringsprogramma voor de NHW en het Munnikenland moeten bijdragen aan het behalen van het bovenstaand streefbeeld.

---

²² [Http://www.gelderland.nl](http://www.gelderland.nl).

Verder zijn liniebrede doelen opgesteld. Concrete projecten dragen bij aan het behalen van deze doelen. In het programmaplan is per doel een verdere uitwerking beschreven. Bovenstaande ambities en streefbeelden vormen de kaders voor deze inrichtingsschets en het uitvoeringsprogramma. Het projectplan geeft tevens een overzicht van concrete projecten. Deze projecten worden meegenomen in deze uitwerking.

Tegelijkertijd speelt in het Munnikenland de planvorming voor de dijkverlegging in het kader van de PKB Ruimte voor de Rivier. Deze herinrichting is leidend voor het totale gebied. Het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie ziet in de herinrichting van het Munnikenland - in combinatie met de versterking van de waterlinie in de Bommelerwaard - een unieke kans om de ruimtelijke kwaliteit van het gebied als geheel te verbeteren.

De limes: Romeinse rijksgrens

Het Rijk, de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland, de steden Nijmegen, Utrecht, Woerden en de Stadsregio Arnhem-Nijmegen vormen de zogenoemde Romeinse Limes Alliantie.²³ Deze alliantiepartners hebben het initiatief genomen voor een gezamenlijke aanpak voor de ontwikkeling van de Romeinse limes. Op 3 november 2005 ondertekenden zij de limes-codex en zetten daarmee de eerste aanzet tot de Stichting De Limes. Deze stichting houdt toezicht op de prestaties van programmabureau De Limes. Het Programmabureau ontwikkelt en coördineert gezamenlijke initiatieven, waaronder het uitgeven van de nationale limeskaart en de publicatie 'Op zoek naar de limes'. Het ondersteunt de partners van de Romeinse Limes Alliantie bij het realiseren van oplossingen voor vraagstukken over educatie en toerisme, behoud en exploitatie en kennisuitwisseling met betrekking tot de limes. Het Programmabureau stelt ten behoeve van de Romeinse Limes Alliantie jaarlijks een activiteitenprogramma op gerelateerd aan de hiervoor genoemde taakgebieden.²⁴

Op initiatief van de provincie Gelderland (Belvoir 2) en in samenwerking met de Stadsregio Arnhem-Nijmegen en Projectbureau Belvedere is het ontwerp van het Masterplan limes *Tijdgrens* opgesteld.²⁵ Het plan bestaat uit drie delen, namelijk koersbepaling, ontwerpgrammatica en *Provincie Gelderland en Stadsregio Arnhem-Nijmegen: ruimtelijke strategie en actieprogramma*. De eerste twee delen zijn algemene geldende landelijke delen die benut kunnen worden bij het landelijke limesprogramma. In het deel met de ruimtelijke strategie en het actieprogramma wordt de verschillende overheden een systematiek aangereikt om hun ruimtelijke afwegingen te maken rond de bescherming en ontwikkeling van de limes. In het actieprogramma, dat een horizon heeft tot 2020, worden drie nationale projectenveloppen (Linkerrijnoever, Romeinse gradiënt in Nijmegen en Meinerswijk/Stadsblokken), vijf regionale inrichtingsprojecten (Park Overbetuwe, dorpskern Elst, Romeins landschap bij Driel, routestructuur door de regio's, het Romeinse marskamp bij Ermelo) en vijf lokale, thematische voorbeeldprojecten geïntroduceerd. Inrichtingsproject 4 de ontwikkeling van een recreatieve routestructuur rondom het Romeinse wegen- en waternet in de regio Rivierland biedt voor Zaltbommel de meeste aanknopingspunten.

²³ [Http://www.limes.nl](http://www.limes.nl).

²⁴ Voor meer informatie, zie: www.limes.nl.

²⁵ Provincie Gelderland, Stadsregio Arnhem-Nijmegen & Projectbureau Belvedere, 2006.

Provinciaal beleid

Het afgelopen decennia heeft de provincie Gelderland een drietal cultuurhistorische beleidsnota uitgebracht: Belvoir 1 (2001-2004), Belvoir 2 (2005-2008) en Belvoir 3 (2009-2012). Met Belvoir 1 (2001-2004) 'Begrijpen: behoud door ontwikkeling' is de omslag gerealiseerd van de traditionele monumentenzorg naar een actief en verbreed cultuurhistorisch beleid. Met Belvoir 2 (2005-2008) 'Identificeren: identiteit van de Gelderse gebieden' is gekozen voor een gebiedsgerichte aanpak. Op basis van de CHW-Gelderland en de verspreiding van de cultuurhistorische waarden zijn in Belvoir 2 gebieden benoemd met een eigen identiteit en unieke cultuurhistorische identiteitsdragers (gebieds-DNA). Zo is de cultuurhistorische beleidskaart (CHB) van Gelderland ontstaan. Hierop komen tien verschillende regio's voor met de verschillende identiteitsdragers.²⁶

Belvoir 3

Belvoir 3 (2009-2012) draagt de titel 'Zorgen, borgen en benutten: Identiteit als blijvende waarde in uitvoering'. Het gebiedsgerichte beleid uit Belvoir 3 is bedoeld om de identiteit van een gebied te ontwikkelen, te versterken of te herstellen. Per regio wordt de koers op middellange termijn (tot 2015) omschreven. Onder de programmathema's worden projecten genoemd die de provincie met voorrang uitgevoerd wil zien. De gemeente Zaltbommel valt op basis van de CHB in de Regio Rivierengebied.

Voor deze regio wordt in Belvoir 2 gestreefd naar het 'herkenbaar houden als gebied met een stapeling van historische lagen op de oeverwallen in contrast tot de leegheid van de kommen en als gebied van vechten tegen en werken met het water'.²⁷

- Projectideeën Regio Rivierengebied

Vanuit de identiteitsdragers is gekozen voor het stimuleren van projecten onder vier programmathema's:

1. Nieuwe Hollandse Waterlinie
2. Steenfabrieken
3. De Romeinse limes;
4. Rivierenland Waterland

Voor de gemeente Zaltbommel zijn alle vier deze Belvoirthema's van toepassing (zie ook § 4.3 en 4.7 van deze beleidsnota).

- Behoud door ontwikkeling

Het adagium voor cultuurhistorie bij de provincie Gelderland blijft in Belvoir 3 'behoud door ontwikkeling: streven naar een ontwikkelingsgericht cultuurhistorisch beleid waarbij cultuurhistorische waarden als kernkwaliteiten een belangrijke impuls geven aan de kwaliteit van de leefomgeving'.²⁸

²⁶ Provincie Gelderland, 2005b. Het gaat om de volgende regio's: 1. Veluwemassief; 2. Veluwezoom; 3. IJsselvallei; 4. Gelderse Vallei; 5. Randmeergebied; 6. Rivierengebied; 7. Wal van Nijmegen; 8. Achterhoek rond het natte midden; 9. Winterswijk's Plateau; 10. Oude riviervlakte aan de Liemers.

²⁷ Provincie Gelderland, 2005b, p.32.

²⁸ Provincie Gelderland, 2005c, 23-24.

Met Belvoir 3 (2009-2012) richt de provincie zich volledig op de *uitvoering* van het cultuurhistorisch beleid door middel van een actualisering van het cultuurhistorische beleidsprogramma, met als centrale doelstelling “het realiseren van betekenisvolle plekken en daarmee een duurzame leefomgeving.”

In de kadernota zijn drie opgaven geformuleerd om de centrale doelstelling te realiseren:

1. Realisatie van duurzaam functioneel gebruik van de cultuurhistorie (wat heeft de burger aan cultuurhistorie en wat kan hij er mee?). Gestreefd wordt naar een duurzame wijze van zorgen, borgen en genieten van de cultuurhistorie.
2. Op basis van streefbeelden 2016 realisatie van gezamenlijke cultuurhistorische programma's en projecten (geactualiseerd cultuurhistorisch gebiedsprogramma).
3. Realisatie van definitieve maatschappelijke verankering van cultuurhistorie en borging met behulp van vigerende regelgeving.

Bij Belvoir 3 zijn drie verdiepingsdocumenten (achtergronddocumenten) opgesteld, waarvan we de laatste hierna nog zullen toelichten:

1. De Gelderse Voet (kwaliteitsbeleid) Het programma 'de Gelderse Voet' is het kennis-en-kunde-project (kwaliteitsbeleid) in de restauratiebouw;
2. De Belvoirgebieden, met geactualiseerde gebiedsbeschrijvingen;
3. Het Provinciaal Beleidskader Archeologie.

Provinciaal archeologisch beleidskader: Interimkader 2009-2012

Het Provinciaal Beleidskader Archeologie is binnen Belvoir 3 als ontwerpplan vastgesteld en zal na consultatie met de gemeenten in de periode 2009-2012, uiterlijk in 2012 aan Provinciale Staten ter vaststelling worden aangeboden.²⁹ In dit ontwerpplan is omschreven wat van provinciaal archeologisch belang is (de Gelderse Parels) en wat de provinciale inzet is. Het beleidskader zal als interimkader tot 2012 worden gehanteerd. In dit interim-beleidskader wordt Gelderland ingedeeld in drie soorten archeologische gebieden:

- A-gebieden: de Gelderse Parels (provinciaal belang);
- B-gebieden: de ruwe diamanten (potentieel provinciaal belang);
- C-gebieden: de overige gebieden van Gelderland.

- A-gebieden: de Gelderse parels

Binnen het grondgebied van Zaltbommel is door de provincie de Gelderse parel, microregio 9, aangewezen. Microregio 9 betreft een belangrijk deel van de Bommelerwaard inclusief de stad Zaltbommel. Het gaat om een bijzonder landschap dat nagenoeg nog intact is, zowel archeologisch als historisch-geografisch. Belangrijk in dit gebied is het intacte bronstijdlandschap dat verwacht wordt op de dieper gelegen stroomgordels. Daarnaast is sprake van een grote ensemblewaarde van vindplaatsen uit allerlei perioden, waarbij ook percelingsgreppels, akkeromwallingen en infrastructuur worden verwacht. Vanaf de Vroege Middeleeuwen vervult Zaltbommel in deze regio een centrumfunctie.³⁰

²⁹ Provincie Gelderland, 2009b (23 februari 2009).

³⁰ Provincie Gelderland 2009, p. 15-16.

Voor de Gelderse parels heeft de provincie ambities geformuleerd op het gebied van onderzoek, behoud door ontwikkeling en bescherming.³¹

Ambities voor de Gelderse Parels

(relevant voor microregio A-9 Bommelerwaard en Zaltbommel)

1. Onderzoek

Borgen van verantwoord archeologisch onderzoek. Hiervoor wil Gelderland de volgende activiteiten ontplooiën:

- a. opstellen van een onderzoeksregime op basis van synthese van beschikbaar onderzoek in samenspraak met regioarcheologen en gemeentearcheologen.
- b. opnemen van de onderzoeksvragen in een Programma van Eisen (PvE) voor archeologisch onderzoek voor elk parelgebied in samenspraak met regioarcheologen en gemeentearcheologen.
- c. verankering van de onderzoekseisen en randvoorwaarden in gemeentelijke bestemmingsplannen. Dit geldt vooral voor (delen van) de parelgebieden waar de komende vier jaar een forse ruimtelijke dynamiek te verwachten is. Gelderland zal in elk jaarprogramma een aantal gemeenten opnemen waarmee zij het gesprek wil aangaan en tot afspraken wil komen.

2. Behoud door ontwikkeling

Behoud door ontwikkeling stimuleren zodat archeologie bijdraagt aan het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit in Gelderland door:

- a. archeologie als mede structurerend ontwerpprincipe bij planvorming;
- b. ontwikkeling van een digitale toolkit *Plannen met Archeologie*: een breed informatiepakket om qua inhoud en proces tot goede archeologische afwegingen en planvorming te komen.

3. Bescherming

Bescherming te realiseren door:

- a. de komende vier jaar te onderzoeken of aanvullende bescherming van archeologische sites nodig is;
- b. de mogelijke aanwijzing binnen de Gelderse parelgebieden van provinciale archeologische monumenten met een daarbij passend beschermingsregime. Dit kunnen deels terreinen zijn die op de Archeologische Monumentenkaart van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staan en die op dit moment geen rijksbescherming genieten (AMK-terreinen);
- c. de parelgebieden met bijbehorend regime op te nemen in de provinciale, strategische beleidsplannen en te stimuleren dat archeologische kwaliteiten een plaats krijgen in gemeentelijke beeldkwaliteitsplannen en structuurvisies en de gebiedsplannen van de Waterschappen.

De realisatie van deze ambities wil de provincie door middel van programmatische samenwerking en pakketafspraken tot stand brengen.

³¹ Provincie Gelderland 2009b, p. 4 t/m 6.

- Programmatische samenwerking A-gebieden

In de A-gebieden stuurt de provincie Gelderland via een gefaseerde aanpak met de gemeenten in de parelgebieden tot programmatische samenwerking en pakketafspraken. In de beleidsperiode 2009-2012 wil de provincie Gelderland jaarlijks voor enkele parelgebieden een gezamenlijk programma/convenant maken waarin ieders inzet vastgelegd wordt.

Relevant voor Zaltbommel is dat de provincie onderscheid maakt tussen gemeenten die al het initiatief hebben genomen tot verantwoorde bescherming en behoud van archeologische waarden en hiervoor recent een beleidsregime hebben vastgesteld. De provincie sluit zich in de komende vier jaar bij dit recente beleidsregime aan, zoals bij de gemeente Zaltbommel nu het geval is. Bij deze gemeenten gaat Gelderland in overleg om te bezien hoe het provinciale onderzoeks- en beschermingsregime kan worden vervlochten in het gemeentelijk beleid in de volgende beleidsperiode - dus na 2012 - of zoveel eerder als haalbaar. Indien afstemming haalbaar is in de periode tot 2012 worden afspraken over bescherming en onderzoek opgenomen in de programmatische afspraken. NB: de gemeente Zaltbommel beschikt met de vaststelling van deze beleidsnota over een recent beleidsregime.

Voor die delen van de parelgebieden waar gemeenten nog bezig zijn met ontwikkeling van hun beleid of daarmee nog niet gestart zijn, stemt Gelderland actief af en vervlecht waar mogelijk de provinciale ambities in de nog vast te stellen gemeentelijke regimes. Ze geeft de komende periode prioriteit aan het ontwikkelen van een gezamenlijk programma met deze groep gemeenten.

In deze pakketafspraken wil Gelderland liefst ook andere ambities en middelen opnemen op het vlak van archeologie. Te denken valt aan de realisatie van de archeologische uitvoeringsprojecten als de Romeinse limes en afspraken op het gebied van regioarcheologie. De afspraken en daarvoor benodigde middelen die voor rekening komen van de provincie worden opgenomen in de cultuurhistorische jaarprogramma's van Belvoir-3.

Indien Gelderland constateert dat ondanks de ingezette samenwerking en planadvisering provinciale archeologische waarden in de parelgebieden onherstelbaar aangetast of voorgoed verloren dreigen te gaan, dient zij volgens de Wro een zienswijze in en geeft in het uiterste geval een reactieve aanwijzing. Hiertoe neemt de provincie de eventuele toepassing van deze instrumenten voor archeologie op in de Wro-agenda. Indien zij constateert dat de provinciale archeologische waarden in de parelgebieden structureel niet geborgd worden en daarmee onherstelbaar aangetast of voorgoed verloren dreigen te gaan, overweegt zij deze gebieden of delen daarvan aan te wijzen als attentiegebieden op grond van de Monumentenwet. In dat geval dienen de betreffende gemeenten binnen een door de provincie vast te stellen termijn de bestaande en nieuwe bestemmingsplannen voor dat gebied archeologieproof te maken en het provinciaal belang daarin op te nemen.

Cultuur, toerisme en publieksbereik

Rijksbeleid

Relevant en actueel voor het toekomstige rijksbeleid inzake cultuurhistorie en ruimte is de rijksnotitie Kunst van Leven (2007), waarin de hoofdlijnen van het toekomstige cultuurbeleid zijn uiteengezet. Ook wordt in dezelfde rijksnotitie ingegaan op innovatie en e-cultuur. Bij dit thema komen onder meer het behoud en beheer en de digitale toegankelijkheid van het erfgoed, en specifiek de archieven, aan bod.

Cultuurbeleid: innovatie en e-cultuur

Behoud, beheer en digitale toegankelijkheid van erfgoed

Digitale culturele content die door digitalisering tot stand komt draagt bij aan cultuurparticipatie en cultuureducatie. Daarvoor zijn de volgende beleidspunten opgesteld:

- In de komende kabinetsperiode wordt de digitalisering van een belangrijk deel van de audiovisuele collecties ter hand genomen binnen het sectoroverstijgende programma Beelden voor de Toekomst. Daarbij wordt aangesloten bij de Canon van de Recente Geschiedenis. De grootschalige digitalisering van andere erfgoedbronnen, inclusief archiefstukken, wordt door een consortium van veldpartijen onderzocht.
- Mede in het licht van de Digitale Collectie Nederland in wording, wordt gezien of de technische en organisatorische infrastructuur anders moet worden ingericht. De inzet van de enveloppemiddelen digitalisering erfgoed, inclusief de Subsidieregeling digitaliseren met beleid, wordt de komende jaren geëvalueerd. Het onderzoek van het SCP naar het digitale culturele aanbod krijgt nog dit jaar een vervolg. Daarbij zal veel aandacht uitgaan naar de gebruikers van digitale cultuur. Het lopende programma Cultuur en ICT met bijbehorende middelen wordt voortgezet.

Archieven

Het gebruik van archieven kan door digitalisering worden vergroot. Daarbij is het van belang dat er wordt samengewerkt met andere sectoren op dit gebied. Twee acties zijn daarvoor opgesteld:

- Voor het vergroten van het publieksbereik van archieven door digitalisering is de tijdelijke TaskfoRijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Archieven opgericht. In deze TaskfoRijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, die voorzien is tot 2008, werken het Nationaal Archief, Erfgoed Nederland, Digitaal Erfgoed Nederland en andere overheden samen. In de komende periode wordt gezien hoe een eventueel vervolg wordt vormgegeven.
- Zoals eerder besloten zal in 2009 het archiefonderwijs en -onderzoek volledig zijn ondergebracht in het reguliere hoger en wetenschappelijk onderwijs. Hierdoor wordt het onder andere mogelijk de huidige oriëntatie van het archiefonderwijs te verbreden ten behoeve van archiefbeherende instellingen en hun culturele taken.

Ministerie van OCenW, 2007, p. 12

Cultuurbeleid: Kunst van Leven

Het kabinetsbeleid is in de notitie Kunst van Leven³² uitgewerkt langs de volgende thema's:

- **Excellentie:** Begeleiding en ontwikkeling van (top)talent. Het gaat om doorstroommogelijkheden voor talent, om het ontwikkelen en toepassen van nieuwe inzichten, om deelname aan internationaal debat en reflectie. Het gaat echter ook om de versterking van de banden tussen de publieke omroep en de cultuursector.
- **Innovatie en e-cultuur:** Meer samenhang en minder schotten tussen de verschillende sectoren om zo innovatie, experiment en vernieuwing van de grond te laten komen. Inzetten op de bijdrage die de publieke omroep kan leveren aan de cultuursector, met name door het gebruik van nieuwe media.
- **Participatie:** Bevorderen dat cultuur meer mensen bereikt. Via een 10-puntenplan cultuurparticipatie met aandacht voor educatie, amateurkunst, digitalisering en toegankelijkheid en het gratis openstellen van musea voor kinderen tot en met twaalf jaar.
- **Mooier Nederland:** Doel is met ambitieus architectuurbeleid en door modernisering van de monumentenzorg de culturele bijdrage aan een mooier Nederland te versterken.
- **Een sterke cultuursector:** een sector die stevig op eigen benen staat en verankerd is in de maatschappij, die zorgt voor goed bestuur en meer eigen inkomsten genereert.

Provinciaal cultuurbeleid

De provincie Gelderland heeft voor de jaren 2009-2012 het provinciale cultuurbeleid vastgelegd in de nota Meer verbindingen.³³ Het provinciale beleid geeft aan cultuureducatie de hoogste prioriteit.³⁴ Het beleid van Belvoir en Verbindingen moet goed op elkaar aansluiten, aldus deze nota.

Meer verbindingen

In deze nota gaat het om de samenhang tussen het onroerende erfgoed (monument en landschap), het roerende erfgoed (in de musea) en het immateriële erfgoed (volkscultuur en streektaal). Projecten zijn gericht op de cultuurhistorisch waardevolle gebieden en op de ontwikkelingsgebieden.

Het bevorderen van samenwerking en samenhang in het erfgoedbeleid is en blijft een van de pijlers van het provinciale erfgoedbeleid. Het beleid van Meer verbindingen (cultuur) en Belvoir (cultuurhistorie) dat op de regio gericht is, biedt kansen voor projecten rond roerende en onroerende erfgoed (regionaal cultuurbeleid). Dergelijke projecten leggen een relatie tussen allerlei historische en actuele ontwikkelingen ('behoud door ontwikkeling'). Het zal gaan om educatieve of toeristische projecten die de cultuurhistorische identiteit van de regio zichtbaar maken en versterken. Ook kunst in de openbare ruimte kan een bijdrage leveren. Bij de keuze van de projecten sluit de provincie aan bij de cultuurhistorische gebieden van Belvoir.

---

³² Ministerie van OCenW, 2007.

³³ Provincie Gelderland, 2008c.

³⁴ Ten gevolg van de reorganisatie van de Provincie Gelderland zijn de voormalige (gescheiden) afdelingen Cultuur en Cultuurhistorie opgegaan in één Team Cultuur en Cultuurhistorie.

In het beleid van musea zal de komende jaren doorgedaan worden met het versterken van de kwaliteit op de terreinen 'publiekstaken' en 'behoud en beheer van de collectie'.³⁵ Volkscultuur heeft, als onderdeel van de streekcultuur, een groot publieksbereik.³⁶ Binnen het educatieve aanbod zal erfgoed blijvend aandacht krijgen. In het regionale cultuurbeleid is recreatie en toerisme een belangrijke bedrijfstak. Op het snijvlak van economie en cultuur wil de provincie cultuurhistorische projecten (laten) ontwikkelen.³⁷ De provincie subsidieert vele culturele instellingen, organisaties en projecten in Gelderland, waaronder de ontwikkeling van het Pakhuis.

Gelderse Identiteitsfabriek

Het idee van de Gelderse Identiteitsfabriek wordt ontwikkeld op initiatief van het Gelders Genootschap en in opdracht van de Provincie Gelderland.³⁸ Binnen het concept van de Identiteitsfabriek worden zowel de landschapsgeschiedenis als het (materiaal en immaterieel) cultureel erfgoed van de streek door wetenschappers en mensen uit de streek in de schijnwerpers gezet. De grotere en kleinere verhalen van landschap en cultureel erfgoed worden met elkaar verbonden en gepresenteerd door het organiseren van culturele activiteiten voor veel verschillende doelgroepen. Een voorbeeld van een dergelijke activiteit is het *Toponiemenfestival*, zoals dat in juni 2009 in het Nationaal Landschap Drentsche Aa werd georganiseerd. De zeven Nationale Landschappen in Gelderland lenen zich bij uitstek voor dergelijke activiteiten. Men kan daardoor zowel de ruimtelijke kwaliteit onder de aandacht brengen als de sociaal-culturele dimensie van het gebied ontdekken. Het gaat zagezegd om "de verhalen achter en van het Nationale Landschap."

Een Identiteitsfabriek kan een concrete plek zijn waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en kunnen meedoen aan culturele activiteiten, maar het kan ook een digitale omgeving of zelfs een metaforisch bedoeld begrip zijn voor een netwerk van samenwerkende partners, waarvan er één de regie voert.³⁹ Speciale aandacht binnen deze Identiteitsfabriek kan uitgaan naar de thema's erfgoedbeheer, geschiedschrijving, archivering en documentatiebeheer, aanleggen van een museale collectie, tentoonstelling houden, verzamelen van verhalen, ontwikkeling van imago's, ontdekken van betekenisvolle plekken, routes volgen, bewoners aan het woord, bijzondere persoonlijkheden en streekeconomie.

Kansen tussen de Dijken

Kansen tussen de Dijken (2006) is het resultaat van samenwerking tussen een elftal gemeenten uit Rivierenland, RBT Rivierenland en het Stimuleringsprogramma Economie Rivierenland (StER).⁴⁰ Het betreft een regionale toeristisch-recreatieve nota voor de periode 2007-2011, waarin zowel een situatieschets, een visie als een actieplan zijn vastgelegd. 'Kansen tussen de Dijken' heeft

³⁵ Provincie Gelderland, 2008c, p. 17.

³⁶ Provincie Gelderland, 2008c, p. 17: Volkscultuur is het geheel van cultuuruitingen die als wezenlijk worden ervaren voor specifieke groepen, dit in relatie tot de traditie, het verleden en nationale, regionale of lokale identiteiten (definitie Nederlands Centrum voor Volkscultuur).

³⁷ Provincie Gelderland, 2008c, p. 23-24.

³⁸ Gelders Genootschap & ETC Adviesgroep, 2009. De Identiteitsfabriek als concept is oorspronkelijk ontwikkeld door de Amsterdamse hoogleraar Gerard Rooijackers voor de regio Zuidoost-Brabant.

³⁹ Gelders Genootschap & ETC Adviesgroep, 2009, p. 9.

⁴⁰ Leisure Result, 2006.

als doel het bevorderen van economische groei op het gebied van recreatie en toerisme in Rivierenland, passend bij de aard en schaal van het landschap, de kernen en de bevolking in Rivierenland. In de visie wordt onder meer genoemd het *professionaliseren en versterken van het aanbod cultuurtoerisme* (p. 11). Het ontwikkelen van het cultuurtoeristische aanbod biedt mogelijkheden voor economische groei van de toeristisch-recreatieve sector. Daarbij dient niet alleen aandacht te worden besteed aan de dijken, maar ook aan de binnendijkse gebieden. Rivierenland kent veel cultuur(historie), maar door versnippering en gebrek aan professionalisering komt het cultuurtoeristisch product niet goed tot zijn recht. Door het besteden van aandacht aan (landschappelijk) cultuurhistorisch en cultureel erfgoed van het Rivierenland kan onder meer het landschap begrijpelijk worden gemaakt. Dit maakt het gebied extra aantrekkelijk voor bezoekende toeristen en recreanten en voor de eigen inwoners. Informatievoorziening voor de bezoekers is daarbij onontbeerlijk. Ook hier geldt dat een regionale - en wellicht een thematische - aanpak cruciaal is om de bestaande elementen met elkaar te verbinden.

Bijlage 3. Kwaliteitsborging cultuurhistorie

Binnen de cultuurhistorie zijn tal van verschillende partijen actief, zowel binnen het beleid - de (semi-)overheden en steunfunctie-instellingen -, als in de uitvoering. Veelal is er echter nog sprake van versnippering van inzet van geld, mensen en organisaties. Kwaliteitsborging kan echter alleen slagen door samenwerking tussen de overheden, cultuurhistorische partners, overige partijen, belangenorganisaties en belanghebbenden in het cultuurhistorische werkveld. Ook is de kwaliteit van personen, werkzaam binnen het cultuurhistorisch werkveld, cruciaal voor het slagen van de uitvoering van beleid.

Algemeen

Voor uitvoerende werkzaamheden binnen de 'cultuurhistorie' is geen integraal kwaliteitsborgingssysteem ontwikkeld. De kwaliteitsborging is en wordt sectoraal ontwikkeld en/of is informeel (binnen het vakgebied gegroeid en informeel geregeld). De kwaliteitsborging voor archeologie is (vooral ten gevolge van de wetwijziging) landelijk ontwikkeld met de beroepsgroep. Hoewel er binnen de archeologie ook sprake is van een lange uitvoeringstraditie is het pas sinds de wetwijziging dat normen en richtlijnen zijn vastgelegd en eisen worden gesteld aan de beroepsgroep. Voor de gebouwde monumentenzorg is er natuurlijk ook sprake van een lange, traditionele in de praktijk gegroeide en ontwikkelde uitvoeringspraktijk, waarvoor nu ook regels en richtlijnen worden opgesteld. Binnen de historische en sociale geografie bestaat weliswaar een lange geschiedenis binnen de toepassing in de ruimtelijke planvorming, maar specifieke kwaliteitseisen zijn nooit ontwikkeld.

Erfgoedinspectie

Wel is er een erfgoedbrede inspectie. Met het oog op de kwaliteit en het behoud van het nationale erfgoed houdt de Erfgoedinspectie toezicht op de wijze waarop invulling wordt gegeven aan het behoud en beheer van de rijkscollectie, de nationaal beschermde cultuurvoorwerpen en verzamelingen, (archeologische en gebouwde) monumenten, opgravingen/vondsten en beschermde stads- en dorpsgezichten. Ook houdt de inspectie toezicht op (de kwaliteit van de) archiefvorming en het archiefbeheer van de centrale en de rechterlijke macht. Tenslotte adviseert de inspectie de minister over de kwaliteit en de effectiviteit van wet- en regelgeving.¹

Kwaliteitsborging archeologische uitvoeringspraktijk

Het kwaliteitssysteem in de Nederlandse archeologie heeft betrekking op zowel de wijze waarop archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd (de archeologische werkprocessen) als op de personen en instanties die het onderzoek uitvoeren.

---

¹ Zie ook www.erfgoedinspectie.nl.

Beroepsregister voor archeologen

Om de deskundigheid van mensen die het onderzoek uitvoeren te garanderen, is een beroepsregister voor archeologen in voorbereiding.²

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)

Al in de aanloop tot de wetwijziging zijn ten gevolge van het werken 'in de geest van het verdrag van Malta' de archeologische werkzaamheden toegenomen. Naast overheden en universiteiten werden private ondernemingen van belang. Voor de kwaliteitsborging heeft de beroepsgroep van archeologen de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) houdt de KNA actueel. Vanaf 1 maart 2010 is de aangepaste versie van de KNA van kracht (versie 3.2). In het Handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie staan de normen en richtlijnen waaraan de archeologische werkzaamheden moeten voldoen en door wie welke handelingen verricht mogen worden.

Een Centraal College van Deskundigen (CCvD Archeologie) adviseert de SIKB. In het College hebben diverse belanghebbende partijen zitting: opdrachtnemers (archeologische bedrijven), opdrachtgevers (overheid en bedrijfsleven), derden (provincie, gemeenten en bedrijfsleven), adviseurs namens het Rijk (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Erfgoedinspectie), de NVvA (registervereniging) en certificerende instellingen. Het CCvD Archeologie draagt zorg voor het ontwikkelen en actueel houden van het certificeringsschema (het geheel van beoordelingsrichtlijnen, de KNA en aanvullende documenten zoals de leidraden) binnen de Nederlandse archeologie. Het doel van het CCvD is ervoor te zorgen dat alle direct belanghebbenden inspraak hebben bij het ontwikkelen en actueel houden van de KNA en het toekomstige certificeringsschema.

Opgravingsvergunning

De toetsing en vergunningverlening (opgravingsvergunning) wordt vanaf 1 september 2007 uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De verstrekking van een opgravingsvergunning kan worden verleend aan een aanvrager die aantoonbaar bekwaam te zijn tot het doen van opgravingen.³ Op grond van artikel 48 uit de Monumentenwet 1988 zijn er voorschriften aan de vergunning verbonden en regels gesteld ten aanzien van de bekwaamheidseisen.

Kwaliteitsborging monumentenzorg/bouwhistorie en historische geografie/cultuurhistorie

In december 2004 is tijdens de architectendag in Haarlem een verklaring opgesteld 'Naar erkenning van de restauratiearchitect'. In deze verklaring staat een aantal uitgangspunten met betrekking tot de kwaliteit van uitvoering in de restauratie en monumentenzorg.⁴ De Vereniging van Architecten Werkzaam in de Restauratie (VAWR) zet zich in voor de GEAR-erkenning (Gezamenlijke Erkenningregeling Architecten werkzaam in de Restauratie) voor restauratiearchitecten en de ERB-erkenning voor restauratieaannemers.

² Het beroepsregister wordt momenteel door de NVvA voorbereid in samenspraak met de VOiA en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

³ Voor een overzicht van de verleende opgravingsvergunningen zie www.cultureelerfgoed.nl.

⁴ Verklaring op landelijke restauratie architectendag december 2004 te Haarlem.

Ook zijn er in 2009 richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek opgesteld.⁵ Deze richtlijnen kwamen tot stand onder verantwoordelijkheid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland (SBN), de VNG, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

Eenduidige richtlijnen voor de uitvoering van historisch-geografisch onderzoek en/of cultuurhistorisch onderzoek in engere zin zijn nooit opgesteld. Dit is vermoedelijk onder meer het gevolg geweest van de relatief geringe cohesie tussen verschillende groepen binnen de kleine beroepsgroep, de problemen die het vakgebied gekend heeft om voet aan de grond te krijgen binnen de maatschappij en wetenschappelijke instellingen, de decennialange verdeeldheid over te gebruiken onderzoeks- en classificatiemethodieken binnen de sector en (ten opzichte van de archeologie en de bouwhistorie) relatief geringe afhankelijkheid van destructieve onderzoekstechnieken, waardoor kwaliteitsborging van minder belang was.

---

⁵ Hendriks en Van der Hoeve, 2009.

RAAP-RAPPORT 2025

Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel

Bijlage 4. AMZ-cyclus

Als eerste stap in het AMZ-cyclus dient hierbij een *bureauonderzoek* te worden uitgevoerd om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Hiermee kan inzicht verkregen worden in welke archeologische waarden waar verwacht worden en reeds bekend zijn en kan ook bepaald worden waar deze mogelijk door geplande bodemingrepen bedreigd worden. Als de resultaten van het bureauonderzoek hier aanleiding toe geven dient vervolgens een *inventariserend veldonderzoek* (IVO) plaats te vinden. Vaak worden het bureauonderzoek en het veldonderzoek gelijktijdig uitgevoerd, maar dan nog zijn de resultaten van het bureauonderzoek richtinggevend voor de aard van het uit te voeren veldonderzoek. Het resultaat van een IVO is een rapport met een waardering en een inhoudelijk (selectie)advies (buiten normen van tijd en geld), aan de hand waarvan een beleidsbeslissing (meestal een selectiebesluit) genomen kan worden. Dit betekent dat de veldactiviteiten uitgevoerd worden tot het niveau dat voldoende gegevens verzameld zijn om deze beslissing gefundeerd te kunnen nemen.

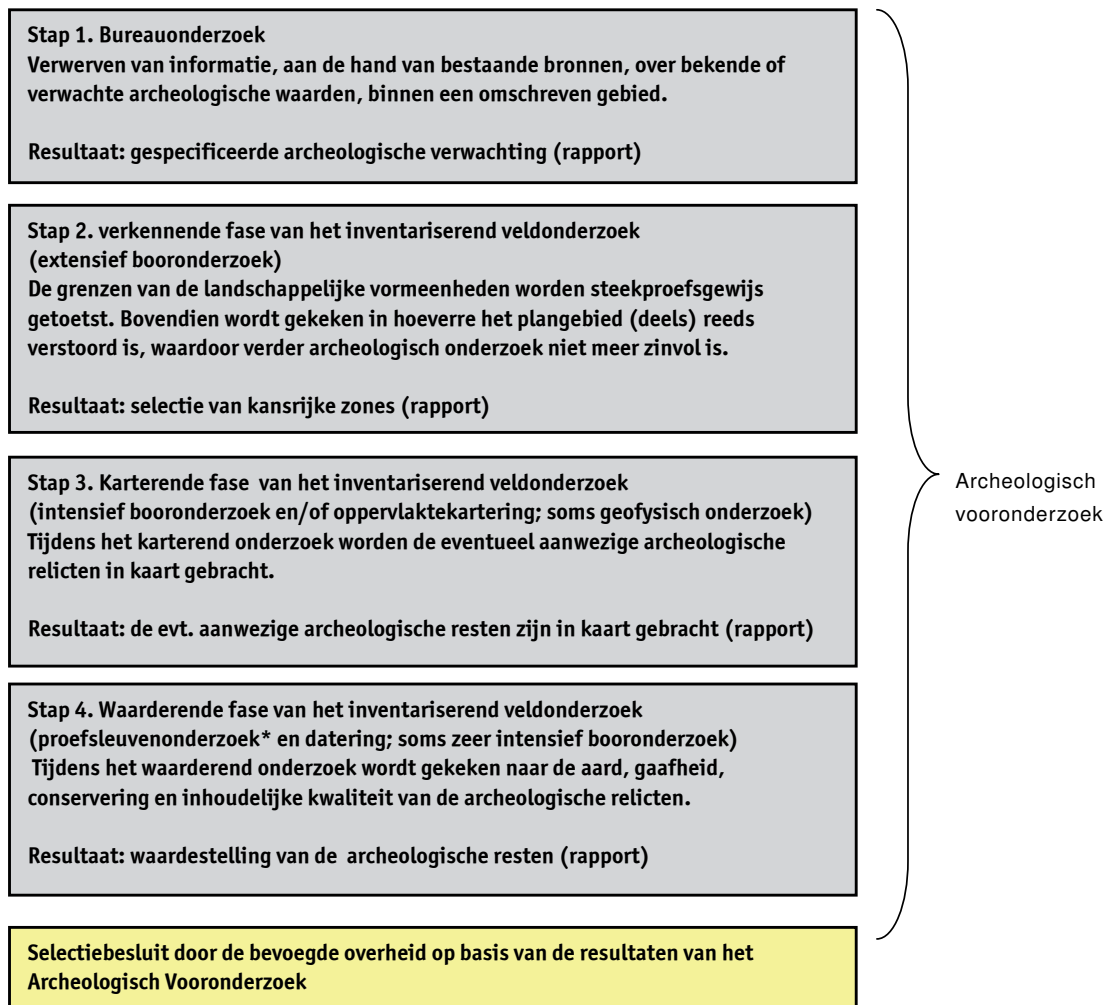
Het doel van een IVO is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting. Dit gebeurt door middel van waarnemingen in het veld, waarbij informatie wordt verkregen over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied. Meestal wordt eerst een *verkennend of karterend booronderzoek* uitgevoerd, soms aangevuld met of vervangen door een *oppervlaktekartering*. Door middel van deze vormen van onderzoek wordt getracht een eerste inzicht te krijgen in de aan- of afwezigheid, de aard, het karakter, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden. Indien geen archeologische waarden (vindplaatsen) worden aangetroffen, of blijkt dat de archeologische waarden niet door geplande ingrepen verstoord worden, gelden geen verdere restricties met betrekking tot de verdere planuitvoering.

Bij vaststelling van archeologische resten dienen de omvang en gaafheid hiervan te worden vastgesteld aan de hand van een *waarderend* vervolgonderzoek. Ook deze waarderende fase is onderdeel van het IVO. Meestal gebeurt dit in de vorm van zogenaamde *proefsleuven*, wat de mogelijkheid biedt om nauwkeuriger gegevens met betrekking tot aspecten als omvang, kwaliteit en kwantiteit van de archeologische sporen te verkrijgen. Door middel van één of enkele proefsleuven worden de archeologische sporen blootgelegd en opgetekend. Proefsleuven zijn dan ook opgravingen in het klein, waarvoor min of meer dezelfde eisen gelden die aan een opgraving worden gesteld. Het onderzoek is vrij arbeidsintensief en vindt bij voorkeur ruim voor de planuitvoering plaats. De resultaten van het proefsleuvenonderzoek geven uitsluitsel over de behoudenswaardigheid van de archeologische resten, op basis waarvan een selectiebesluit kan worden genomen. Hierbij bestaan verschillende mogelijkheden:

- de vindplaats is *niet* behoudenswaardig, kan dan ook afgeschreven worden en er zijn *geen verdere restricties* voor de planvorming;
- de vindplaats is behoudenswaardig, en kan *in situ behouden worden (bescherming)* door planin- of aanpassing;

- de vindplaats is behoudenswaardig, maar behoud in situ is niet reëel. In dit geval dient de vindplaats *ex situ behouden* te worden, wat betekent dat er een volwaardige *opgraving* dient te gebeuren.

Afhankelijk van de aard van de geplande werkzaamheden of als er minder waardevolle archeologische resten zijn aangetroffen, kan ook voor *archeologische begeleiding* tijdens de werkzaamheden worden gekozen. NB. Een begeleiding dient aan dezelfde voorwaarden te voldoen als een archeologische opgraving en wordt daarom ook wel een 'opgraving met beperking' genoemd.

<p>Optie 1: Einde archeologisch onderzoek Vrijgeven (evt. onder voorwaarde) van het terrein voor de grondwerkzaamheden.</p>	<p>Optie 2: Fysiek beschermen Beschermen van de archeologische relictten in de grond door planaanpassing of planinpassing.</p>	<p>Optie 3: Opgraven* Opgraven van de archeologische relictten. Daarna vrijgeven van het terrein.</p>	<p>Optie 4: begeleiden* Begeleiden van de werkzaamheden door archeologen (via protocol proefsleuven of opgraven).</p>
---	--	---	---

Zowel voorafgaand aan een waarderend onderzoek als aan een definitieve opgraving en een archeologische begeleiding dient een *Programma van Eisen* (PvE) te worden opgesteld, waarin de archeologische eisen staan omschreven waaraan het onderzoek dient te voldoen. Dit PvE dient te worden goedgekeurd door het bevoegd gezag.

Bijlage 5. Voorbeeld planregels Zaltbommel

Hieronder zijn voorbeeld planregels opgenomen die de gemeente Zaltbommel kan opnemen in nieuwe bestemmingsplannen, beheersverordeningen, projectbesluiten en ontheffingen. De regels zijn opgesteld conform de SVBP 2008 en de eisen welke voortvloeiend uit de WABO.

Artikel X Waarde-Archeologie 0

1. Bestemmingsomschrijving

De voor Waarde-Archeologie 0 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. Bouwregels

2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 0 m² moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen burgemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 Bouwverbod

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit

3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 0 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharden van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren;
- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd;
- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard;
- i. het scheuren van grasland;
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;

- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. de bestemming Waarde Archeologie 0, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 0 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Artikel X Waarde-Archeologie 1

1. Bestemmingsomschrijving

De voor Waarde-Archeologie 1 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. Bouwregels

2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 30 m² en dieper dan 30 cm beneden het maaiveld, moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en

- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen burgemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 Bouwverbod

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. *Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit*

3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 1 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharderen van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt waarbij de breedte van deze werken tenminste 1,25 m bedraagt;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;

- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- i. het scheuren van grasland, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 30 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen, zulks indien de oppervlakte 30 m² of meer bedraagt.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. het normale onderhoud en/of gebruik betreffen;
- b. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkt de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. de bestemming Waarde Archeologie 1, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 1 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Artikel X Waarde-Archeologie 2

1. Bestemmingsomschrijving

De voor Waarde-Archeologie 2 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. Bouwregels

2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 100 m² en dieper dan 30 cm beneden het maaiveld, moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen burgemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 Bouwverbod

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit

3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 2 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharderen van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt waarbij de breedte van deze werken tenminste 1,25 m bedraagt;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- i. het scheuren van grasland, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 30 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen, zulks indien de oppervlakte 100 m² of meer bedraagt.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. het normale onderhoud en/of gebruik betreffen;
- b. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. *Wijzigingsbevoegdheid*

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. De bestemming Waarde Archeologie 2, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. Aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 2 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Artikel X Waarde-Archeologie 3**1. Bestemmingsomschrijving**

De voor Waarde-Archeologie 3 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. Bouwregels**2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen**

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 2.500 m² en dieper dan 30 cm beneden het maaiveld, moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen burgemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 Bouwverbod

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit**3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden**

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 3 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van

een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharderen van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt waarbij de breedte van deze werken tenminste 1,25 m bedraagt;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- i. het scheuren van grasland, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 30 cm;
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 30 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. het normale onderhoud en/of gebruik betreffen;
- b. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. *Wijzigingsbevoegdheid*

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. de bestemming Waarde Archeologie 3, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 3 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Artikel X Waarde-Archeologie 4

1. Bestemmingsomschrijving

De voor Waarde-Archeologie 4 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. *Bouwregels*

2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 2.500 m² en dieper dan 150 cm beneden het maaiveld, moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen burgemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 Bouwverbod

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. *Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit*

3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 4 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharden van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoord op een grotere diepte dan 150 cm;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoord op een grotere diepte dan 150 cm;

- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt waarbij de breedte van deze werken tenminste 1,25 m bedraagt;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- i. het scheuren van grasland, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 150 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen, zulks indien de oppervlakte 2.500 m² of meer bedraagt.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. het normale onderhoud en/of gebruik betreffen;
- b. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. de bestemming Waarde Archeologie 4, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 4 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Artikel X Waarde-Archeologie 5

1. Bestemmingsomschrijving

De voor Waarde-Archeologie 5 aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor het behoud en de bescherming van de archeologische waarden van de gronden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen.

2. Bouwregels

2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 5.000 m² en dieper dan 150 cm beneden het maaiveld, moet alvorens een omgevingsvergunning voor het bouwen wordt verleend, door de aanvrager een rapport worden overgelegd waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

2.2 Voorwaarden

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor bouwen zullen worden verstoord, kunnen bur-

gemeester en wethouders één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

2.3 *Bouwverbod*

Indien uit het in lid 2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de omgevingsvergunning geweigerd.

3. *Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit*

3.1 Vergunningplichtige werken en werkzaamheden

Het is verboden voor de Waarde-Archeologie 5 aangewezen gronden, zonder of in afwijking van een schriftelijke omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden, op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- a. het ophogen van de bodem, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt;
- b. het aanleggen, verbreden en/of verharden van wegen, paden, banen en/of parkeergelegenheden en/of het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
- e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt waarbij de breedte van deze werken tenminste 1,25 m bedraagt;
- f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bos zijn bestemd, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;
- h. het aanleggen van bos of boomgaard, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm;

- i. het scheuren van grasland, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt en de bodem verstoren op een grotere diepte dan 150 cm
- j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 150 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen, zulks indien de oppervlakte 5.000 m² of meer bedraagt.

3.2 Uitzonderingen

Het in lid 3.1 vervatte verbod is niet van toepassing op werken en werkzaamheden welke:

- a. het normale onderhoud en/of gebruik betreffen;
- b. reeds in uitvoering zijn, dan wel krachtens een verleende vergunning reeds mogen worden uitgevoerd op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan.

3.3 Toetsingscriteria

De omgevingsvergunning voor een werk, niet zijnde een bouwwerk, of werkzaamheden op grond van bestemmingsplan, inpassingsplan, beheersverordening of voorbereidingsbesluit kan slechts worden verleend, indien door de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden van de gronden.

3.4 Voorwaarden

Voor zover de in lid 3.1 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden zullen leiden tot een verstoring van de archeologische waarden van de gronden, kunnen één of meerdere van de volgende voorwaarden worden verbonden aan de omgevingsvergunning:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen,
- c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

3.5 Onderzoeksplicht

De omgevingsvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin:

- a. de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag kunnen worden verstoord in voldoende mate zijn vastgesteld; en
- b. in voldoende mate is aangegeven op welke wijze de archeologische waarden worden bewaard en/of gedocumenteerd.

3.6 Beoordelingscriteria

Alvorens de omgevingsvergunning wordt verleend moet er ten behoeve van de beoordeling van het rapport advies worden ingewonnen bij een ter zake deskundige.

4. Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd met toepassing van artikel 3.6 van de Wet ruimtelijke ordening het bestemmingsplan te wijzigen door:

- a. de bestemming Waarde Archeologie 5, als bedoeld in artikel X.1, lid 1 geheel of gedeeltelijk te doen vervallen, indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn; of
- b. aan gronden de bestemming Waarde Archeologie 5 toe te kennen, indien uit archeologisch onderzoek blijkt dat de bestemming van deze gronden, gelet op ter plaatse aanwezige archeologische waarden, aanpassing behoeft.

Definitiebepalingen

Archeologische monumentenzorg

Zorg die zich richt op het optimaal beheer van de bodem als unieke bron van informatie over de geschiedenis van Nederland.

Archeologisch onderzoek

In een schriftelijke rapportage vastgelegd bureau- en/of veldonderzoek naar de materiële neerslag van menselijke aanwezigheid en menselijk handelen in het verleden.

Archeologische waarde

De aan een gebied toegekende waarden in verband met de kennis en studie van de in dat gebied voorkomende overblijfselen van menselijke aanwezigheid of activiteit in het verleden, tenminste ouder dan 50 jaar.

Bodemversturende activiteiten

Het plegen van ingrepen die de bestemming van de grond veranderen en/of waardoor het grondwaterpeil verandert of het uitvoeren van grondbewerkingen.

Boomgaard

Een kunstmatig beplant stuk grond waar vruchten- of notenbomen op gekweekt worden. De boomgaard kan zowel een esthetische als een nutsfunctie hebben.

Bos

Een begroeiing die voornamelijk uit bomen bestaat met de daarbij behorende ondergroei van planten en struiken. De begroeiing kan de vorm hebben van een natuurlijk bos, productiebos of recreatief bos.

Gemeentelijke archeologische beleidskaart

Kaart waarop de gemeentelijke archeologische gebieden zijn geregistreerd.

Opgraving

Archeologische maatregel waarbij een aangetroffen en gewaardeerde vindplaats ex situ wordt behouden.

Waarde archeologie 1, 2, 3, 4 en 5

Door burgemeester en wethouders aangewezen terrein waarvan op grond van historische gegevens of door archeologische vondsten en onderzoek vermoed wordt dat het van algemeen belang is wegens zijn betekenis voor de archeologische monumentenzorg.

Waterpeil

De hoogte (het niveau) van de waterspiegel gemeten naar NAP op het moment van aanvraag van de vergunning, ontheffing of bestemmingswijziging. Dit kan betrekking hebben op zowel oppervlaktewater als grondwater.

Bijlage 6. Onderzoeksprotocollen

Indien voorafgaand aan vergunningverlening het plangebied archeologisch onderzocht dient te worden, wordt het onderzoek doorgaans uitgevoerd volgens IVO-protocol 1: inventariserend archeologisch (veld)onderzoek (IVO): kartering. Uitzondering vormt Waarde-4. Voor vergunningplichtige bodemingrepen in Waarde-4 wordt doorgaans geen inventariserend archeologische veldonderzoek geadviseerd. Archeologische resten betreffen in deze zone doorgaans puntlocaties en zijn doorgaans niet door middel van booronderzoek op te sporen. Bodemingrepen in dergelijke gebieden worden daarom archeologisch begeleid. Voorafgaand aan een begeleiding dient door middel van gedetailleerd bureau- en booronderzoek te worden bepaald waar de archeologische resten zich kunnen bevinden. De opzet van dit onderzoek is dus niet archeologie aan te tonen, maar te bepalen waar de archeologische resten zich kunnen bevinden. Aan de hand van de resultaten worden de ingrepen ten hoogste van de meest belovende zones archeologisch begeleid. Een archeologische begeleiding kan intensief en extensief uitgevoerd worden. Bij een intensieve begeleiding is continu een archeoloog bij de graafwerkzaamheden aanwezig om de archeologische resten en sporen te documenteren. Bij een extensieve begeleiding komt een archeoloog op vaste tijden de blootgelegde vlakken inspecteren of wordt deze bij mogelijke archeologische vondsten door de uitvoerder ingelicht. Een en ander is afhankelijk van de te verwachten resten en de intensiteit van de bodemingrepen.

IVO-protocol 1: inventariserend archeologisch veldonderzoek (IVO): kartering

In de meeste gevallen van planvorming en voorafgaand aan vergunningverlening dient bij bodemversturende werkzaamheden vroegtijdig archeologisch onderzoek in de vorm van een inventariserend veldonderzoek (kartering) aanbevolen. In het vereiste Plan van Aanpak (PvA) hiervoor dienen de onderzoeksvragen gericht te zijn op het verschaffen van duidelijkheid over:

1. de gegevens met betrekking tot archeologische vindplaatsen die reeds over het plangebied bekend zijn;
2. de aard, diepteligging en ouderdom (lithogenese) van de natuurlijke afzettingen in het gebied;
3. de aard, diepteligging, genese en kwaliteit (gaafheid) van natuurlijke en eventueel antropogene bodemhorizonten ter plaatse;
4. de aard, dikte en omvang van eventueel in het plangebied voorkomende afdekkende lagen (kleidek);
5. indien er afdekkende lagen voorkomen; de aard, gaafheid en dikte van het onderliggende afgedekte bodemprofiel (natuurlijke en antropogene bodemhorizonten zoals oude akkerlagen) en/of afzettingen;
6. de diepte tot waarop artefacten van recente ouderdom ('modern' afvalmateriaal) in het bodemprofiel voorkomen en/of tot welke diepte in het bodemprofiel sprake is van een aantoonbaar recente bodemverstoring (bodemgaafheid);
7. de formatieprocessen die een rol (kunnen) hebben gespeeld bij de totstandkoming van eventuele aanwezige vondstspreadingen, vondstdichtheid en de fysieke kwaliteit van archeologische resten;

8. of, op basis van voortgaande vragen, er binnen het plangebied kansrijke en kansarme landschappelijke zones te onderscheiden zijn wat betreft archeologische resten, wat de prospectiekenmerken zijn, en met de inzet van welke middelen deze archeologische resten opgespoord kunnen worden;
9. gegeven vraag 1 t/m 8 en de mogelijkheden en beperkingen van dien, welke nog onbekende archeologische resten (antropogene objecten en/of grondsporen en/of een archeologische laag) binnen het plangebied aangetoond kunnen worden;
10. indien aanwezig, wat de mogelijke omvang, aard, datering en fysieke kwaliteit van deze archeologische resten (antropogene objecten en/of grondsporen en/of een archeologische laag) is;
11. indien aanwezig, wat de diepteligging van het niveau met deze archeologische resten (antropogene objecten en/of grondsporen en/of een archeologische laag) is ten opzichte van het maaiveld en welke consequenties voortgaande planuitvoering op de archeologische resten zou kunnen hebben.

Ten aanzien van inventariserend archeologisch booronderzoek verdient het aanbeveling om de richtlijnen en uitgangspunten ten aanzien van het prospectief booronderzoek te hanteren. Dit kan worden vastgelegd in een Programma van Eisen (PvE) of als uitgangspunt in het Plan van Aanpak (PvA) worden opgenomen. Bij constatering van archeologische resten zal de aard, datering en fysieke kwaliteit (omvang en gaafheid) moeten worden vastgesteld aan de hand van een waarderend inventariserend veldonderzoek (proefsleuvenonderzoek). De resultaten van het waarderend onderzoek dienen te kunnen worden getoetst aan drie selectiecriteria: 1. waardering op basis van belevingsaspecten (waardestellende criteria 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'); 2. waardering op basis van fysieke criteria (waardestellende criteria 'gaafheid' en 'conservering'); 3. waardering op basis van inhoudelijke criteria of wetenschappelijk belang (zeldzaamheid, informatiewaarde, context- of ensemblewaarde en representativiteit). Deze criteria zijn toepasbaar op verschillende ruimtelijke schaalniveaus, zowel op het niveau van de individuele 'vindplaats' als op het niveau van gebieden waarin meerdere terreinen met archeologische resten voorkomen. Ook de archeologisch-landschappelijke context waarbinnen er zowel in genetisch als in ruimtelijk opzicht een zeker verband bestaat tussen archeologie en landschap, kan hierbij een belangrijke rol spelen. De resultaten van een inventariserend veldonderzoek (waardering) kunnen zodanig zijn dat verder onderzoek en/of behoud niet noodzakelijk wordt geacht (negatief selectieadvies). De resultaten van inventariserend veldonderzoek (waardering) zouden ook kunnen leiden tot inpassing van vastgestelde archeologische waarden in een inrichtingsplan van een ruimtelijke ontwikkeling of tot het aanhouden of niet verlenen van een vergunning. Van belang is echter vast te stellen dat werkzaamheden (ook) na hun uitvoering een schadelijke uitwerking kunnen hebben op ingepaste (dus in situ behouden) archeologische waarden. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer graafactiviteiten leiden tot (tijdelijke) grondwaterspiegelverlagingen. Grondwaterspiegelverlaging kan tot gevolg hebben dat met name de organische component van archeologische resten die voorheen onder de grondwaterspiegel lagen, vergaat. Een ander voorbeeld is gewicht, bijvoorbeeld ten gevolge van het rijden met zwaar materieel, het aanbrengen van oppervlakteverharding of een ophogingslaag. Dit kan een nadelig effect hebben op de kwaliteit van archeologische resten, omdat zetting kan optreden. Hierdoor kan de ruimtelijke context van de archeologische resten worden verstoord. De randvoorwaarden voor behoud in situ kunnen al tijdens de waarderende fase van het IVO

worden onderzocht. Dit dient dan wel expliciet onderdeel te zijn van het Programma van Eisen. Indien daadwerkelijk behoud in situ door planinpassing niet mogelijk is, kunnen de resultaten van een inventariserend veldonderzoek (waardering) aanleiding geven tot een (definitieve) opgraving. Hierbij wordt informatie over archeologische resten opgetekend en gedocumenteerd, waarna de geplande maatregelen zonder verdere restricties kunnen worden uitgevoerd. Een dergelijke keuze en de besluitvorming in het algemeen ten aanzien van de te nemen stappen dient in alle gevallen te geschieden in overleg met het bevoegd gezag.

IVO-protocol 2: inventariserend archeologisch veldonderzoek (IVO): verkenning

Voor gebieden met een lage verwachte dichtheid aan archeologische resten wordt in principe geen archeologisch onderzoek verplicht. De gemeente behoudt zich echter het recht hiervan af te wijken. Dit kan bijvoorbeeld in het geval van grootschalige bodemingrepen (van enkele hectare). Om de onderzoekskosten zo laag mogelijk te houden kan gekozen worden voor het relatief lichte verkennend archeologisch booronderzoek. Dit dient in de eerste plaats duidelijkheid te verschaffen over de landschappelijke genese, bodemgaafheid, mogelijke conservering en archeologische potentie van het gebied. De onderzoeksvragen in het Plan van Aanpak dienen gericht te zijn op het verschaffen van duidelijkheid over:

1. de gegevens met betrekking tot archeologische vindplaatsen die reeds over het plangebied bekend zijn;
2. de aard, diepteligging en ouderdom (lithogenese) van de natuurlijke afzettingen in het gebied;
3. de aard, diepteligging, genese en kwaliteit (gaafheid) van (natuurlijke en antropogene) bodemhorizonten ter plaatse;
4. de aard, dikte en omvang van eventueel in het plangebied voorkomende afdekkende lagen (plaggendek, stuifzandlaag, kleidek);
5. indien er afdekkende lagen voorkomen; de aard, gaafheid en dikte van het onderliggende afgedekte bodemprofiel (natuurlijke en antropogene bodemhorizonten zoals oude akkerlagen) en/of afzettingen;
6. de diepte tot waarop artefacten van recente ouderdom ('modern' afvalmateriaal) in het bodemprofiel voorkomen en/of tot welke diepte in het bodemprofiel sprake is van een aantoonbaar recente bodemverstoring (bodemgaafheid);
7. de formatieprocessen die een rol (kunnen) hebben gespeeld bij de totstandkoming van eventuele aanwezige vondstspredingen, vondstdichtheden en de fysieke kwaliteit van archeologische resten;
8. of, op basis van vraag 1 t/m 7, er binnen het plangebied kansrijke (hoge verwachting) en kansarme (lage verwachting) landschappelijke zones te onderscheiden zijn wat betreft archeologische resten, wat de prospectiekenmerken zijn en met de inzet van welke middelen deze archeologische resten opgespoord kunnen worden.

Afhankelijk van de resultaten van het verkennend archeologisch booronderzoek kan een doorstart worden gemaakt naar een karterend (boor)onderzoek IVO-protocol 1; vragen 9 t/m 11 of proefsleuven) het plangebied archeologisch gezien worden vrijgegeven.

RAAP-RAPPORT 2025

Cultuurhistorische inventarisatie en archeologiebeleid gemeente Zaltbommel